

T.C
NIĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜZİKOLJİ ANA BİLİM DALI

GÜNÜMÜZ TEMSİLLERİNDE CEM RİTÜELLERİ: ALEVİ
KÜLTÜR DERNEKLERİ MERSİN CEMEVI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Mine ŞENOL ATICI

NIĞDE
Haziran, 2021

T.C
NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜZİKOLOJİ ANA BİLİM DALI

GÜNÜMÜZ TEMSİLLERİNDE CEM RİTÜELLERİ: ALEVİ
KÜLTÜR DERNEKLERİ MERSİN CEMEVI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Mine ŞENOL ATICI

Danışman : Dr. Öğr. Üyesi. Fulya SOYLU BAĞÇECİ

Üye : Prof. Dr. Feyzan GÖHER

Üye : Doç. Dr. Özlem KILINÇER

NİĞDE

Haziran, 2021

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum **“Günümüz Temsillerinde Cem Ritüelleri: Alevi Kültür Dernekleri Mersin Cemevi”** başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde tez yazım kılavuzuna uygun olarak tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmamın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım./...../ 2021

Mine ŞENOL ATICI

ÖN SÖZ

Tarihsel süreçte pek çok inanç sisteminde ve kültüründe izlerine rastladığımız inanç ve müzik ilişkisi, Alevi geleneğinin en önemli ritüeli olan cem ritüellerinde töreni baştan sona yöneten bir unsur olarak karşımıza çıkar. Bu ritüellerde müziğin kişiyi manevi yönden olgunlaştırarak Tanrı ile bağ kurma yolunda bir köprü vazifesi kurduğunu görürüz. Dolayısıyla cem ritüelleri içerisinde müziğe yüklenen anlam dünyası zakirin dilinden ve telinden söz, melodi, ritim gibi unsurlarla birleşerek gelişim göstermiş ve böylelikle geleneğin felsefi kodlarını ve kadim mirasını taşıyan deyiş, düvaz, tevhit, semah vb. gibi sözlü müzik türlerinin de oluşmasını sağlamıştır. Ancak günümüze geldiğimizde özünde insanı olgunlaştırarak tanrı bilgisine ulaştırmayı hedef edinen bu geleneğin, toplumsal süreçlerin yarattığı tüm değişim ve dönüşümlerden etkilenerek bu anlayıştan uzaklaşmış olduğunu görürüz. Dolayısıyla tarihsel olarak kökleri çok eski medeniyetlere kadar uzanan ve felsefesiyle, sözüyle, müziğiyle ve içerisinde geçen hizmetleriyle Tanrı insan ve müzik ilişkisinin vurgulandığı cem ritüellerinin, günümüzde inanç düşüncesinden sıyrılarak kurumsallaşan yapılar içinde daha çok kimlik eksenli uygulamalara dönüştüğünü söyleyebiliriz. Bu doğrultuda kentleşme, modernleşme ve toplumsal süreçlerle değişip dönüşen cem ritüellerinin içerisinde yer alan inanç ve müzik ilişkisinin günümüz koşullarındaki durumunu ortaya koymaya çalıştığımız bu tez konusunun belirlenmesinde Alevilerin inanç felsefelerine ve müziğine olan ilgimin olması etkili olmuştur. Ayrıca yüksek lisans ders aşamasında danışmanım Doktor Öğretim Üyesi Fulya SOYLU BAĞÇECİ' nin yürüttüğü “İnanç ve Müzik” dersinin içeriği beni çok etkiledi ve müziği kendi inanç sistemleri içerisinde yüzyıllardır kullanan Anadolu Aleviliğe ve Cem törenlerine olan yönelimle tez çalışmasının konusu belirlenmiş oldu. Bu noktada çalışmamın her aşamasında benden desteğini esirgemeyen, bilgi ve birikimiyle yardımcı olan danışmanım Doktor Öğretim Üyesi Fulya SOYLU BAĞÇECİ' ye sonsuz şükranlarımı ve teşekkürlerimi sunarım. Aynı zamanda bir sosyolog olarak farklı fikir ve görüşleriyle bize yardımcı olan Prof. Dr. Bülent Kara'ya teşekkürlerimi sunarım. Araştırma sürecinde bana her konuda yardım eden Mersin Cemevi dedesi Erdoğan Sevin'e, Mersin Cemevi zakirleri Mustafa Talipoğlu, Ahmet Talipoğlu, Taner Açıkalın ve Çiğdem Akdoğan'a tüm içtenlikleri ve samimiyetleri için teşekkür ederim. Bu süreçte bana destek olan eşim Mehmet ATICI,

oğlum ağatay ATICI ve sevgili anneme sonsuz teŖekkürlerimi ve Ŗükranlarımı sunarım.

Bu araştırma Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi Koordinatörlüğü'nce desteklenmiştir. Proje No: GST 2019/1-LÜTEP, 2021

Mine ŖENOL ATICI

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**GÜNÜMÜZ TEMSİLLERİNDE CEM RİTÜELLERİ: ALEVİ KÜLTÜR
DERNEKLERİ MERSİN CEMEVI**

ŞENOL ATICI, Mine
Müzikoloji Ana Bilim Dalı
Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Fulya SOYLU BAĞÇECİ
Haziran 2021, 95 sayfa

Anadolu'da Tanrı evren ve insan ilişkisinin varlık gösterdiği manevi örgütlenmelerden biri olan Alevilik, söz konusu bu ilişkide müzik sanatını kişiyi tanrıya ulaştıran bir köprü olarak kullanan kadim bir inanç sistemidir. Geleneğin inanç ve müzik ilişkisine yüklediği anlam dünyası tarihsel süreç içerisinde gelişerek müziğin ulvi vasıfları ortaya koymuş ve böylece müzik bu anlam dünyasını besleyen, taşıyan ve aktaran önemli bir öge haline gelmiştir. Bu doğrultuda geleneğin yaşatılması ve gelecek nesillere aktarımı açısından kilit rolü olan müzik, ritüel içerisinde icracılıktan sözlü eserlere ve melodik-ritmik yapılanmaya kadar uzanan bir alanda gelişim göstermiştir ve bu çerçevede cem ritüellerinin içeriğini oluşturan ve geleneğin kutsal sözlerini içeren semah, deyiş, mersiye, tevhit gibi sözlü müzik türlerinin de yaratımını ve aktarımını destekleyen önemli bir araç olmuştur.

Yüzyıllar boyu kırsal bölgelerde kapalı toplum modeli anlayışı sergilemiş olan bu gelenek 1960'lı yıllardan itibaren göç, kentleşme, modernleşme gibi toplumsal süreçlerin doğal bir sonucu olarak kent merkezlerinde dernek ve vakıflar bünyesinde örgütlenerek daha dışa dönük bir yapılanma ortaya koymuştur. Özellikle cem ritüelleri, zakirlik geleneği ve semahların çeşitli organizasyonlar, törenler ve konserlerle görünürlük kazanmış olması geçmişin anlamsal içeriğinden farklı olarak Aleviliğin günümüz koşullarına bu uygulamalarla adapte olduğunu kanıtlar niteliktedir. Dolayısıyla müziğin, hazır bir repertuvarla tek tipleşen bir ritüelin parçası mı yoksa kaynağını batını düşünceden alan manevi bir arınma aracı mı olduğu günümüz cem ritüellerinin anlam dünyasının belirleyiciliğinde rol oynayan iki faktör olarak karşımıza çıkmıştır. Bu doğrultuda geçmişin gelenek algısı ile günümüz uygulamalarındaki farklılıkları ortaya koyabilmek adına Mersin ilinde yer alan *Alevi Kültür Dernekleri Mersin Cemevi* olarak belirlenen örneklem üzerinde bu probleme cevap aranmıştır. Ayrıca Mersin ili yoğun olarak Anadolu Alevilerinin göç ettiği büyük bir şehir olma özelliğinin yanı sıra bu dernek kapsamında daha önce böyle bir

çalışmanın yapılmamış olması ise Mersin Cemevi'ni çalışmamız açısından önemli kılmaktadır. Nitel araştırma yöntem ve tekniklerine dayalı etnografi deseniyle yürüttüğümüz bu çalışmada dernek kapsamında yapılan cem ritüelleri, kültürel organizasyonlar etkinlikler gözlemlenmiş ve katılım sağlanmıştır. Ayrıca geleneğin günümüz temsilcisi olan dede, zakir ve dernek yeleri ile kişisel görüşmeler yapılmıştır. Bu doğrultuda elde edilen veriler içerik analizi ile zmlenerek geçmişin geleneksel algısında müzik pratiklerine yüklenen anlamların günümüzde hangi içeriğe bürünmüş olduğu yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Alevilik, cem ritüelleri, gelenek ve temsil, geleneğin dnşm, ayin mziği.

**ABSTRACT
MASTER THESIS**

**THE CEM RITUALS IN THE MODERN-DAY REPRESENTATIONS: THE
ALAOUIE CULTURE ASSOCIATIONS MERSIN CEMEVI**

**ŞENOL ATICI, Mine
Department Musicology**

**Thesis Advisor: Assistant Professor Fulya SOYLU BAĞÇECİ
June 2021, 95 pages**

Alevism, one of the spiritual organizations in which God, the universe and human being came into existence in Anatolia, is an archaic belief system that uses the art of music as a bridge conveying human to God in this aforementioned relation. The world of meaning which the tradition has attributed to the relationship between belief and music has evolved in the historical process and revealed the sublime qualities of music and thus, music has become an important element that nourishes, carries and conveys this world of meaning. In this direction, music, which has a key role in keeping the tradition alive and transferring it to future generations, has made progress in a field ranging from performing in ritual to oral works and melodic-rhythmic structuring and within this framework, it has become an important tool that supports the creation and transmission of oral music genres such as semah, saying, elegia, and tawhid, which constitute the content of cem rituals and contain the sacred words of the tradition.

This tradition, which had displayed the understanding of a closed society model in rural areas for centuries, has been organized within associations and foundations in city centers as a natural result of social processes such as migration, urbanization and modernization since the 1960s and has revealed a more outward-looking structure. Especially the fact that cem rituals, zakirlik tradition and semahs have gained visibility with various organizations, ceremonies and concerts has the quality to prove that Alevism has adapted to the modern-day conditions with these practices, different from the semantic content of the past. Therefore, whether music is a part of a ritual that has standardized with a ready repertoire or a spiritual purification tool that takes its source from the idea of the esoteric, has emerged as two factors that play a role in the determination of the meaning world of today's cem rituals. In this direction, in the name of revealing the differences between the perception of tradition of the past and today's practices, an answer to this problem is sought on the sample

determined as the Alaoutie Culture Associations Mersin Cemevi in Mersin. Moreover, as well as Mersin is a big city where the Anatolian Alevi have migrated densely, the fact that such a study has not been carried out within the scope of this association before makes Mersin Cemevi important for our work. In this study, which is conducted with an ethnographic pattern based on qualitative research methods and techniques, the cem rituals, the cultural organizations and the activities taken place within the association are observed and participated. In addition, the personal interviews are made with the dede, the zakir and the association members who are the modern-day representatives of the tradition. In this direction, the data obtained are analyzed with content analysis, and it is interpreted which content the meanings attributed to the music practices in the traditional perception of the past have set into.

Keywords: Alevism, cem rituals, tradition and representation, transformation of tradition, rite music.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	ii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLER LİSTESİ	xi
RESİMLER LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ANADOLU ALEVİ GELENEĞİNE İLİŞKİN NOTLAR

1.1. Anadolu Alevi Geleneği	4
1.2. Alevi İnanç ve Kültürünün Kökenine İlişkin Notlar.....	6
1.3. Alevi Geleneğinde İnanç ve Müzik İlişkisi	10
1.4. Bilgi, Deneyim ve Anlam Sahası Olan Deyişler	13
1.4.1. Deyişlerde Mistik Öğretilerin Metafiziksel Boyutları	15
1.5. İnanç Düşüncesinin Yaşamsal Deneyim Sahaları Olan Cem Ritüelleri	18
1.6. Geleneğin ve Kutsalın Taşıyıcısı: Zakirlik Misyonu	23

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Kentleşme ve Modernleşmenin Alevi Geleneği Üzerindeki Etkileri	26
2.2. Alevi Geleneğinde Dönüşümler ve Müziksel Yansımaları	32
2.3. İnanç Temelli Müzik Düşüncesinden Sekülerleşmiş Müzik Algısına	35

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGU VE YORUMLAR

3.1. Alevi Kültür Dernekleri Mersin Cemevi Şubesinde Genel Yapılanma.....	40
---	----

3.2. Geçmiş ve Günümüz Ekseninde Alevilik	42
3.2.1. Mersin Cemevi'nde Geleneğin Aktarımı	46
3.2.2. Görünürlük Kazanan Bir Alevi Birliğinin Temsili: Mersin Cemevi.....	50
3.3. Zakirlik Kimliğinin İnşası.....	53
3.4. İnanç ve Müzik İlişkisi Kapsamında Zakirlik Misyonu	55
3.4.1. Zakirlikte Doğaçlama, İcra Tekniği ve Dağar	57
3.5. Mersin Cemevi'nde Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Zakir	63
3.6. Mersin Cemevi'nde Cem Ritüelleri ve Müzik Pratikleri	66
3.7. Semahların Dönüşümü.....	70
SONUÇ.....	73
KAYNAKÇA	76
EKLER.....	86
ÖZ GEÇMİŞ.....	95

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Geleneksel Aleviliğin Günümüz Koşullarında Yeniden Biçimlenişi44

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Nota Örneği (Bugün Bize Pir Geldi).....	60
Şekil 2. Nota Örneği (Bugün Bize Pir Geldi).....	61

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1. Mersin Cemevi Dedesi Erdoğan Sevin, Mersin	86
Resim 2. Mersin Cemevi Eski Zakiri Ahmet Talipoğlu, Mersin	86
Resim 3. Mersin Cemevi Zakiri Mustafa Talipoğlu, Mersin	87
Resim 4. Mersin Cemevi Zakiri, Çiğdem Akdoğan, Mersin.....	87
Resim 5. Mersin Cemevi Üyesi, Elif Emici, Mersin	88
Resim 6. Mersin Cemevi Üyesi Sedef Yılmaz, Mersin.....	88
Resim 7. Mersin Cemevi Eski Zakiri Tamer Açıkalm, Mersin.....	89
Resim 8. Mersin Cemevi Zakirleri Onur Talipoğlu, Mustafa Talipoğlu, Cem Töreni	89
Resim 9. Mersin Cemevi Cem Töreni, Zakirler ve Dedeler.....	90
Resim 10. Mersin Cemevi Dış Giriş Kapısı	90
Resim 11. Cem töreni sırasında Çerağcı mumları yakarken	90
Resim 12. Cem Erkânı.....	91
Resim 13. 15.09.2019 Aşure Şenliği Kadın Semah Ekibi.....	91
Resim 14. 15.09.2019 Aşure Şenliği	91
Resim 15. 15.09.2019 Aşure Şenliği Güler Duman Konseri	92
Resim 16. Mersin Cemevi Bağlama Kurs Afişi	92
Resim 17. Mersin Cemevi Nevruz Etkinliği Duyuru Afişi	93
Resim 18. Mersin Cemevi Kadın Kolları Sempozyum Afişi	93
Resim 19. Kadın Kolları Sempozyumundan	94
Resim 20. Kadın Kollarının Çıkardığı Kadın Bülteni Dergisi	94

GİRİŞ

Anadolu Aleviliğinin; bir yandan farklı etnik, inanç ve kültürel farklılıklara uyum sağlarken, diğer yandan bu inanışların dinsel ve kültürel unsurlarını kendi içerisinde sentezlediğini görürüz. Dolayısıyla kökleri çok eskilere dayanan pek çok farklı düşünce geleneklerinin kültürel ve inançsal özelliklerine Alevi geleneğinde rastlanmak mümkündür. Aleviliğin, farklı inançlardan harmanlandığı, inanış özelliği yönüyle eski medeniyetlere ait düşünce geleneklerinden, felsefi ve kozmolojik unsurlardan etkilendiği düşünüldüğünde, Anadolu Aleviliğinin ne kadar köklü ve kadim bir geçmişe sahip olduğu anlaşılabilir. Yüzyıllar boyu Anadolu’da varlık gösteren manevi örgütlenmelerden biri olan bu gelenek; Tanrı, insan ve evren ilişkisinde ilahi bilgiyle müziği aynı ekseninde buluşturan bir düşünce sistemi sergilemiştir. Bu geleneğin temel dayanağını oluşturan “Vahdet’i Mevcut” düşüncesi, söz konusu ilişkinin Tanrı, insan ve müzik eksenindeki yansımalarını içerir. Bu yaklaşıma göre insan; gönül gözüyle bakar ve her baktığında Tanrıyı görür. Böylece farklılıklar yok olur ve tek bir hakikat kalır. Dolayısıyla Anadolu Aleviliğinde Tanrı-İnsan birliğini öngeren bir tanrı algılayışı söz konusudur. Müzik sanatı ise bu ilişkide bir arınma aracı olarak insanın manevi yolculuğuna eşlik eden, ruhsal tekamülde Tanrı’ya ulaştıran bir köprü gibidir. Bu nedenle müzik, cem ritüelleri içerisinde gelişim göstermiş ve töreni baştan sona yöneten önemli bir öge haline gelmiştir. Bu doğrultuda inanç düşüncesinin felsefi dünyasıyla iç içe geçen bir müzik algısı, hem törenler hem de kültürel yaşantının içerisinde etkin bir şekilde varlık göstermiştir. Geleneğin en önemli inanç uygulamalarından biri olan cem ritüeli, zakirin sazı eşliğinde deyişler söylenilerek yapılan, toplumsal boyutunun yanı sıra inançsal yönü ağır basan bir ritüeldir ve bu ritüellerde söylenen deyişler Anadolu Alevi kültürünün felsefi kodlarını ve kültürel mirasını taşıyan şiirlerden oluşmaktadır. Dolayısıyla tarihsel süreçte kapalı toplum modelinin ve sözlü geleneğin hakim olduğu bir yapı sergileyen Aleviler için ritüel içerisinde söylenen her söz tanrının kelamı olarak kabul edilir ve bu yüzden kutsaldır. Zakir ise bu sözleri müzik icrasıyla birleştirerek kişilere manevi bir haz verirken aynı zamanda Alevi geleneğinin günümüze kadar aktarılmasına hizmet edecek sözlü müzik türlerinin de oluşmasını sağlar. Dolayısıyla bu sözlü müzik türleri oluştuğu zamanın seyrinden bu zamana kadar gelişen tarihsel ve inançsal bütün olguları içerisinde barındırmakta ve Alevi geleneği için büyük bir bilgi mirası olarak görülmektedir.

Yüzyıllar boyu kırsal bölgelerde içe kapalı ve gizli yaşayan Aleviler günümüze geldiğimizde, göç, kentleşme, modernleşme gibi pek çok toplumsal sürecin etkisiyle dernekler ve vakıflar bünyesinde kurumsallaşarak geçmişe oranla daha görünür bir hale gelmiştir. Kentlerde uzun yıllar ibadetlerini gerçekleştiremeyen Aleviler uygun siyasi koşulların ve ortamların oluşmasıyla ibadetlerini gerçekleştirebilmek, Alevi kimliğini oluşturabilmek ve gelecek nesillere aktarabilmek adına dernek ve vakıflar bünyesinde cemevlerini inşa etmişlerdir. Bu alışılmadık yeni durum pek çok yazar tarafından gelenek için yeni bir icat olarak görülmekte fakat geleneğin kentlerde örgütlenebilmesi ve modernlik koşullarında ayakta durabilmesi için ayrıca gerekli olduğu görülmektedir. Artık Aleviler kentlerde yeni bir mekan olan cemevlerinde bir araya gelmekte, inançsal uygulamalarını yürütmekte ve aynı zamanda Alevi kimliğinin oluşumu ve tanıtımı için şenlikler ve kültürel etkinlikler düzenlenmektedir. Dolayısıyla Alevi geleneğinin kentlerdeki bu yeni imajı geleneğin değişip dönüştüğünün de göstergelerini barındırmaktadır. Tarihsel süreçte zikir temelli bir ibadet düşüncesini yansıtan, Tanrı'ya ulaşmak için önemli bir araç olan aynı zamanda geleneğin bütün aktarım kanallarını besleyen semah geleneği ve müziğe ilişkin bütün pratikler, günümüzde bazı cem ritüellerinin nitelikleriyle, geleneğin devamlılığını ve kimliğe ilişkin birlik-beraberlik anlayışını yansıtan bir gösterge niteliğine bürünmüştür. Bu uygulamaların gösteri imajına yakın duran bir temsil mi yoksa doğaçlama unsurların ağırlık kazandığı, felsefi düşünceye, ibadet fikrine yakın duran bir ritüel mi olduğu günümüz faaliyetlerine nitelik kazandıran önemli iki faktördür. Çalışmada bu problemden yola çıkarak *Alevi Kültür Dernekleri Mersin Cemevi* kapsamında yapılan cem törenlerinin ve müziğe ilişkin uygulamaların niteliğine odaklanılmış, bu dernek kapsamındaki dönüşümlerin ortaya konması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda Mersin Cemevi'nde cem törenini yürüten dedeler, zakirler, semah hizmetinde görevli olan kişiler ve dernek üyeleri ile yarı yapılandırılmış ve yapılandırılmamış kişisel görüşmeler yapılmış, hem cem törenleri hem de dernek kapsamında yürütülen Aleviliği yansıtan sosyal, kültürel faaliyetlere katılım sağlanmıştır. Çalışma bu yönüyle nitel araştırma yöntem ve tekniklerine dayalı kültür analizi deseni ile yürütülmüş, verilerin içerik analiziyle çözümlendiği etnografik bir araştırmadır.

Tezin birinci bölümünde geleneksel Aleviliğin tarihi, teolojisiyle bağlantılı bir biçimde ritüellerdeki inanç ve müzik ilişkisi açıklanmış, ikinci bölümde ise

değişimlere ve dönüşümlere etki eden göç, kentleşme, modernleşme ve bunların beraberinde gelen sekülerleşme kavramlarından yola çıkarak bu dönüşümlerin öncelikle sebepleri ortaya konmuştur. Ayrıca geleneğin geçirdiği değişim ve dönüşümler tablo halinde sunulmuş ve bu tablo üzerinden de detaylandırılarak her bir maddenin müziğe ve inanca olan etkileri değerlendirilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise günümüzde *Alevi Kültür Dernekleri Mersin Cemevi* bünyesinde gerçekleştirilen cem ritüellerinin günümüz koşullarının getirileri doğrultusunda nasıl değişip dönüştüğünü araştırma verilerinden elden edilen bulgulardan yola çıkarak değerlendirilmiştir. Bu bölümde derneğin genel yapılanması, geleneğin bu dernek kanalıyla ne şekilde aktarıldığı ve yaşatıldığı, zakirlerin misyonundan semahların dönüşümüne kadar değişimlerin değerlendirildiği her bir uygulama ayrı ayrı ele alınmıştır. Ayrıca kadın zakirlerle yapılan görüşmeler doğrultusunda ortaya çıkan başka bir sorunsala değinmek gerekliliği doğmuş ve böylelikle “Alevilikte toplumsal cinsiyet ve cemde kadın zakir” başlığı altında bu konu ele alınarak işlenmiş ve kadın zakirlerin günümüzde varlığı tartışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ANADOLU ALEVİ GELENEĞİNE İLİŞKİN NOTLAR

1.1. Anadolu Alevi Geleneği

Anadolu Aleviliği; kökeni eski çağlara kadar uzanan pek çok felsefi, kültürel ve kozmolojik öğretilerin vücut bulduğu manevi bir örgütlenmeyi sergilemiştir. Hz. Ali'nin kült olarak kabul edildiği, Batını-tasavvufi düşünceyle işlenen; 'cem' adlı kendine özgü ritüeli ve bu ritüelde yer alan 'semah' dansının ve 'deyiş', 'miraçlama', 'tevhid' vb. isimlerle anılan müzik türlerinin icra edildiği, kendine özgü geleneksel kurumlarla varlığını sürdürmüş heterodoks bir inanç sistemidir (Mustan Dönmez, 2008: 21); (Çamuroğlu, 1994: 38). Ancak Aleviliğin Orta Asya'dan Balkanlar'a kadar uzanan büyük bir coğrafyanın ve X. Yüzyıldan (Üzüm, 2009: 69) günümüze değin uzun bir zaman içerisinde şekillendiği ve birçok farklı inanç kültürünü kendi içerisinde erittiği düşünüldüğünde Alevi kimliği için net bir tanım yapmak son derece güç görünmektedir. Alevi araştırmacı ve yazarların birçoğu Aleviliği İslami heterodoksi bir inanç sistemi olarak tanımlarken aynı zamanda farklı tanımlamalarıyla da Alevi geleneğinin zenginliğini de gözler önüne sermektedir. Aleviliği Türkiye'de derinlemesine inceleyen yazarlardan biri olan Reha Çamuroğlu (Üzüm, 1997: 166) Aleviliğin İslamiyet'in Şii kolunun Batını karakterli bir açılımı olduğunu belirtirken, Rıza Zelyut (2012: 18) İslam içinde kendine özgü bir yaşama biçimi olduğunu söylemekte, Aleviliğin muhalefet yönüne vurgu yapan Cemal Şener ise Anadolu Aleviliğini, Ali ve ehlibeyt sevgisini, insan sevgisini, eşitliği, halkça bölüşümü, her türlü toplumsal haksızlığa karşı olmayı kendine ilke edinmiş bir dünya görüşü olarak tanımlamıştır (Şener, 1991: 132). Günümüzde ise modern yaşamın bir parçası olan Alevilik için mevcut tanımlamaların değiştiği ve günümüz koşullarının getirisi olarak sosyolojik, hümanizimden yana, hoşgörülü, laik, demokratik ve ideolojik yeni fikirler çerçevesinde çağdaş düşünce ve normlara göre tanımlandığı görülür (Aktürk, 2015: 52). Bu çerçevede Alevi geleneğine getirilen bütün bu tanımlara baktığımız zaman aslında her birinin onu tamamlayan nitelikler barındırdığını ve bu geleneğin bir yönünü anlattığını görürüz. Tarihsel gelişim sürecinde Şamanizm, Budizm, Maniheizm, Yesevilik, Kalenderilik ve Hurufilik gibi birçok yapıdan etkilenmiş olan Alevilik, modern zamanlarda da laiklik, milliyetçilik ve sosyalizmden farklı şekillerde etkilenmiştir (Ceylan, 2015: 215). Dolayısıyla bugün bile inanç ve ritüel farklılıkları olan bir Alevilik yapısı ile karşı karşıya olduğumuz düşünüldüğünde bu

tanımlamaların bu kadar farklılık içerisinde olması bu durumun doğal bir yansıması olarak düşünülebilir. Anadolu Alevileri bugün geçmişten gelen tarih öncesi inanışların izlerini taşımakla beraber kendilerini İslam çerçevesi içinde tanımlamakta, coğrafi ve yöresel koşullara bağlı olarak oluşmuş kültürel farklılıklarını ise “Yol bir sürek bin bir” deyişiyle özetlemektedir (Erol, 2005: 188).

Alevi tarihi, Orta Asya’dan Balkanlara uzanan büyük bir coğrafyanın X. yüzyıldan günümüze kadar gelen uzun bir zaman diliminin ürünü olarak şekillenmiş ve günümüzdeki halini ise XVI. yüzyılın başlarında almıştır. Bu dönemden önce bugünkü yapısı ve anlamıyla bir Alevilikten bahsetmek mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla bugünkü bildiğimiz yapısıyla merkezinde *Hz. Ali kültü* ve *Oniki İmam kültü* ve bunlara bağlı diğer kültlerin bulunduğu bir Alevilik olgusu, sözünü ettiğimiz bu dönemde ortaya çıkmaktadır. Bu dönemden sonra Aleviliği Türk heterodoks İslam’ın değişmez bir parçası olarak gören Ahmet Yaşar Ocak’a göre Alevilik olgusunun iyi anlaşılabilmesi için “Ali’siz” dönem ve “Ali’li” dönemlerin ve özelliklerinin iyi bilinmesi gerektiğine vurgu yapar. XVI. Yüzyılın başlarından itibaren Safevi propagandası ile başlayan ve Şah İsmail’den sonraki dönem olarak bilinen bu yüzyılda (Ocak, 2013: 407-409), Osmanlı Devletinde sünni anlayışın daha baskın olması nedeniyle Aleviliğin Şiiliğe yaklaşmış olduğu, dolayısıyla Alevilerin Hz. Ali’yi seven ya da Ali taraftarı anlamında Alevi olarak adlandırıldıkları görülür (Mustan Dönmez, 2008: 23). Başka bir ifadeyle XV. ve XVI. yüzyıllarda gelişen birçok siyasal ve sosyal olaylardan etkilenerek farklı görünüm kazanarak Alevilik, Safeviler ve Osmanlı’nın Anadolu coğrafyası üzerindeki egemenlik arayışları sonucunda, Osmanlı Halk İslam’ının Sünnilik ve Kızılbaşlık (Alevilik) şeklinde ikiye bölünmesiyle ortaya çıkmış bir olgudur. Dolayısıyla o dönemde Osmanlılar ve Safeviler arasında yaşanan nüfuz ve güç mücadelesinin dini cephesi bu ayrışmanın en önemli nedenlerindedir diyebiliriz (Savaş, 2013: 144). XVII. yüzyılın sonlarına doğru, Osmanlılar tarafından resmi olarak tanınmayan ve baskıcı bir tavırla karşılaşan Aleviler zamanla kendilerini korumak amaçlı yalıtılmış kırsal alanlara yerleşerek kendi içinde kapalı bir toplum modeline dönüşmüştür. Bu yaşam alanlarında kısa sürede gerek kendilerini çevreleyen sünni toplumla gerek devlet otoritesi ile ilişkilerini minimum düzeye indirerek kendi özerk-toplumsal kurumlarını oluşturmuşlardır. Her ne kadar bu izolasyon Alevilerin sistem içerisinde kurumsallaşmasını engellese de, Aleviliğin bir cemaat kimliği olarak şekillenmesi ve

stabilize olmasını da beraberinde getirmiştir (Gürtaş, Çakmak, 2015: 35). Bu bağlamda, normal şartlarda devlet otoritesine bağlı olan yetki ve işlevler Aleviler tarafından kendi iç dinamikleriyle oluşturdukları görgü cemi olarak adlandırılan dinsel kurumlara aktarılmış ve bu kadim gelenek köklü bir değişikliğe uğramadan günümüze kadar gelmiştir (Yıldırım, 2018: 81). Yüzyıllar önce konargöçer ve yarı göçebe hayat tarzıyla mistik bir görünüm sergileyen bu kadim gelenek bugün modernitenin, kentleşmenin ve küreselleşmenin getirileriyle geleneksel yapılarından hızla uzaklaşmakta ve bu bağlamda kurumlarını ve toplumsal yapılarını değiştirip dönüştürmektedir. 1980'li yıllardan itibaren hızla değişen, sosyo-ekonomik yapısıyla birlikte modernleşme sürecine giren ve bununda bir sonucu olarak bu değişime paralel şekilde kapalı toplum yapısından yavaş yavaş sıyrılıp dünyayı tanımaya yönelen bir Alevilik söz konusudur (Ocak, 2013: 419). Ayrıca yaşadığı tüm sosyolojik ideolojik ve ekonomik şartlar günümüzde Aleviliğin teolojik söyleminin zayıflamasına ve buna karşın kimlik vurgusunun ön planda olduğu bir Alevilik profili çizmesine neden olmuştur. Dolayısıyla bugün Alevilik sadece teolojik referansları olan bir inanç sistemi değil, aynı zamanda kolektif bir bilincin ürünü olan toplumsal bir yapılanmadır (Gürtaş, Çakmak, 2015: 34).

1.2. Alevi İnanç ve Kültürünün Kökenine İlişkin Notlar

Anadolu; yüzyıllar boyu birçok medeniyete ve kültüre ev sahipliği yapmış, tarihsel süreçte farklı inanç sistemleriyle, çeşitli dinsel öğretilerle, toplumsal ve siyasal gelişmelerle karşı karşıya gelmiştir. İslamiyet öncesi ve sonrasının izlerini taşıyan, senkretik olarak nitelendirilebilecek pek çok gelenek ve düşünce akımının oluşmasında rol oynayan bu faktör, günümüze kadar ulaşan bazı yapılanmaların şekillenmesinde önemli bir unsurdur. Bugün Alevi olarak adlandırdığımız topluluklar da çoğunlukla okuma yazma ile tanışmamış, kabilesel geleneklerine ve örflerine sınımsız bağlı bir oluşum sergileyen, mitolojik, sözlü bir kültürü kat ettiği geniş coğrafyada rastladığı değişik motiflerle besleyerek gittiği her yere taşıyan bir kitle tarafından temsil edilmiştir (Ocak, 2013:416). Dolayısıyla gelişimi yüzyıllar süren, oluşumunda farklı birçok evreler yaşanan, kaynağını ilk çağ felsefe ve inançlarından alan; Babailik, Ahilik, Hurufilik, Kılızbaşlılık gibi Anadolu düşünce-inançlarından etkilenerek gelişen, ayrıca İslam'ın batını yorumu olarak da belirtilen bir inanç sistemiyle karşı karşıyayız (Korkmaz, 2013: 23). Bu sebeple Alevi geleneğinin inanç sistemi üzerine yapılan tanımlamalara baktığımızda en ortak ve yaygın görüşün

geleneğin senkretik (bağdaştırmacı) bir inanç yapısına sahip olduğudur. Senkretizm kendiliğinden meydana gelen etkilenmeler sonucu oluşan bir inançlar kaynaşmasıdır. Alevilerin inanç sistemleri de şifahi kültüre dayalı İslam öncesi sosyal ve dini inanç gelenekleri tarafından zamanla doğal bir şekilde oluşmuştur. Eski tabiat kültürlerinden Şamanizm'e, Budizm'e, Zerdüştlüğe, Maniheizm ve Hıristiyanlık gibi pek çok inanç sistemiyle karşılaşan Türkler bu dinleri ya kendi dinleri üzerine eklemiş ya da kısmen değişime uğratarak devam ettirmiştir (Ocak, 2013: 417). Tüm bu yönlerine rağmen Alevi topluluklarının büyük çoğunluğu İslamiyet'i kabul etmiş fakat eski dinsel geleneklerini ve bu geleneklere bağlı olarak gelişen toplumsal kurumlarını ve dini uygulamalarını bırakmayıp kendilerine özgü bir özümseme anlayışıyla kurumsallaştırmışlardır (Subaşı,2003: 177). Dolayısıyla Aleviler üzerinde İslamiyet de dahil olmak üzere bu harici ve kapalı zor anlaşılan inanç sistemlerinin hiç biri eski dinsel geleneklerini unutturamamıştır. Günümüze kadar aktarılan Alevi semah geleneğinin ilk Türk yapılanmalarından olan Yesevilik kanalıyla Alevilere geçtiği bilinmekte ve Yeseviler'in de bu özel zikir ve sema tarzının, Türk şamanlarının vecd'li danslarından alındığı belirtilmektedir. (Köprülü, 1925/1995: 13). Ayrıca Alevilerin önemli toplumsal kurumlarından biri olan dedelik kurumunun Şamanizm den gelen kam ve ozanlık kurumlarının devamı olduğu bugün birçok araştırmacı tarafından söylenmekte ve bu durumu açıklar şekilde bizlere örneklemektedir. Alevi tarihi ve inancının temelleri hakkında çok geniş araştırmaları olan İrene Melikoff (2011: 20) Alevilerin etkilendiği inançlar içerisinde özellikle Şamanizm'i vurgulamakta ve Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya göç ederken eski inançları olan Şamanizm'in bazı unsurlarını da beraberinde Anadolu'ya getirdiklerini söylemektedir. Dolayısıyla Alevilikte inanç temellerinin şekillenmesinde Şamanizm önemli bir unsurdur ve hatta ona göre Alevilerin İslam'a geçişleri "İslamlaşmış bir Şamancılık" olarak tanımlanabilecek bir dinler karmaşasıdır. Bu doğrultuda eski Türk kültürü ve Şamanizm'in Anadolu Aleviliği inanç sistemi üzerinde etkili olduğunu hem tarihsel arka planına hem de bugün günümüzde ki inanç uygulama ve pratiklerine baktığımızda net bir şekilde görmekteyiz. VIII. yüzyıla kadar Şamanist öğeler taşıyan Alevilik inancı daha sonra başta Uygurlar olmak üzere Türk boylarının getirdiği Budizm ve Maniheizm dini ile tanışır ve bu iki mistik dinin etkileri İslami dönemde de silinmeyecek kadar Alevilik inancı ile bağdaşırlar. Özellikle Alevilikteki "*eline, diline, beline sahip ol*" prensibinin maniheizm'den, "*tenasüh*" ve "*hulül*"

kavramlarının da Budizm'den Alevilik inancına geçtiği belirtilmektedir (Ocak, 2013: 417); (Melikoff, 2011:169).

Tarihsel zaman ve mekan içinde farklı birçok inançsal yapıyı bünyesine alan Aleviliğin inanç boyutu, ifade etmek gerekir ki son derece önemlidir. Çünkü söz konusu bu yapı kendine has geniş ve esnek bir inanç zemini üzerine kuruludur ve bu zemini sağlıklı bir şekilde ortaya koymadan, Alevi inancını anlamak ve açıklamak mümkün görünmemektedir (Üzüm, 2009: 69). Alevi tarihi ve teolojisi üzerine birçok çalışması olan Ahmet Yaşar Ocak (2013: 407), bu konuyu makalesinde derinlemesine açıklamış ve alevi inanç sisteminin tarihsel sosyal tabanı ile teolojisi arasındaki sıkı ilişkinin iyi analiz edilmesiyle, hem Alevi inanç sisteminin hem de kültürel ve toplumsal etkileşimlerin daha net anlaşılacağını belirtmiştir. Dolayısıyla Alevilerin dini hayatlarının nasıl şekillendiğini daha net anlamak adına Alevilerin Anadolu'ya gelmeden önce yaşadıkları coğrafyalarda ne gibi inançlarla karşılaştıklarını ve Anadolu'ya geldikten sonra İslamlaşma ile birlikte yaşadıkları toplumsal, sosyal ve dini tesirlerin bilinmesinde fayda vardır.

Aleviliğin bugünkü anlamda tarihsel başlangıcı kesin olarak belli olmamakla birlikte yapılan araştırmalar XIII. yüzyıl döneminin Alevi teolojisinin oluşumunda etkili olduğu yönündedir. XIII. yüzyıl dönemi tarihsel olarak göçlerin yoğun yaşandığı ve tasavvuf cereyanının Anadolu'da kuvvetli olduğu yıllardır. Bu yüzyıllarda Moğol istilası ile Anadolu'ya göç eden derviş ve sufilerin kurdukları tarikatlar Alevi teolojisinin oluşmasında son derece önemlidir. Anadolu'da dindarlıklarıyla şeriat dairesi dışında şekillenmiş olan bu dervişler, heterodoks dervişler olarak anılmaktaydılar. Heterodoksi, kabul edilmiş din anlayışına yani ortodoksiye aykırı bir din anlayışını ifade eder. Çünkü o dönemlerde bu dervişler İslam'ı, göçebe ve yarı göçebe halklara yayabilmek için tıpkı Türk şamanlarını andıran babalar ve dervişler gibi bu kitlelere oldukça uygun gelen eski inançlarla da bağlantılı bir İslam yorumu sunuyorlardı (Yaman, 1998: 41-42). Zaten İslam öncesi eklemlenen inançlar üzerine bu batını ve heterodoks dervişlerin süzgecinden geçen İslam anlayışıyla da hemen hemen inançsal yapılarının birçoğu o dönemlerde şekillenmekteydi. Dolayısıyla Anadolu'daki Türk topluluğunun inançlarına cevap verecek tarzda şekillenmesi ve oluşması işte bu dervişler sayesinde oluşmuştur (Varlık, 1997:10). Özellikle Ahiler, Kalenderi, Haydari ve Abdallar gibi sıra dışı batını dervişler, zümreler farkında olmadan o yüzyıllarda Aleviliğin alt yapısını

hazırlamaktaydılar (Tokalak, 2017: 131). Bu tarikatlar XV. ve XVI. yüzyıllarda Sünni çevrenin baskıları sonucu güçlerini yitirip zamanla Alevilik ve Bektaşilik içerisinde eridiler (Tokalak, 2017: 127). Daha sonra Safevi dönemine denk gelen XVI. yüzyıl başlarında da Şah İsmail marifetiyle on iki imam mezhebinin bu heterodoks İslam'a uyarlanması sonucu, söz konusu teolojinin tarihsel gelişim sürecindeki en büyük inkılap gerçekleşti ve Hz Ali kültü bu teolojinin merkezine yerleşti (Ocak, 2003: 171). Yüzyıllar boyu zorlu koşulları altında kendi içine kapanmış bir İslam formunu, giderek değişik kültürlerden aktarılan unsurlarla buluşturan Alevilik, zaman içinde sosyo-kültürel bir grup niteliğiyle kendini diğer yargılardan ayırıştırır. Dolayısıyla Alevi inancının korunması ve devam ettirilmesi sürecindeki hassasiyet onları kendi içlerinde bir söylemsel ortaklığa ve ritüel uygulamalarına yöneltti (Subaşı, 2003: 178). Böylelikle Alevilik Safevi döneminde son şeklini alarak inançsal, toplumsal ve kültürel unsurlarını günümüze kadar aktarmıştır.

Bugüne kadar Bektaşilik ve Alevilik üzerine yapılan çalışmaların çoğu Fuat Köprülü'nün ve ardından gelen tarih yazarlarının geliştirdiği tezlerle şekillenmiştir (Dressler, 2009: 15). Dolayısıyla Alevilikte köken tartışmalarına yönelik ilgili literatür, Fuat Köprülü ve onun izinden giden Melikoff, Ahmet Yaşar Ocak gibi isimlerin senkretizm, heterodoks, üzerine kavramsallaştırdıkları yol haritası üzerinden açıklanabilir. Söz konusu kavramlar üzerinden Sünni Müslüman ortodoksi'ye karşı Alevi ve Bektaşiler konumlandırılmış, bu yaklaşım Köprülü'den itibaren standart bir motif haline gelmiştir. (Dressler, 2009: 18) Zamanla da onun ana tezleri akademik çevrelerde paradigmatik bir hale geldi ve genel bilginin bir parçası oldu (Dressler, 2009: 92). Fuat Köprülü'nün kendi dönemi içerisinde konuyu aydınlatan ve birçok yönüyle hala bu niteliklerini koruyan araştırmaları tüm bu sebeplerden dolayı konuya ilişkin meselelerin algılanmasında bir süreklilik ve benzeşlik meydana getirdi. Özellikle Türkiye'de 90'lı yıllarda artan kimlik merkezli çalışmaların oluşturduğu geniş bir literatürü taradığımızda, Alevi tarihini ve inancını ele alırken bu kavramlar üzerinden tanımlandığını net bir şekilde görmekteyiz. Fakat son dönemlerde yapılan çalışmalarda Alevi tarih yazımının ampirik ve kavramsal olarak yeterince test edilmediği ve sorunsallaştırılmadığı ifade edilmektedir. Yapılan bu varsayımlar kimi zaman kimlik siyaseti arenasında farklı pozisyonları desteklemek için ters yüz edilerek de olsa Alevi Bektaşi tarihine bakışı büyük oranda şekillendirmeye devam etmektedir. Özellikle Senkretizmin tarihsel süreçte inanç

sistemleri arasındaki bağların kavramsallaştırılmasında faydalı olabileceği, ancak diğer bir taraftan ise inanç sisteminin saflığı üzerinden bir tartışma yaratabileceği mevzu bahistir. Dolayısıyla bu tür zıtlık yaratan kavramsallaşmış ortodoksi-heterodoksi anlayışı yerine müteşerri veya şeriat-merkezli İslam ile mistik/batini İslam farklılaşması üzerinden düşünmeye yönelik yaklaşımlar günümüzün araştırmalarında dikkat çekmektedir. Çünkü inançların bu şekilde zıtlıklar ve hiyerarşiler üzerinden şemalaştırılması hem tarih hem de sosyal bilimler alanlarında artık sorgulanan ve itibar görmeyen bir yaklaşımdır. Bu konuyu, *Alevi Kaynaklarını, Tarihini ve Tarih yazımını Yeniden Düşünmek* isimli kitabında detaylarıyla anlatan Ayfer Karakaya Stump (2020: 3-9) Alevi tarih yazımını derinden etkileyecek eski el yazması belgelere ulaştığını ve bu belgeler ışığında yeniden bir tarih yazımını düşünmek gereğinden bahsetmiştir. Dolayısıyla siyasi bir kimlik arenasında oluşan Köprülü paradigmasına ek olarak günümüzde ortaya çıkan bu belgeler ve bilgiler ışığında Alevi tarih yazımını yeniden düşünmek, objektif yaklaşmak, yorumlamak ve gözden geçirmek gerekmektedir. Ayrıca ne şekilde ele alırsak alalım hiçbir tarihsel olgu, olay ya da dini tesir, Aleviliğin batını ve mistik bir inanç oluşu gerçeğini değiştiremez. Günümüzde de pek çok yansımasını gördüğümüz bu gerçek, Aleviliğin günümüze kadar aktarılan en önemli damarlarından biridir. Dolayısıyla Alevi geleneğinin günümüze kadar nasıl aktarılıp yaşatıldığı sorusu ayrıca önem arz etmektedir. Bu nedenle yapılan çalışmalarda genellemelere gitmeden Alevi felsefesini ve inancını katmanlı analizlerle daha yaratıcı çalışmak Alevi inancına yönelik tarih yazımında sağlıklı sonuçlar doğuracağı gibi ortaya çıkan kafa karışıklıklarını da giderecektir.

1.3. Alevi Geleneğinde İnanç ve Müzik İlişkisi

Tarihsel olarak kökeni çok eski devirlere kadar uzanan, pek çok felsefi, kültürel ve kozmolojik öğretilerin vücut bulduğu manevi bir örgütlenme olan Alevi geleneği; Tanrı, evren ve insan ilişkisinde ilahi bilgiyle müziği aynı eksende buluşturan bir düşünce geleneği sergilemiştir. Bu düşünce geleneklerinde maddi varlıktan çıkıp Tanrı'ya yakınlaşmanın en güçlü yollarından birisi müziktir (Güray, 2011: 43). Müzik kişinin manevi yolculuğunda bir arınma aracı olarak kılavuzluk ederken aynı zamanda manevi bilginin aktarımında ve taşınmasında kültürel bir ifade aracı olarak yer bulmuştur. Yüzyıllar boyu bu yönüyle önemli bir unsur olan müzik ayrıca Alevilerin ibadeti olan cem ritüelinin de vazgeçilmez bir parçasıdır. Anadolu

Aleviliğinde müziğe bu denli önem verilmesinin diğere bir nedeni tarihsel süreçte karşılaştığı mistik yönü ve batını özelliği güçlü, müziği Tanrı bilgisine götüren bir aracı gibi kullanan inançların Alevilik içerisinde erimesi sonucunda oluşmuştur. Bu inançlardan biri olan ve Alevi geleneği içerisinde sıklıkla kalıntılara rastlanan Şamanizm pek çok benzer yönüyle dikkat çekicidir. Özellikle şamanların müzikli ve danslı merasimleri ayin-i cem ritüeline çok benzemekte, hatta Alevi dedelerinin vasfıyla bir şamanın niteliklerinin belirli yönleriyle örtüştüğü ifade edilmektedir (Melikoff, 1993: 126).

İbadetlerinde müziği ve dansı kullanan pek çok gelenekte olduğu gibi cem ritüellerinde de ritmik, ezgisel ve sözlü kalıpların tekrarlanması ile zihinsel bir yoğunlaşma hedeflenir (Güray, 2011: 43-45). Tören sırasında zakirin bağlamasıyla icra ettiği müzik kişiye manevi bir arınma aracı olarak kılavuzluk ederken aynı zamanda o ambiyansla oluşan sözlü müzik türleri de geleneğin mirasının kodlarını taşımaktadır. Dolayısıyla müzik tanrıya ulaşma yolculuğuna yardım ederken geleneğin kadim mirasını da taşıma görevi üstlenmiştir. Mistik batını yönü ağır basan ve üstelik farklı şekil ve oranlarda hep baskı görmüş Alevi toplulukları belli bir tarihten sonra varlığını ancak kırsal bölgelerde sürdürebilmiş ve dolayısıyla tüm toplumsal yapılarını da bu yaşam tarzına uygun hale geliştirmişlerdir. Alevi geleneğinin kuşaktan kuşağa aktarılmasında asli bir mekanizma görevi gören ve muhabbet ortamlarında yüz yüze gerçekleşen sözlü iletişim geleneği bunun en net örneğidir (Stump, 2020: 3). Söz söyleme, dinleme, tekrarlama ve yeniden oluşturmaya hakim olma, ya da kalıplaşmış deyişlerle özgün deyişler oluşturma, ortak geçmişe tek vücut olarak bakıp katılma, Alevi aidiyet zincirinde en önemli öğrenme yöntemidir (Erol, 2015: 103). Bu doğrultuda geleneğin bulunduğu koşullar bağlamında geliştirdiği ve aslında sözün daha güçlü olmasını sağlayacak en önemli özelliği sözü müzikle birleştirmek olmuştur. Dolayısıyla Alevi sözlü kültürünü besleyen ve yaratıcılığı destekleyen müzik aynı zamanda, sözlü kültürel belleğin akılda kalıcılığını sağlayarak Alevi öğretisini yaşatabilmenin en önemli unsuru olmuştur (Mustan, 2014: 189-192). Başka bir deyişle Alevi sözlü kültürü, önceki kuşaktan aldığı bilgiyi anımsama, koruma ve gelecek kuşaklara aktarma stratejileri geliştirdiği için yüzyıllarca varlığını sürdürebilmiştir. Ong'a göre birincil sözlü kültürlerde düşüncenin ritmik dengeli tekrarları ya da antitezleriyle, kelimelerdeki ünlü ünsüz seslerin uyumuyla, sıfatlar ve başka kalıpsal ifadelerle akması, herkesin sık duyup

kolaylıkla hatırladığı şekilde olmalıdır (Ong, 2014: 49-50). Göçebe yaşamlarının bir getirisi olan sözlü kültür geleneğine göre toplumsal olgularını ve inançlarını şekillendiren Aleviler de kültürel miraslarını gelecek kuşaklara aktarmak adına bu tür stratejiler geliştirmiş ve buna uygun bir toplumsal düzen kurmuşlardır. Sözlü kültürel aktarım kanalıyla beslenen ve yaşamlarını bu doğrultuda düzenlemeye çalışan Alevi topluluklarının oluşturdukları tasavvuf ehli, kültürel mirası aktaracak dedesi, toplumun anımsadığı öğrendiği ya da öğreneceği bilgiyi yine toplumun yabancı olmadığı anlatım kalıplarıyla aktaracağı ozanı, zakir'i vardır. En önemlisi de tüm bu unsurların bir arada olduğu ritüeli, cem töreni vardır (Erol, 2005: 189-190). Alevi kültürünün en önemli inanç uygulamalarından biri olan cem töreni saz eşliğinde deyişler söylenilerek yapılan bir ritüeldir ve içeriğindeki deyişler Anadolu Alevi kültürünün felsefi kodlarını ve kültürel mirasını taşıyan şiirlerden oluşmaktadır. Yüzyıllar boyu gizli bir şekilde kırsal kesimlerde yaşayan ve okuma yazması olmayan Aleviler söz ve müziği birleştirerek çeşitli şarkı biçimlerine başvurmuşlar ve böylelikle Alevi geleneğinde sözlü müzik türleri diyebileceğimiz birçok şarkı biçimi oluşmuştur. Bu noktada geçmişten devralınan, kalıplaşmış ya da sabitlenmiş geleneksel gereçten oluşan Alevi sözlü kültürüne ait özgü düşünme ve anlatım biçimleri olan nefes, düvaz, deyiş, semah vb. dizelerle uzun süre yaşayabilmiş ve günümüze kadar gelmiştir (Erol, 2015: 106). Tasavvufi aşk şarkıları olan deyişler, müziksel bağlamda değerlendirildiğinde, Alevi ve Bektaşî inancına bağlı aşıkların kırsal alanda, şiir üzerine daha çok doğaçlama olarak ortaya çıkardıkları, ölçülü bir müziksel form özelliği taşır (Yöre, 2011: 222). Deyişlerin doğaçlama yoluyla sözlü olarak aktarıldığı düşünüldüğünde bulunduğu tarihsel süreç içerisindeki kültür ve inanç olgularına göre yeniden yaratılması ya da farklı sözler eklenmesi kaçınılmaz olmuştur. Doğaçlamanın temel olduğu bu müzik geleneğinde zakir, onu dinleyenlerle etkileşim içerisinde olmakta ve dolayısıyla müziksel yaratıcılığa uygun bir zemin oluşmaktadır. Bu çok boyutlu etkileşim süreci içerisinde zakir, kadim geleneğin sözlerini ezgileyebileceği gibi yeni sözler de yaratabilmektedir (Erol, 2015:120-121). Dolayısıyla ozan, zakir, aşık kültürünü ve inancını müzik aracılığıyla aktarırken yalnızca bir müzik türünü ortaya çıkarmakla kalmaz aynı zamanda edebi şiirleri de var eder. Alevi Bektaşî düşüncesinin felsefi mirasını ve kodlarını taşıyan bu şiirler konularına göre deyiş, mersiye, nefes, semah, düvaz, miraçlama olarak adlandırılmakta ve şiirsel olarak cem ritüellerinde müzik eşliğinde seslendirilmektedir. Bu sözlü müzik türleri Anadolu'da gelişen halk edebiyatının

önemli bir parçası olmakla birlikte aşık, ozan ve zakir de Alevi ve Bektaşî edebiyatının yaratıcısı olarak düşünülebilir. Tarihsel süreçte temellerinin XIII. yüzyıla kadar dayandığı Alevi Bektaşî edebiyatında yer alan bu şiiirlerin felsefi arka planını Yunus Emre'nin tasavvuf anlayışından alan bir gelenek oluşturmaktadır (Gölpınarlı, 2017:7). Günümüzde siyasi, ekonomik ve politik sebeplerin yarattığı toplumsal farklılaşmalarla içeriği değişmiş olan bu şiiirlerin temelinde yoğun olarak tasavvuf düşüncesinin olduğu görülmektedir. XIII. yüzyılda Horasan'dan Anadolu'ya gelen dervişler beraberinde Orta Asya Türk Halk Edebiyatı geleneğini de getirmişler ve Anadolu'da bir ilham kaynağı olmuşlardır. Anadolu Alevi geleneği o dönemin zorlu şartları altında gerekli manevi desteği bu kaynak sayesinde alırken ayrıca Tanrı bilgisini kendi dilsel ve kültürel ortamın dışında almak yerine, deneyimlerini besleyen simgesel anlam yüklü sözlü girişimlere kulak kabarttılar. Dolayısıyla da bu sözlü girişimleri gerçekleştiren tasavvuf ehli ve ozanlar, gnostik bir dışavurumun derinliklerine dalmaya, deneyimi paylaşmaya ve daha yerinde bir deyişle kültürlerini oluşturmaya başladılar (Erol, 2015: 105). Yüzyıllar içinde de aşıklar ve ozanlar sayesinde müzikle buluşan bu anlam dolu simgesel sözler, Alevi geleneğinin deneyimlerini paylaştığı ve aktardığı en önemli unsur haline geldi. Buna verilebilecek en güzel örnek Alevi geleneğinin sözlü müzik türlerinden biri olan deyişlerdir. Deyişler, Aleviliğin binlerce yıllık kadim mirasını, inançsal kodlarını sözlerinde taşımakta ve günümüzde geleneğin hem tarihsel hem de inançsal boyutlarını gözler önüne sermektedir.

1.4. Bilgi, Deneyim ve Anlam Sahası Olan Deyişler

Anadolu coğrafyasında yüzyıllar boyu varlığını sürdürmüş kadim geleneklerden biri olan Alevilik; eski Türk inanışları başta olmak üzere pek çok inanç sistemiyle karşılaşmış ve bu inançların unsurlarını bünyesinde barındırarak günümüze kadar ulaşmıştır. Dolayısıyla bu özelliğiyle hem inanç hem de bir kültür birikimi olan Alevi geleneği, Anadolu'nun zengin kültürel mirasını da taşımakla beraber aynı zamanda geliştirdiği aktarım stratejileriyle de önemli roller üstlenmektedir. Geleneğin tarihsel arka planına baktığımızda, Türklerin Orta Asya'ya dayanan geçmişini, bu dönemden itibaren taşıyıp geliştirdiği edebi, felsefi, sanatsal ve yaşayışla ilgili tüm fikirsel birikimini dışı vuran köklü bir geleneğe sahip olduğunu görürüz (Benli, 2016: 3). Geleneğin bu özelliği onu tüm zorluklara ve baskılara rağmen eski gelenek ve göreneklerini tüm canlılığıyla yaşamaya devam ettirmiş ve buna uygun yaşam

stratejileri geliştirmişlerdir. Bu stratejilerden biri olan sözlü kültür geleneği de Alevilerin en önemli aktarım kanallarından birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Alevi geleneğinde, deyiş, nefes, düvaz, semah gibi sözlü müzik türleri, batını tasavvufi düşüncenin müzik ve söz birlikteliği üzerinden canlı ve dinamik bir aktarım kanalına dönüşmesinin en belirgin örnekleridir. Bu türlerden biri olan Alevi deyişleri, geleneğin felsefi ve inançsal kodlarını taşıyan şiirler olma niteliği taşıırken aynı zamanda Tanrısal bilgiye ulaşma çabasında olan kişiye manevi bir arınma aracı olarak yardım eder. Dolayısıyla deyişler, Anadolu Aleviliğinin kültürel mirasının tarihsel tanığı ve taşıyıcısı olarak bize bu gelenek hakkında veriler sunan ve inanç-müzik birlikteliğinin somut göstergeleri olarak kaynak oluşturan üretimlerdir. Aleviliğin oluşum ve gelişim sürecinde düşünce önderlerinin yaşamları, mücadeleleri gibi pek çok konunun deyişler içerisinde işlenmesi ve yine metaforik ifade biçimleriyle bilgi derinliğinin bu kanalla aktarılması, söz konusu deyişlerin geleneği anlamak adına temel başvuru kaynakları olmasına sebep olmuştur (Aydın, 2013: 21). Kaynağını Yunus Emre'nin tasavvuf düşüncesinden alan, daha sonra Hacı Bektaş Veli ile gelişim gösteren ve Pir Sultan Abdal, Şah Hatayi ve Kaygusuz Abdal gibi ozanların dilinden ve sazından deyişlere dönüşen bu şiirler, aynı zamanda Alevi-Bektaşî edebiyatının önemli edebi türleri olarak literatüre geçmiştir.

Deyişlerde manevi derinliğin bir ifade kanalı haline dönüşmesinde ritmik tekrarların, ezgisel motiflerin, tekrarlanan sözlerin, genel anlamıyla müzik ve söz birlikteliğinin önemli bir yeri vardır. Bu çerçevede Tanrı sevgisini, vahdet düşüncesini, insanın ruhsal yolculuğunu ifade eden öğretilerin ve geleneğin yaslandığı kültürel dokunun canlı, dinamik ve etkili bir zeminde varlık bulabilmesi için müzik önemli bir unsurdur. Sözlü müzik türlerinde müziğin üstlendiği misyon hakkında Enrico Fubini'nin (2014: 27), “müziğin, kimi biçimlerde, sözcüğün anlamlı karakteristik özelliklerini, nesnelere ve daha da önemlisi duyguları işaret etmedeki kesinliğini üstlenebilmeyi istediği söylenebilir; öte yandan, sözcük de müziğin anıştırıcı özgürlüğünü, lirikliğini ve onun melodik yapısının yoğun ifade serbestliğini üstlenebilmeyi ister” ifadeleri müzik ve söz etkileşimini açıklar niteliktedir. Zakir tarafından cem ortamlarında zikredilen deyişler, birçok sembolle dolu olan semah, tek ve en değerli çalgı olan bağlama ile birleşerek manevi bilginin yaşamsal bir zeminde deneyime dönüşmesini sağlar (Benli, 2016: 8).

1.4.1. Değişlerde Mistik Öğretilerin Metafiziksel Boyutları

Hermenötik etkinlik, pek çok din ve inanç sisteminde teolojik metnin örtülü mesajlarla bezeli varlık bilincini ortaya koymada etkili bir yaklaşımdır. Tanrı bilgisi, inanç düşünceleri, felsefi düşünce derinliği, sanatsal ya da ahlaki değerler gibi pek çok konuda metafiziksel anlamların dil kanalıyla aktarılmasıyla aşkın bilgi, kategorik bir yapı içerisine dahil edilir (Tokat, 2009: 76) ve örtülü, katmanlı ve sembolik bir biçimde sunulur. Soyut bilginin somut bir düzlemde varlık bulmasıyla çözümlenmesi gereken dilsel yapılar, alegorik ifadeler, çeşitli metaforlar anlaşılması beklenen bilgi derinliğinin anahtarları olarak vazife görür. Bu noktada devreye giren hermenötik de anlamayı kolaylaştıracak merkezi bir yöntem söz konusu değildir. Ancak araştırma konusunun daha anlaşılır hale getirilmesinde hangi yöntemin daha etkili olduğunun tespit edilmesi önem içerir (Kahraman, 2015: 211). Hegel'in deyimiyle (2016: 21) din insanın icadı değil ilahi ruhun ürünüdür, insanın içindeki etkinin, yaratımın ürünüdür. Bu nedenle ilahi bilginin sonsuzluğunu dilsel yapı içerisinde tek ve etkili bir yöntemle çözümlenebilmesini beklemek de mümkün olmayacaktır. Bu doğrultuda Alevi değişlerindeki anlam derinliğine ulaşabilmede bize ipuçları veren çeşitli faktörlerden söz edilebilir. Örneğin Aleviliğin mitsel söylencelerini içeren değişlerin ilahi bilgiyi betimleyerek, hikayeleştirerek ve sembolik bir kurgu içerisinde sunması dikkat çeker. Pek çok düşünce ve inanç geleneğinde mitler bize olayların nasıl başladığını ve gelecek eylemler için model olarak nasıl işlev gördüğünü açıklar, çünkü tanrıların dünyasındaki faaliyetlerini betimleyerek bize tanrıların yolunu izlememiz gerektiğini ima eder (Berger, 2012: 130). Alevi geleneğinde de *kırklar söylencesi* sembolik içeriğiyle ve betimsel anlatımıyla dikkat çeken bir mit olarak bu konuya verilebilecek en belirgin örnektir.

Halk arasında kırklar cemi, kırklar meydanı, cem töreni gibi isimlerle bilinen ayin-i cem; gönül birliği ile bir araya gelmek (Pehlivan, 1997: 46) ve birlikte ibadet etmek anlamını taşır. Dedenin ruhani önderliğinde, on iki hizmetin, müziğin ve dansın bulunduğu, kadın-erkek birlikteliğiyle gerçekleşen bu toplantılarda (Mustan Dönmez, 2010: 195-196), dünya nimetlerinden soyutlanıp, manevi bir dünyada yaratılanla bütünleşme hali en temel amaç olmuştur (Rençber, 2018: 22). Ayin-i Cem'de bu amaç, Hz Peygamber'in miraca yükselmesi ve geri dönüşü sırasında kendilerine kırklar diyen *Kırklar Meclisi* ile karşılaşmasına dayanan söylenceyle bağlantılıdır (Uçar, 2004: 78; Mustan Dönmez: 2010; Melikoff: 1993; Güray, 2012). Cem'e

katılanlar kendilerini bu şahsiyetlerin halkasına katılmış olarak görür ve bu durum onlara çok büyük bir iç huzur verir (Uçar, 2004: 78). Dolayısıyla bu cem, ünlü Kırklar Meclisinin gökyüzü yolculuğunun yeryüzündeki tekrarından başka bir şey değildir (Melikoff, 1993: 65). Cenk Güray'ın (2018: 28) "Devirsel İbadet Modelleri Olarak Semah-Sema Uygulamalarının Tarihsel Kökenleri" isimli makalesinde bu tekrarın nedeni, varlıkların Tanrısal olanı taklit etmesi, ondan pay almaya ve ona benzemeye çalışması olarak açıklanır. Bu çerçevede Aleviliğin ritüeli olan ayin-i cem, arketip (ilk örnek) kavramıyla ifade edebileceğimiz Kırklar Meclisi'nin tekrarı olarak, bu söylencenin başladığı ilk ana dönme çabasını ifade eder. Bu düşünceyi kanıtlar bir şekilde ritüelin içerisinde söylenen söz, dua ve nefeslerin/deyişlerin tümü Kırklar Meclisine göndermeler yapan metaforik anlamlar taşır (Dönmez, Çelik, 2018: 9).

Pir Sultan Abdal'ın;

Muhammed Mirac'tan indiği demdir

Kırkların sürdüğü sema'dır cemdir

Zühre yıldızını doğuran kimdir

Var mı Hacı Bektaş Veli'den gayri (Özmen, 1998:256).

Şah Hatayi'nin;

Şunda bir kardaşla kayda düşmüşem

Pirler makamında yanup pişmişem

Kırklar meydanında hem görüşmüşem

İstemem yanmağı yandım da geldim (Özmen, 1998:155).

Sanatsal söylemlerin yaratıcıları olan aşıkların içinde buldukları toplumsal ve kültürel çevreden ve önceden var olan, verili bir zamanda yaratılan tüm eserlerin üzerine gölge yapan ya da bir referans çerçevesi sağlayan durum ve konulardan yoğun olarak etkilendiği görülür (Berger, 2012: 46). Kırklar söylencesine gönderme yapan deyişleri incelediğimiz zaman aynı mitsel söylencenin tarihsel süreçte farklı söylemlerle ve anlatımlarla yer bulduğu sayısız deyişe rastlamak mümkündür.

Deyişlerde Alevi düşüncesini yansıtan metafiziksel söylem hakkında bize felsefi temel teşkil eden bir diğer konu, Alevilik felsefesinin temelinde yatan Tanrı-insan ve evren ilişkisidir. Bu ilişki pek çok inanç ve kültürün izlerini yansıtırken

Anadolu’da İslami yorumla şekillenmiş olan bir düşünce geleneği sergiler. Bu doğrultuda hem ritüelik uygulamalarda hem de inanç geleneklerinin bir parçası olan sözlü müzik türlerinin içeriğinde evren ve insan ilişkisi güçlü bir biçimde vurgulanır. Doğa tanrıçılık denilen bu felsefi düşüncede doğa, tanrısal özün görünüşe çıkmış biçimidir ve Alevilikte bu *vahdet-i mevcut* olarak karşımıza çıkar.

Kaygusuz Abdal’ın;

Hak zatıyla sıfatıyla tecelli eyledi ona

Varlığı Hak varlığıdır emr-i sübhan elindedir

Kaygusuz Abdal bu sırrı okudum anladım bildim

Şimdi bu alemin hükmü kamil insan elindedir (Özmen, 1998: 234).

Şah Hatayi’nin;

Daima Fikrimde Zikrin Ya Muhammet Ya Ali

Gönlümün Evinde Şükriin Ya Muhammet Ya Ali

Tanıyamaz Kendi Özün Seni Yakın Bilmeyen

Alemin Ayinesinin Ya Muhammet Ya Ali (Özmen, 1998:182).

Vahdet-i Mevcut kavramının köklerinde eski Türk inanç ve geleneklerinin, eski İran, Çin ve hatta Hint inanç sistemlerinden giren tenasüh ve hulûl inançlarının etkisi vardır (Güray, 2012: 95). Tenasüh inancına göre ruh göçü (Melikoff, 1993: 54) kabul gören ve benimsenen bir düşünce olmakla birlikte hulûl ise Tanrı’nın insan bedenindeki görünümüdür (Ocak, 1992: 154). Dolayısıyla nesnel dünya cemal perdesidir ve Arif olan insan bu perdenin arkasındaki gerçekliği algılar, gönül gözüyle bakar ve her bakılında Tanrıyı görür (Korkmaz, 2014: 180). Alevi düşüncesindeki Tanrı-evren ilişkisini Abdülbaki Gölpınarlı (2017: 63), şu ifadelerle açıklar: “Mutlak varlık, her an, zatını bilir. Bu bilgide de her an, kainat, bilgi suretleri şeklinde sabit olur ve yine bu suretler, her an, şu alemdeki suretleri izhar eder”. Böylece bütün varlık katmanları Tanrı bilgisini çeşitli hal ve oluş biçimleriyle sergilemektedir.

Tasavvuf düşüncesinde temelleri XIII. yüzyıla kadar uzanan vahdet kavramına göre her insan Tanrı’dan bir öz bulundurmakta ve olgunlaşarak, bu özün bilincine vararak Tanrı’ya yaklaşma imkanı taşımaktadır (Güray, 2012). Müzik ve çalgılar ise insanın tekamülünde, dolayısıyla zorluklar ve engellerle dolu bu manevi yolculukta

insanın en önemli kılavuzudur (Soylu Bağçeci, Levendoğlu Öner ve Güray, 2016: 41). Anadolu'da müziğin inanç düşüncesine köprü oluşturduğu pek çok gelenekte kutsal metinlerin çalgı ve diğer müzik unsurlarına dair metaforlarla bezeli olduğu görülür. Alevi geleneğinde de deyişlerin anlam dünyasını besleyen söz konusu metaforlar insanın manevi yolculuğunu simgeleyen birer sembol haline dönüşmüştür.

Pir Sultan Abdal'ın

Ey benim sarı tanburam

Sen ne için inilersin

İçim oyuk derdim büyük

Ben anın'çin inilerim

Koluma taktılar teli

Söyletirler bin bir dili

Oldum ayin-i cem bülbülü

Ben anın'çin inilerim (Gölpınarlı, 2017:258).

Çalgıların boyutu, ebatları, telleri gibi fiziksel özellikleri insanın manevi gelişim evresindeki zorlukları içeren birer anlatım biçimi olarak karşımıza çıkar. Birbiriyle güçlü bağlar içeren Tanrı, evren ve insan üçgeninde “Tanrı'nın en büyük müzisyen olması” şeklinde kendini gösteren düşünce, “Tanrı'nın çalgısı olan insan” anlayışını da beraberinde getirmiştir (Çetinkaya, 1995: 43). Hermetik kozmoloji doktriniyle bağlantılı olan bu anlayışta müzisyenin çalgısıyla olan ilişkisi ile Tanrı-insan arasındaki ilişki arasındaki bağ dikkat çekicidir. Bu noktada insan, Tanrı'nın iradesini koşulsuz olarak yansıtan bir çalgı gibidir ve tıpkı çalgıların tınları ve nağmeleri üretebilmek için içinin oyulması, eğilmesi vb. çeşitli formları taşımaları gerektiği gibi insan da Tanrı'nın iradesini yansıtabilmesi için zorlu ruhsal olgunluk seviyelerine ulaşmalıdır.

1.5. İnanç Düşüncesinin Yaşamsal Deneyim Sahaları Olan Cem Ritüelleri

Alevilerin temel ibadeti olan cem ritüeli, geleneğin sosyal, dini, kültürel ve toplumsal yönlerini içeren ve tüm bu bileşenleri zengin bir müzik eşliğinde gösterimsel uygulamalarla ortaya koyan bir ibadet şeklidir. Gönül birliğiyle bir araya gelmek, toplanmak, birlikte ibadet etmek (Pehlivan, 1997: 46) manasına gelen ayin-i

cemlerde, Tanrısallıkla özdeşleşmenin ve arınmanın yanı sıra, toplumsal sorunların çözülmesi işlevi de görülmektedir (Aydın, 2013: 293). Dolayısıyla cem törenleri, dinsel nitelikli bir uygulama olmasının yanında iyi ve düzenli bir toplum yaratma çabasında da Alevilerin en önemli kurumlarından. Dedenin ruhani önderliğinde, on iki hizmetin, müziğin ve dansın bulunduğu, kadın-erkek birlikteliğiyle gerçekleşen bu toplantılarda (Mustan Dönmez, 2010: 195-196), dünya nimetlerinden soyutlanıp, manevi bir dünyada yaratanla bütünleşme hali en temel amaç olmuştur (Rençber, 2018: 22). Ayin-i cem'de bu amaç, Hz Peygamberin göğe çıktığı Miraç gecesinde kurulan Kırklar Bezmi söylencesine dayanmaktadır. Alevi inancına göre ilk Ayin-i cem, insanın yaratıldığı, kırklar meclisinde yürütülmüştür (Çınar, 2006:112). Dolayısıyla bu ritüel ahirette zaman ötesinde yaşanan arketiplerin dünyada tekrar edilmesinden başka bir şey değildir (Melikoff, 1993: 65). Bu doğrultuda Cem ritüelleri Kırklar Meclisinin dünyadaki yansımasıdır ve bu ritüelde amaç ilk yaratılış anına dönme çabasından başka bir şey değildir. Gelenekte anlatılan bu hikaye Alevi deyişlerinin bir çoğunda geçmekte ve deyişlerin sözleri bu anı anlatan metaforik anlamlar içermektedir. İsmail Özmen'in "Alevi Bektaşî Şiirleri Ontolojisi" (1998: 138) adlı eserinde yer alan Şah Hatayi'ye ait olan bu nefeste, ozanın Kırklar Meclisine gönderme yaptığı görülmektedir:

Yedinci felekte arslan görünen

Hatemin ağzında mührü sır eden

Gelip kırklar ile cemde bulunan

Cümlesine serdar olan Ali'dir.

Ayrıca cem içerisinde icra edilen semah, kırklar söylencesinin bağlamsal bir uzantısıdır ve ritüelin en önemli unsurudur (Mustan Dönmez, 2010: 196). Kırklar meclisinde kırkların Hz. Muhammet'le üryan büryan döndükleri semah ilk yaratılış coşkusuyla ortaya çıkan bir hal oluşudur (Bozkurt, 2008: 26). Cem törenlerinde semah dönen kişilerin bellerine bağladıkları kırmızı kuşak o gece peygamberin kırk parça edilmiş sarığının Kırklar tarafından bellerine bağlanmış olmasının simgesidir. Bu gün bu olayı yansıtan ve adını bu söylenceden alan "Kırklar semahı" adlı oyun, Alevi geleneğinde çok önemli olmakla birlikte cem törenlerinde halen oynanmaktadır (Erseven, 1996: 130). Semahın kaynağının kırklar meclisi olduğu bilinmekle beraber geleneğin İslam öncesi Türk inanışlarıyla olan sentezi ve inanışlardaki danslı müzikli

ayinlerin oluşu bize semah oyununun bu kanalla Alevilere geçtiğini göstermektedir. Ayrıca bu inanışlardaki kuşlara verilen önem ve danslardaki kuşların uçuşlarına benzeyen figürler Alevi geleneğindeki semah dans hareketlerinin benzerleri olduğunu gösterir. Semah dansındaki hareketlerin kuşların dönüşlerine benzediği görülmektedir. Cem törenlerinde geçen ve ismini turna kuşundan alan semah bunun en net örneğidir. Turna kuşu eski Türk inanışlarında olduğu gibi Alevi geleneğinde de önemli bir anlamı vardır. Çünkü Alevilerde Turna kuşu tanrısallığın yeryüzü tecellileri içindeki simgesidir ve Tanrı'nın beşer suretinde tecellisi olan Ali'yi temsil eder. Pek çok eski Türk geleneğinde önemli bir yeri olan Turna kuşu göçer topluluklarda da ebedi yaşamın ve ebedi dönüşün simgesidir ve dolayısıyla tören içerisinde geçen sembolik dans hareketleri de turnanın uçuşunun yansımasıdır. Hatta İrene Melikoff (1993: 127) ebedi yaşamın karşılığı olan Alevi Bektaşî semahının kökenini, turnaların gökteki dönüşlerine dayandırmaktadır.

Cem törenlerinin kökeni geleneksel bakış açısıyla genellikle kırklar söylencesine dayandırılmaktadır fakat geleneğin tarihsel ve sosyolojik arka planına baktığımızda (Yaman, 2004: 99) Orta Asya'dan alıp getirdiği başta cem töreni, babalık-dedelik kültürü, Anadolu ve Mezopotamya'da görüp benimsediği Tanrı-insan ve evren algıları olmak üzere, yolu üzerinde bulunan pek çok inançtan, halktan pek çok şeyi alarak biçimlenmiştir (Aydın, 2013: 157). Alevi geleneğinin inanç kökenine ilişkin bilgileri aktarırken daha önce de değindiğimiz gibi cem töreni içerisindeki tüm bu sembolik uygulamalar da geleneğin eski Türk inanışlarının izlerini taşıdığını bize göstermektedir. Özellikle Anadolu'da yaygın olan saz geleneği, kadınlı erkekli törenler ve bu törenlerde yapılan dinsel danslar gibi cem kurumu da İslamiyet öncesi geleneklerin İslam sonrası değerlerle yoğrulmasına dayanmaktadır (Yaman, 2004: 99). Söz konusunu bu çerçevede şekillenen ve kırklar söylencesinin de bir devamı olarak görülen cem törenleri, kendisine özgü olan ibadet şekli ve biçimi yönünden çok farklıdır. Mitolojilerin toplumsal kültürü belirleyen misyonu anımsanacak olursa, Kırklar Bezmi söylencesi de Alevilerin, inanca ve toplumsal yaşama bakış açılarını anlamak adına önemlidir. Dolayısıyla bu öyküyü bilmek ve anlamak Alevi teolojisinin özünde bulunan felsefi kodlarını anlamamızı sağlarken, aynı zamanda da Ortodoks bir din olarak görülen İslamiyet karşısındaki farklılıkları da ortaya koymaktadır (Aydın, 2013: 88). Pek çok ortak görüş Cem ritüelinin Aleviliğe, Şamanizmden ve Zerdüştlükten geçtiğini belirtirken aynı zamanda bu iki eski inancın

Anadolu Aleviliğinin aslını oluşturan en büyük iki kaynak olduğunu da vurgulamaktadırlar (Birdoğan, 1995: 247), (Birdoğan, 2019:409), (Melikoff, 1993: 126). Bunu ilk dile getiren Fuat Köprülü ve onun izinden giden diğer araştırmacılar da bu görüşe katılmakla birlikte Şamanist öğeler sonrasında tarihsel süreçte gerçekleşen dini kaynaşmaların da Alevi cem ritüelinin oluşumunda son derece önemli olduğunu belirtmektedirler. Alevi Bektaşî inançlarının tarih yazımında önemli çalışmaları olan Ahmet Yaşar Ocak (2018: 178) kadınlı-erkekli yapılan bu ayinlerin kökeninin Şamanist unsurlara dayandığını daha sonra bu öğelere Maniheizm unsurlarının eklenildiğini ve bu şekliyle Yesevîlik ve Vefailik gibi Türkmen tarikatlarına girerek yaşadığını söylemektedir. Yazar bu törenlerin XV. yüzyılda Bektaşîliğe de bu kanalla geçtiğini ve yüzyıllar boyu büyük bir titizlikle uygulandığını, dolayısıyla cem törenlerinin aslının bu olduğunu vurgulamaktadır.

Bu doğrultuda Alevi teolojisinin temelinde yatan senkretizm unsurları ve bu unsurlar çerçevesinde şekillenen bu ibadet, geleneğin özünü yansıtmakla beraber felsefi ve inançsal kodlarını da bize göstermektedir. Söz konusu bu ibadet içerisindeki anlam dünyasını anlamak için alevî felsefesinde tanrı inancını ve tanrıyla bir olmanın ne demek olduğunu çok iyi bilmek gerekir. Alevî öğretisinde Tanrı sırrına vahdet düşüncesiyle yaklaşmakta ve bu sırda birlik düşüncesiyle ulaşmayı hedeflemektedir. Ayin-i cem kelimesi kendi içinde, inananlar tarafından yorumlandığı şekliyle topluca yapılan ritüeller anlamında ibadet ile topluluk arasındaki bağa işaret etmektedir. Tanrının dünyayla ve yaratılanlarla bir oluş fikri, toplulukların bir oluş fikriyle paralellik göstermektedir. Cem törenlerinde her şey birdir, saki bir, vücut bir, gönül bir, görüş bir, ad bir, ses bir ve öz vahdet sırrının bütün birliği bu mecliste kendini göstermiştir (Oytan, 1956: 21). Dolayısıyla Tanrı ile bir olmak hakka ermek bire bir toplulukla bir olma deneyimine benzer (Kehl Bodrogi, 2017: 166-167). Bu deneyimi Alevî geleneğinde var olan Cem'ül Cem düzenler. Çünkü bu düzenlerde halk bulunur ve bu halk, tören sırasında Hak ile birleşir (Birdoğan, 2019: 242). Dede bu yönde kişilere kılavuzluk eden kişidir ve ibadet sadece topluluk içinde, dede ve zakir önderliğinde gerçekleşir.

Cem töreni genel olarak temel bir unsur olan on iki hizmetin sırasıyla yerine getirilmesiyle başlar. Bu tören kırsal bölgelerde dedenin seçtiği herhangi bir büyük evde ve genelde gece boyu yapılan törenlerdir. Dedenin dualarıyla başlayan tören değişlere eşlik eden müzikle devam eder ve tören sonuna kadar ritüele eşlik eder.

Ancak bu her yörede törenin aynı şekilde uygulandığı anlamına gelmemelidir çünkü sözlü bir aktarım geleneğine sahip olan bu öğretilerde yörelere göre doğaçlamanın yarattığı müzik ve söz farklılıkları vardır. Dolayısıyla ayin-i cemde hem sembolik hem de doğaçlamaya dayalı pek çok uygulamaya rastlamak mümkündür. Dede'nin önderlik ettiği toplantıda bağlama eşliğinde, zakir adı verilen ozan tarafından Hz. Muhammed, Hz. Ali, Ehlibeyt, 12 İmam ve Kerbela olayı üzerine deyişler, mersiyeler, dualar okunur. Zakirin güçlü repertuarı ve yaratımlarıyla (Ersal, 2009: 195) desteklenen ayin meclisi, hem müziğe hem de ibadet anlayışına dayalı doğaçlama bir anlayışın önünü açsa da bu meclisin sembolik ya da kurgusal unsurları içerisinde barındırdığını görmek mümkündür. Okunan eserler genellikle Pir Sultan Abdal, Şah Hatayi, Yunus Emre, Kul Himmet ve diğer Alevi ozanlarıdır. Cem süresince herkes halka halinde yüz-yüze bakacak tarzda oturur. Tevhid çekilip, gülbanglar okunarak, halka namazı adı verilen ibadet icra edilir. Kadın-erkek birlikte bağlama eşliğinde semah döner ve "12 hizmet" adı verilen hizmetler yerine getirilir. Bazı yöresel farklılıklar olmasına rağmen felsefe ve düşünsel yapı aynıdır (Pehlivan, 1997: 46). Bu durumda her ocağın ayin-i cem anlayışında farklılıklar olsa da yol bir, sürekin binbir tabirinden de anlaşılacağı üzere her bölgenin müzikal doğaçlamadaki ezgisel yaratımlarından inanç ve pratiklere kadar uzanan farklılıkların hedeflediği ilahi düşünce aynı noktaya varır (Ersal, 2009: 189). Temel felsefi düşüncede ise insanın yaratılışı ile cem hali arasında özel bir ilişki söz konusudur. Yaratılış sırasında Hakk'ın insanla konuşması ile cem hali arasında kurulan bu ilişki, ayin-i cemin yapılışının temel amacı ve insanın ulaşması beklenen manevi bir hale işaret eder (Rençber, 2018: 21). Bu hal, Aleviler için ilahi bir aşk olarak kabul edilir. İlahi aşkı ruhunda duymak ve o aşkla Tanrının güzel isimlerinden herhangi birini anarak semah dönmek, vecd halinde duygunun, sevginin dorukta olduğu manevi bir dünyanın kapısını aralar (Dedekargınoğlu, 2010: 342). İnsanın manevi yükselişinde geline bu nokta, Tanrı-insan ilişkisinde sınırların ortadan kalktığı hem konuşanın hem de cevap verenin Hakk'ın ta kendisi olduğu bir iklim yaratır (Rençber, 2018: 21).

Dervişler için ruhsal gelişim yollarından biri semah ise diğeri de insanın varoluş doğasında yer alan uyum ve ahenge dayalı bütünlüktür. Müzik sanatı ise bu bütünlükle ilişki kurmada en kısa, emin ve etkili yollardan birini dervişe sunar. Sesin ve kelimelerin doğru biçimde kullanılmasıyla mükemmel bir ruh yapısı için gerekli olan tüm evreleri, bütün boyutlarıyla tercüme etmek mümkündür. Bu çerçevede ruhu

canlandırmanın ve deneyimlere yöneltmenin en iyi çaresi de müziktir (Khan, 1994: 84). Ayin-i Cem'de insanı ruhsal derinliğe sevk eden 12 hizmetten biri olan zakirlik, Tanrı-insan arasında icranın ve icracının köprü olduğu önemli bir gelenektir.

1.6. Geleneğin ve Kutsalın Taşıyıcısı: Zakirlik Misyonu

Alevi inanç felsefesinin bir icracı karakteriyle bütünleştiği zakirlik misyonu, müzik aracılığıyla Alevilik öğretisinden sözlü geleneğin aktarımına kadar pek çok sorumluluğu bünyesinde taşıyan bir hizmettir. Alevi inanç sisteminde kutsal kabul edilen ve cem ritüelinin de gerçekleştirilen diğer hizmetlere göre ayrıcalıklı bir yere sahip olan zakirlik geleneği (Akın, 2016: 15), hiyerarşik olarak dedelik makamından sonra gelen en önemli kurumdur. Cem sırasında, ilgili cemin türüne ve hizmetlerin içeriğine göre uygun deyiş, nefes, düvaz imam, tevhit, miraçlama ve semah gibi edebi metinleri, hizmetlerin icra sırasına göre geleneksel saz eşliğinde ocaklara ve yörelere özgü yerel ezgilerle icra eden kişidir (Akın, 2017: 98). Dolayısıyla bu yönüyle sözlü formları icra eden ve sergilediği müziksel performans gereği tarikat erkânı içinde gelenek aktarıcısı kimliğiyle de önemli bir yere sahiptir (Satır, 2016: 1338). Zakir tarafından zikredilen deyişler, birçok sembolle dolu hareket (semah), bu ortama girebilen tek ve en değerli çalgı olan bağlama ile birleşerek kültürü yineleme yoluyla yeniden inşa etmektedir (Benli, 2016: 8). Dolayısıyla cem törenleri her ne kadar sembolik uygulamalar içerse de temelindeki felsefi anlam sebebiyle zakirin ve ozanın yaratımlarının bu sembolik uygulamaları beslediğini ve söz konusu uygulamaların günümüze kadar geldiğini görürüz. Cem sırasında; tekrarlama, uygulama ve katılım esasları ile oluşturulan atmosfer, ses ve hareketin birlikteliği üzerine kuruludur. Cemlerde; bilinen, yinelenen ve paylaşılan deyişler, dönülen semahlar, çalınan bağlama ve zikredilen sözler birleşerek kültür için hayatî önem taşıyan aktarım işlevini yerine getirmektedir (Benli, 2016: 5). Bu sebeple zakir dededen sonra cem törenlerinin devamlılığının sağlaması açısından en önemli kişidir ve zakir olmadan cem töreninin yapılması mümkün değildir (Ersal, 2009: 193-194). Nejat Birdoğan zakirleri Alevi halk ozanları olarak tanımlar ve zakirlerin cem içinde deyişleriyle yol kurallarını anlattığı gibi cem dışında da kendi yolaklarının tarihini yitip gitmekten kurtardıklarını vurgular (Birdoğan, 2019: 363). Dolayısıyla zakirlerin misyonu sadece cem töreni içerisinde sınırlı kalmaz ve cem dışında da aynı kutsallıkla yolun gerekliliklerine göre görevlerine devam ederler. Söz konusu zakirin taşıyıcılık misyonu hayat boyu deneyimlediği geleneğin kodlarının aktarımına dayanır. Fakat

aynı zamanda yol üzerinde içselleştirdiği tanrı bilgisiyle olgunluk mertebesine eriştiği düşünüldüğünde aslında tıpkı dedenin taliplerine ışık tuttuğu gibi zakir de müziğiyle kişiye bu yolda kılavuzluk etmektedir. Bu doğrultuda cem töreni boyunca seslendirilen deyişlerin verdiği ruhani zevke, sazların hususi ahengi de eklenince dinleyen herhangi bir kimsenin gasyolmamasına ilahi bir zevk duymamasına imkan yoktur (Oytan, 1956: 19). Adap ve erkân boyunca müziğini icra eden zakir, ortaya koyduğu yeteneği ve yaratıcılığıyla ortamdaki coşkuyu arttırarak cezbin dışavurumuna aracılık ederken aynı zamanda sanatsal bir edim ve yaratım gerçekleştirir (Satır, 2016: 1343). Her ne kadar ritüeli oluşturan belirli bir düzen ve işleyişten söz etmek mümkünse de zakirin yetenek ve yaratıcılığının ceme olan etkisi kilit bir noktadadır. Ayhan Erol'un (2018: 104) tabiriyle doğaçlamanın kural olduğu kırsal kesim Alevi müzisyenlerin pratiklerinde zakir, çok çeşitli ezgisel ve ritmik modeller yaratmada geniş bir etkinlik alanına sahiptir. Aynı zamanda zakirlik yapan icracının tasavvuf düşüncesine olan hâkimiyeti, bilgi ve donanımı, manevi gelişimi, sanatçı kimliğindeki yetenekleriyle bütünleşen bir yapı sergilemelidir.

Aleviler 20.yüzyıla kadar inançlarını, öğretilerini sözlü kültür yoluyla gizlilik içinde, yöreden yöreye farklılık gösteren uygulamalarla günümüze kadar devam ettirmişler ve bu farklılıkları büyük bir zenginlik olarak kabul edip, özde bulunduğu 'Yol bir sürekin bin bir' deyişiyle vurgulamışlardır (Kaplan, 2020: 118). Dolayısıyla Alevi inancında, ibadet şekline erkân usulüne, kılık kıyafetlerine kadar pek çok noktada farklılıklar gözlemlenebilmektedir. Söz konusu bu farklılıkları cem ritüeli içerisindeki zakirin müziksel icrasında da görmek mümkündür. Bölge ve yörelere göre cemlerde icra edilen müziklerin tür ve çeşitlerinin zenginleşmesi ise yine zakirlik geleneğinin etki ve varlık alanıyla bağlantılı olmakla birlikte bu geleneğin yaşandığı sözlü aktarım kanallarıyla da yakından ilişkili bir konudur. Bu noktada hem zakirlik uygulamalarında hem de müzik üretimlerinde farklı yörelerin farklı uygulamalarına rastlamak mümkündür (Güneş, 2014: 60). Farklılıkların eserlerdeki sözlü içerikten ziyade ağırlıklı olarak ezgisel ve ritmik yapıda gözlemlenmesinin sebebi ise bu sözlü içeriğin farklı bölgelerdeki Alevi topluluklarının ortak bir dil çatısı altında birleşmesiyle ilişkilidir. Alevi geleneğinin inanış algılarındaki birlik olgusu aynı zamanda kültürel belleğin oluşumu ve aktarımında da kendini göstermektedir. Çünkü kültürel kimlik biz olma durumudur ve bu durum Alevi geleneğinde deyişlerdeki ortak olan tüm sözlerin içeriğindeki

mesajların geleceğe aktarımıyla mümkün olabilmektedir (Kaplan, 2020: 118). Dolayısıyla bu aktarımın sağlandığı ritüeller ve ritüele eşlik eden zakirin icrası en önemli etmen olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu doğrultuda zakirin esnek olarak nitelendirilebilecek müziğe dayalı etki alanı, müziksel farklılıkların aşılacağı ve ortak paydada buluşulabilen bir konuma işaret eder. Genel anlamıyla bir değişim ortaya çıkmasında izlenen yol, Alevi ozanlarının daha önceden oluşturduğu sözlerin alınarak farklı ezgi ve ritimlerle söylenmesi şeklindedir. Bu anlamda zakir ve ozan arasındaki en temel farklılıklar da müzik üretimleriyle ilişkili bir konu olarak karşımıza çıkar. Ozan, Alevi sözlü kültürünü devindiren bir vasma sahip olmakla birlikte bu durum zakirin yaratıcılık vasfına sahip olmadığı anlamını taşımamalıdır. Ancak zakirlikte tercih edilen yöntem, Alevi ozanlarının sözlerinin kullanılması şeklindedir ve ilgili ozanın mahlasına vurgu yapar (Akdeniz, 2011: 58). Dolayısıyla zakir belleğini dışa vuran bu metinler, özünü kaybetmemek koşuluyla varyanta açıktır (Satır, 2016: 1350).

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Kentleşme ve Modernleşmenin Alevi Geleneği Üzerindeki Etkileri

Yüzyıllar boyu Anadolu coğrafyasında yaşamış pek çok topluluk gibi Alevilerin de geçmiş yaşam stratejilerine baktığımızda, hikayelerinde çoğunlukla göç unsuruna rastlarız. Aleviler, çeşitli coğrafi mekanlar ve tarihsel dönemlerde kimi zaman geleneksel yaşam biçimlerinin gereği olarak kimi zaman ise baskı, kargaşa ve sürgün gibi zorunlu nedenlerle kümeler ya da kitleler halinde göç etmişlerdir. Yirminci yüzyıla kadar olan bu göçler genellikle Alevilerin geleneksel ve toplumsal yapılarını değiştirmeyecek nitelikte yine kırdan kıra olan göçlerdi (Salman, 2019: 75). Alevilerin geleneksel yapılarını köklü bir değişime uğratacak asıl kırılma noktası 1960'larda artan sosyo-ekonomik ve siyasal sebeplerden dolayı kırsal kesimden kentlere göç olmuştur. Kente göç, geçmiş yüzyıllarda varlığını ülkenin en ücra kırsal kesimlerinde sürdüren Aleviliğe kaçınılmaz olarak yeni ve kentsel ifade biçimleri dayatmış ve hızlı kentleşme beraberinde Aleviliğin toplumsal yapısında köklü dönüşümlere yol açmıştır (Çamuroğlu, 2003: 97). Modernleşme, küreselleşme, ekonomik güçlerin ve iktidar ağlarının da etkisiyle hızlı bir değişim dönüşüm sürecine sahne olan dünya sistemi, Alevi geleneği gibi diğer pek çok toplumsal ve kültürel sistemi derinden etkilemiş; hatta küreselleşme, kültürel içeriğin yeniden dizilimine tabi tutulmasında en önemli unsur olarak ifade edilmiştir (Özbudun, 2014: 374). Bu doğrultuda kentleşme ve modernleşmeyle değişim ve dönüşüm sürecine giren Alevi geleneği, bugün hem kırsal hem de kentsel mekanlarda varlığını sürdürmekte (Yaman, 2004: 128); kültürel kimlik, inanç unsurları, örgütsel yapılanma açısından ve pek çok alanda geçmişe oranla daha dışa dönük bir gelenek imajı sergilemektedir.

1950'lere kadar kırsal alanlarda yaşayan Alevilerin büyük bir çoğunluğu artık günümüzde kentlerde yaşamaktadır. Göç ve modernleşme süreci olarak ifade edilen bu dönüşüm bugün hala devam eden bir olgu olarak karşımızdadır (Yaman, 2004: 128). Giddens'a göre modernleşme süreci gelenekselden yeni olana doğru bir geçişin ifadesidir ve modernleşmeyle birlikte kentin yarattığı toplumsal değişim ve dönüşümden hareketle kenti, kültürel çeşitliliğin arttığı, yabancılarla karşılaşılana, sosyalleşme ve melezleşmenin yaşandığı bir mekan olarak betimlemektedir (Giddens, 1998: 60-62). Modernliğin tanımı hareket noktası kabul edildiğinde, Aleviliğin

geleneksel formlarıyla çağdaş sayılabilmesi mümkün değildir (Subaşı, 2010: 144). Çünkü kırdan kente göç Aleviliğin geleneksel yapılarını sarsmış, Alevi öğretisini temsil eden dede-talip, musahiplik kurumları işlevsizleşmeye ve Alevi toplumu üzerindeki etkisi hızla azalmaya başlamıştır. Alevi toplumunun dinsel ve sosyal düzenini ayakta tutan (Yıldırım, 2018: 85) bu kurumların zayıflaması, kent ortamında yaşayan Alevilerin hem inançsal hem de sosyal yapılarında köklü değişimlerin başlamasına neden olmuştur. Dolayısıyla kentleşmenin Aleviler üzerinde yarattığı en büyük temel değişim din konusu üzerinde yaşanmıştır diyebiliriz. Kentleşme, kentleşmenin getirdiği modernleşme ve Alevilerin bu duruma uyum süreçleri beraberinde inanç vurgusunun azalmasına ve kimlik vurgusunun ön plana çıkmasına sebep olmuştur. Bunun sonucunda da Alevilik artık dinsel bir kimlik olmaktan öte politik veya etnik kimlikle ifade edilen bir yapıya dönüşmüştür (Aktay, 2011: 67).

Tarihsel sürece baktığımız zaman Alevi modernleşmesi, Cumhuriyet dönemi ile başlamış, 1950'li yıllardan sonra hem yurt içine hem yurt dışına göçle birlikte hızlanmıştır. Bu döneme kadar kırdaki baskı altında yaşayan, direniş kimlikleriyle tanınan Aleviler, Cumhuriyetten sonra yaşanan devrimlerle birlikte yeni bir forma evrilmeye başlamış ve bu yeni durum kaçınılmaz olarak Alevileri kendi sosyal ve coğrafi marjinalliklerinden çıkarıp daha görünür olmasını sağlamıştır. Türkiye'nin çağdaşlaşma ve modernleşmesini büyük bir istekle karşılayan Aleviler bu destekleri nedeniyle Türk modernleşmesinde hatırı sayılı bir rolle bütünleşmişlerdir. Dolayısıyla Alevilik Türkiye'nin modernleşme sürecinin bir parçası olmakla kalmamakta, bu değişimin esaslı bir vizyonunu da oluşturmaktadır (Subaşı, 2002: 93). Bu doğrultuda bu dönemin siyasal gelişmeleri ve özellikle Cumhuriyet modernleşme projesi karşısındaki konumları, Alevilerin değişim ve dönüşümlerinin başlangıç nüvelerini içermektedir. Haliyle bu dönemi sonraki dönemlere etki edecek bir değişim zemini olarak da görebiliriz (Salman, 2019: 105). Cumhuriyet döneminde yaşanan modernleşme sürecinde din, kültür ve sosyal hayatın geleneksel formları Batılılaşma doğrultusunda dönüştürmeyi hedeflemekteydi. Dolayısıyla tüm geleneksel yapılarda olduğu gibi Aleviliğinde kapalı toplumsal yapılarının şifahi gelenekten güçlü bir şekilde beslendiği doğası, modernlik karşısında hızla çözülmekte ve yeniden biçimlenmektedir (Subaşı, 2002: 91). Özellikle kent yaşamı ile birlikte Alevilerin eğitim ve bilgi kaynakları bütünüyle farklılaşmış, geleneksel bilgiyi aktaran zincir kopmuş ve onun yerini cumhuriyet dönemiyle başlayan eğitimin sağladığı yeni

bilgiler almaya başlamıştır (Yaman, 2018: 312). Dolayısıyla bu yeni durum geleneksel bilgiyle modern bilgiler arasında yeni bir ikilem doğmasına sebep olmuştur (Salman, 2019: 113). Ayrıca 1960'lardan itibaren yeni bir kimlik arayışına giren Alevi gençlerinin kendilerini politik kimlikleriyle tanıtmaları ve sola yakın bir görüş benimsemeleri Alevilerin dinsel kimliklerini geride bırakmasına neden olmuştur (Yılmaz, 2011: 62). Bu bağlamda yeni eğitim ve iletişim olanaklarına bu dönemde yaşanan ideolojik unsurlarında eklenmesiyle (Yaman, 2004: 129) genç kuşak Alevi gençleri geleneksel kültürü sorgulamaya başlamış ve bu sorgulama sürecinde kırsal hayat şartlarına göre düzenlenmiş Aleviliğin geleneksel yapıları aşamalı olarak çözülmeye başlamıştır (Üzüm, 2013: 386). Bu süreçte göç ve kentleşmenin de etkisi ile Aleviliğin toplumsal kurumları gittikçe zayıflamakta ve Aleviliği modern hayatın sosyal gerçekliğiyle karşı karşıya getirmektedir. Ayrıca bir yandan kent ortamında modernist ve seküler değerlerle karşılaşan Aleviler, geleneksel yapılarından hızla uzaklaşmakta, geleneksel Alevilikle modern Alevilik arasındaki kopuşmaya yardım etmektedir (Subaşı, 2002: 90).

Cumhuriyet dönemi henüz kente göçün çok yoğun yaşanmadığı ve genelde kırdan kıra olan göç dönemini kapsar. Alevi göçlerinin kitlesel olarak arttığı ve asıl göçlerin kırılma noktası olarak kabul edilen yıllar 1960'lı ve 1970'li yıllardır. Bu dönemde hem ülke içine hem de ülke dışına göç eden Aleviler, diğer göçmenler gibi karşılaştığı kente uyum sorunu, barınma sorunu, iş bulma sorunu, kentte yoksulluk, kendi tampon mekanizmalarını kurma, kentsel kaynakların yeniden dağıtımı ve bu doğrultuda ortaya çıkan gerilimleri yaşadığı ve deneyimlediği yıllardır. Uzun yıllar kırlarda kapalı bir cemiyet hayatı içerisinde yaşayan Aleviler için ilk kent teması, sınıfsal-toplumsal konumları nedeniyle dezavantajlıdır. Köylerde genel olarak geçimlerini tarım ve hayvancılık yaparak sağlayan Aleviler, kentlerde ilk aşamada ucuz işçiliğe yönelmiş ve iş bulma konusunda akrabaları, arkadaşları ya da musahipleri gibi enformel ilişki ağlarını kullanmışlardır (Salman, 2019: 117-124). Bu açıdan bakıldığında köyden kente göç eden Alevilerin, akrabalık ve hemşerilik bağları biçiminde bir toplumsal ağ kurma sermayelerini de beraberinde getirdiklerini söyleyebiliriz. Dolayısıyla köylerdeki cemaat yapısının, göç sonrası kentlerde etnik ve mezhebi kökene bağlı bir cemaatleşmeye kolaylıkla dönüştüğü görülmektedir.

Kent mekanının sunmuş olduğu heterojen yapı, ikincil ilişki ağları, rasyonel aklın egemen olduğu modern-seküler yaşam, rekabete dayalı ekonomik sistem

yalnızca Alevileri değil aynı zamanda farklı sınırlı kıt kaynaklara sahip olma yarışına birlikte katılan diğer kimlikler için de yeni bir deneyim ortamı yaratmıştır (Sağır, 2019: 32). Bu süreçte ortaya çıkan toplumsal yapı, bir takım gerginlikleri bünyesinde taşımakla kalmamakta, aynı zamanda da bireyi, sosyal hayatın örgütlenişine katmakta ısrar etmektedir (Şubaşı, 2002: 102). Bu nedenle kentlere göç eden Aleviler ilk yıllarda bir arada olmak ve kendilerini güvene almak adına aynı yerlerde ya da birbirine yakın mahallelere yerleşmişlerdir. Kent ortamında gettolaşmak, kırdan kente göç eden Aleviler için sığınak olarak görülebilir. Alevilerin kendi aralarında bir arada olmak istemeleri, birbirlerini kollayarak yaşamaları, bir anlamda gelenekte periferide gerçekleştirdikleri kapalı dilliliğin kent koşullarında yeni bir icadı gibi görünmektedir (Subaşı, 2010: 246) Böylece kent koşullarının zorluklarına karşı geliştirdikleri bir arada kümelenme olguları, Alevilerin hem kolektifleşmelerine hem de geleneksel yapıdaki cemaat yapısının korunmasına olanak sağlamıştır. Bu durumda yüzyıllar boyu baskı altında olan ve güvenliklerini sağlamak için ülkenin en ücra köşelerinde yaşamak zorunda kalan Alevilerin, kent ortamında da yine aynı şekilde toplumsal yerleşimin belirleyicisi güvenlik kaygısı olmuştur.

Kent ortamında barınma ve güvenliklerini sağlayan Alevilerin daha sonra ilk olarak önem verdikleri nokta eğitim olmuştur. Elise Massicard'ın (2007: 53) deyimiyle Aleviler eğitime çok önem vermiş ve ilkokuldan itibaren başarılı olanları arkasından itmek için topyekün seferber olmuşlardır. Böylece bu destek sayesinde hem kamuda iş ve söz sahibi olan hem de dayanışma ağının içinde ihtiyaç duyulacak (doktor, avukat, mühendis vb.) serbest meslek sahibi olan kişiler, ileride kendilerine yardım edenlerin sıkıştıkça başvurdukları merciler olacaktır. Dolayısıyla eğitim görmüş Alevilerin sayısındaki büyük artış bir Alevi burjuvazisinin ortaya çıkmasına ve yeni bir toplumsal tabakanın oluşmasına neden olmuştur (Çamuroğlu, 2008: 2). Bu açıdan baktığımızda Aleviler bir yandan ekonomik güç mücadelesi verirken diğer bir yandan eğitim yoluyla bireysel yükselmenin önünü açmış ve yetişen yeni Alevi kuşakları sayesinde kente tutunma ve dayanışma ağlarını güçlendirmiştir. Ayrıca bu yeni eğitilmiş kuşak sadece kendi mevcut sınıf atlama ve dayanışma ağını güçlendirmekle kalmayacak aynı zamanda Aleviliğin siyasal mücadelesinin yükselmesi, örgütlenmesi ve kültürel açıdan kamusal alanda görünür olmasını da sağlayacaktır (Salman, 2019: 124).

Yine bu yıllar Alevilerin okumuş kesiminin bürokrasi içerisinde yer almaya başladığı, aynı zamanda ekonomik nedenlerle Avrupa'ya, özellikle de Almanya ve Belçika'ya "işçi ihracatının" başladığı yıllardır. 1960'larda kentlerde yavaş yavaş kendi iç dinamizmiyle etkili olmaya başlayan küçük alevi işletmeleri o yıllarda, yurt dışına giden işçilerin yaptığı birikimlerin ülkeye dönmesiyle kentlerde daha çok etkili olmuşlardır. Böylece kapitalizmin gelişmesi, pazar ekonomisinin oluşması, iç dinamizmi ile gelişen sermayeye, dışarıdan gelen işçi dövizlerinin de eklenmesiyle artık Alevilerde, kentlerdeki sünni pazarlardan pay almaya başlamışlardır. Dolayısıyla bu durum pazar rekabetine dayalı kavgaların ve kimlik eksenli bir çatışmanın da doğmasına neden olmuştur (Şener, 1991: 155-156; Şener, İlknur,1995: 51-52). Bu dönemi belirgin kılan diğer noktalardan birisi de ülkede ekonomik krizlerin ve siyasal gerilimlerin tırmandığı yıllardır. Aleviler artık sadece kentte tutunma hesabı yapan değil aynı zamanda hem kentsel kaynak dağıtımından hem de toplumsal yeniden üretim olanaklarından pay isteyen, talep eden konumundadır. Dolayısıyla Alevilerin kentte kaynak bölüşümü talep eden bir ekonomik aktör olarak kendini göstermesi, gerilimi iyice arttırmış ve Alevilerin kimliğine karşı saldırıların yeniden ateşlenmesine sebep olmuştur. Bu durum Alevileri güvenlik kaygısı nedeniyle bir kez daha hem yurtiçine hem de yurt dışına yönelen yeni bir göç dalgasını da beraberinde getirmiştir. Yaşanan tüm bu sürecin ise 1980 sonrasında Alevilerin yeni bir kimlik inşa sürecine girmelerinin travmatik arka planını oluşturduğunu söyleyebiliriz (Salman, 2019:133-134).

1980'li yıllar dünya toplumlarının ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel anlamda iç içe geçerek dünya çapında yaygınlaşması olarak ifade edilen küreselleşmenin başladığı yıllardır (Talas ve Aksoy, 2009: 163). Ulaşım, iletişim ve bilgi teknolojilerindeki ilerlemenin, kısaca yerelden dünya ölçeğine bir dizi köklü değişimin hız kazandığı (Salman, 2019: 134) bu süreçten Alevi geleneği de önemli bir ölçüde etkilenmiştir. Kentleşmeyle başlayan bu değişim ve dönüşüm süreci küreselleşmeyle birlikte farklı bir boyut kazanmış, özellikle iletişim ağlarının gelişmesi Alevi sorunlarının evrensel bir biçimde görünür olmasına olanak sağlamıştır. Yine bu dönem Sovyet bloğunun çöktüğü ve dünya genelinde etnik kimlik tartışmalarının ön plana çıktığı yıllardır. Bütün bunlar Alevilerin 1980'li yıllardan itibaren kente tutunma mücadelesi vermesine ve yeni bir kimlik inşası sürecine girmesine yol açmıştır (Salman, 2019: 138). Böylece o yıllara kadar

sosyalizmin hareketli savunucuları olan Alevi aydınları, aynı zamanda yakın tarihlerde yaşadıkları üzücü olaylar sebebiyle de kendi geleneksel değerlerine sarılıp örgütlenme faaliyetine girmişlerdir (Üzüm, 2013: 386-387). Türkiye’de başlayan hareketlenmenin diğer bir itici gücü de Almanya’ya göç eden Alevilerin Avrupa’da başlattıkları örgütlenme faaliyetleridir. Avrupa’daki bu faaliyetler Türkiye’de de etkisini göstermiş ve 1989 yılında İstanbul’da ilk Hacı Bektaşî Veli Derneği kurulmuştur. Derneğin etkinlikleri TV ve basında yer almış, Alevi kültürünü tanıtan yayınlar yayınlanmıştır. Dolayısıyla o dönemde Aleviliğin basında görünür hale gelmesi farklı şehirlerdeki dernek yapılanmalarına da öncülük etmiştir (Gölbaşı, 2007: 55-58). Giderek artan kimlik söylemleri ve 1990’lı yıllarda Alevilerin yaşadığı saldırıların artmasıyla da kitlesel olarak daha yoğun bir örgütlülük sürecine girilmiştir (Massicard, 2007: 85). Böylece yirmi yıllık kent deneyiminin ardından sosyolojik yapısı ve sınıfsal konumu değişmiş bir Alevi kimliği söz konusudur. Alevilik artık kimliğini saklayan bir konumdan çıkıp, yetişen yeni kuşaklarının öncülüğünde örgütlenmekte, entelektüel ve maddi birikim doğrultusunda oluşturulan yayınlar ile de 1990’ların başında etkili bir aktör olarak siyasal-toplumsal alanda daha görünür olmaya başlamıştır (Salman, 2019: 140). Dolayısıyla uzun yıllar kendi kimliklerinden uzak yaşayan Alevilerin, yeniden bir Alevi kimliği inşa sürecine girdiğini ve geleneksel yapılarını da bu doğrultuda oluşturmaya başladıklarını söyleyebiliriz. Birçok yazarın “*Alevi Uyanışı*” olarak nitelendirdiği bu yeniden canlanma, yaşanan tüm bu süreçlerin ardından yeni bir yola girmenin ve toparlanmanın ifadesidir (Salman, 2019: 140-141). Bu yeni yapılanma daha çok kimliğin ön plana çıktığı ve Alevilerin kendi geleneksel değerlerine sahip çıktıkları bir yeniliği kapsar. Bu doğrultuda artık kentlerde yerleşik şeklide yaşayan Aleviler, öncelikli olarak ibadetlerini yerine getirebilmek için dernekler altında cem evlerini oluştururlar. Zamanla bu dernekler kültürel organizasyonların, anma etkinliklerinin, konserlerin ve cem törenlerinin düzenlendiği kurumlar haline dönüşmüştür. Bugün Alevi kültürel kimliğinden bahsedebiliyorsak kuşkusuz bu, Alevi toplumunun kültürel belleğini yüzyıllar boyunca canlı tutabilmesiyle mümkün olmuştur. Dinamizmini ve canlılığını sözlü kültürel gelenekten alan cem törenleri ve bu törenlerde etkin bir role sahip olan müzik, günümüzde hala Aleviliğin aktarım kanallarından birisi olmaya devam etmektedir. Ancak bugünün dünya sisteminde *geleneksel-modern, geçmiş-bugün, kültürel yaşantı-geleneğin icadı* gibi çatışmalar pek çok geleneksel yapılanmada olduğu gibi Alevilikte de kendini göstermiştir. Bu nedenle geleneksel yaşantıdaki

müziğin vasfı ile günümüz dünyasındaki müzik algısı arasında fark olmamasını beklemek yanlış olacaktır. Bu noktada müzik üzerinden dönüşümleri anlayabilmek, bugün sergilenen cemleri, bu cemlerde müziğin varlığı ve niteliğini, sözlü gelenekten beslenen bir zakirlik anlayışında yaratıcılık ve inanç ilişkisini sorgulamakla mümkün olacaktır.

2.2. Alevi Geleneğinde Dönüşümler ve Müziksel Yansımaları

Alevi geleneği kentleşme ve modernleşme süreçlerinin etkisiyle geleneksel varlık biçiminden farklı olarak kent merkezlerinde modern yaşam koşullarına adapte olmuş bir gelenek algısıyla günümüzde varlığını sürdürmektedir. Mekansal değişimlerden kültürel bütünlüğe ve geleneksel yaşam biçiminin bütün unsurlarına kadar yeniden yorumlanan, kent merkezlerinde geçmişe oranla daha görünür olan Alevi geleneği, cem ritüelleri ve müzik faaliyetlerinin halka açık uygulamalarıyla daha da görünür hale gelmiştir. Geçmişin gelenek algısıyla günümüz uygulamaları arasındaki farklılıklar, bu faaliyetlerde müziğe biçilen rolün yansımalarından, zakirin icrası ve cem ritüellerindeki sembolik işleyişin niteliğinden anlaşılır durumdadır. Söz konusu niteliklerin şekli kaideleri yansıtan bir temsil mi yoksa doğaçlama unsurların ağırlık kazandığı, felsefi düşünceye, ibadet fikrine yakın duran bir ritüel mi olduğu hususu değişimler konusunda bize fikir veren önemli iki faktördür. Bu nitelikler müziğin geleneksel yaşantıdaki varlığı ile günümüzdeki varlığı arasında değişimi ve dönüşümü tetikleyen karşıtlıklar üzerinden anlam bulmaktadır. Gelinek noktada ise *Kırsal-kentsel, geleneksel-modern, inanç düşüncesi-seküler düşünce, sözlü aktarım-yazılı aktarım* gibi pek çok karşıtlık, yüzyılların birikimiyle meydana gelmiş geleneksel aktarım kanallarının tamamen farklı dinamiklere teslim edilmesi olarak nitelendirilebilir. Bu noktada kırsal mekanlardan kentsel alanlara, sözlü aktarımdan yazılı aktarıma, inanç düşüncesinden sekülerliğe, geleneksellikten modernliğe ocaklıktan kurumsallaşmaya doğru evrilen bir gelenek algısıyla Aleviğin en temel dinamikleri değişim göstermiştir. Bu gelenekten yüz çevirme ya da yozlaşma değil, kültürel kimliğe ilişkin bir kodun etkinliğe yerleştirilmesidir (Erol,2015: 127). Bu koşullar altında değişime ilişkin söz konusu her maddeden hem ritüeller hem de müziğe dair bütün geleneksel uygulamalar payını almıştır. Dernek-vakıf çatısı altında kurulan cem evleri, dini ritüellerin dışında aynı zamanda kültürel organizasyonların ve toplumsal başka etkinliklerin de gerçekleştiği bir yapıya bürünmüştür. Kentlerde Alevilerin yeni icadı olarak adlandırılan cem evleri (Massicard, 2007: 173), cem

ritüellerinin ve müzik pratiklerinin daha çok Alevi kimliğinin aidiyetini onaylama ve aktarma adına daha dışa dönük yapılanmalarla kendini gösterdiği bir mekan olarak karşımıza çıkmaktadır. Başka bir deyişle Alevilik artık gizlenme döneminden çıkıp örgütlenme yoluyla daha görünür hale gelmiş bir yapı olarak karşımızda durmakta ve geleneksel sözlü kültürünü de kentsel merkezi örgütlenme içinde yazılı kültüre doğru dönüştürme süreci yaşamaktadır (Erol, 2015: 137). Çünkü sözlü kültürün doğası gereği üretildiği, aktarıldığı ve yaşam bulduğu mekanlar büyük ölçüde kırsal coğrafyalardır (Taş, 2015). Köy ortamında Aleviler öğretilerini bizzat görerek, duyarak, taklit ederek öğrenir ve aktarım bu yönüyle son derece canlılık, dinamiklik ve süreklilik içeren bir yapıdadır. Böylesi bir aktarımın gerçekleşebilmesi ancak bir arada yaşayan kapalı toplumlarda varlık bulabilir. Aleviliğin modern Aleviliğe dönüşme sürecini başlatan kentleşme, Alevilerin toplumsal yapısının çözülmesine ve bu doğrultuda Alevilik bilgisinin aktarım mekanizmalarından biri olan sözlü kültüründe değişmesine sebep olmuştur (Yıldırım, 2012: 154). Geçmişten devralınan geleneksel bilginin cem ortamlarında müzik ve söz birlikteliği sayesinde bugüne kadar korunup taşındığı düşünüldüğünde bu değişimin Alevi müziğini de yakından ilgilendirdiğini, bu doğrultuda müzik uygulamalarının da değiştiğini söylemek mümkündür. Kentlerde kurulan cem evlerinde bu aktarım mekanizması devam ettirilmeye çalışılsa da modernleşme ve kentleşmenin getirdiği iletişim olanakları, eğitim faktörü gibi sebepler bu bilginin aktarımındaki sürecin değişmesini ve yerini zamanla yazılı kültüre bırakmasını sağlamıştır. Bu durum zakirin icrasından, yaratımına, müziğin öğretim-aktarıma ve çalgılama süreçlerine kadar birçok değişikliği de beraberinde getirmiştir (Mustan Dönmez, 2014: 195). Çünkü sözlü geleneklerde, sözlü metin kendine özgü bir mantık içerisinde kurgulanır. Bu kurgu yazıya aktarıldığında dinamizmini kaybederek statik bir hale gelir ve metnin ve müziğin değişken olma durumunu ortadan kaldırır (Taş, 2015). Ong'a göre sözlü kültürlerin ürettiği, sanat ve insanlık değerleri açısından son derece üstün sözel edimler, insan ruhuna yazının taht kurmasıyla yiter ve bir daha yaratılamaz (Ong, 2014: 27). Dolayısıyla notalanan müzik artık tek düze, yaratımsız ve varyantsız olarak icra edilmekte, cem törenleri içerisinde sözlü kültürden gücünü alan ve yine aynı oranda bu canlılığı inanç unsurlarına ve müziğin varlık alanına taşıyan geleneksel bilinç bu şekilde ortadan kaybolmaktadır. Bu noktada kırsal kesim Alevi müzisyenlerin pratiklerinde doğaçlamanın kural olduğu (Erol, 2018: 104), inanç ve

müzik ilişkisini beslediği, dolayısıyla doğaçlamanın Alevi öğretisinde ve Alevi ritüel içi müzik pratiklerinde önemli bir rolü olduğunu belirtmek gereklidir.

Alevi inanç sisteminin ritüeli olan cemlerin içeriğine baktığımız zaman maddi varlıktan uzaklaşıp Tanrıya yaklaşmanın etkili bir yolu olarak müziği görürüz. Müzik, gelenek içerisindeki dini bilgileri bünyesinde barındırıp aktarırken aynı zamanda ritüel içerisinde insanları dini coşkuya çekerek vecd halini hedeflemektedir (Güray, 2012: 43). Dolayısıyla cem ritüellerinde müzik; Tanrı, evren ve insan arasında bir köprü vazifesi taşır, ruhsal teselli ve arınma aracı olarak işlev görür. Bu durumda müzik, batini düşüncenin felsefi yansımalarını taşıyan, içkin bir ibadet anlayışı doğrultusunda anlam bulan bir sanattır. Aynı şekilde cem içerisinde dönülen semah ibadeti de “Hak ile Hak olmak” yani Tanrı’ya kavuşmak içindir. Dolayısıyla Alevi düşüncesinden kaynağını alan inanç temelli bir müzik algısının doğal yönelimleri, bu düşüncenin yansımalarını taşıyan bir ayin geleneği, bu geleneği besleyen müzik icralarıdır. Geleneksel cemlerin bu icralarında doğaçlama unsurunun ön plana çıktığı, sembolik ve kültürel kodların ayin ortamında müzik icrası kanalıyla yaşamsal deneyimlere dönüştüğü bir atmosfer söz konusudur. Diğer bir taraftan cemlerin benzer icralarla, geleneksel görünümünü koruyan şekli kaidelerle yapıyor olması, bu cemlerin aynı anlam içeriğini koruması ya da Alevi düşüncesini yansıtan, Tanrı, insan ve evren ilişkisine dayanan felsefi temellerden güç alması anlamına gelmemektedir. Bugünün dünyasında, kent merkezlerinde, dernek-vakıf çatıları altında yapılan pek çok faaliyetin geleneksel görünümü belirli oranda yansıtmasına rağmen anlamsal içeriğin kültürel temsil anlayışına yakın duran bir imajı vardır. Hatta cemlerin bu içeriği, dışa yönelik faaliyetlerin ve görünür olmanın bir sonucu olarak gösteri anlayışına daha da yakındır. Aleviliğe ilişkin bütün bir literatürden anlaşılabilen, geleneksel ifade araçları olan cemler ve müzik icralarının geçmişin gelenek algısından ziyade farklı motivasyonlarla anlam bulduğunu söylemek mümkündür. Geline bu noktada Alevi geleneğinin temel dinamiklerinin farklı yaşam koşullarıyla yer değiştirdiğini ve yaşanan bu değişimlerin sonuçları olarak da bugünün uygulamalarını görmek doğal bir neticedir. Bütün bu uygulamalarda ise anlam kaybından ziyade içeriğin anlamsal dönüşümünden bahsetmek, aynı uygulamaların farklı anlamsal kaynaklardan beslenen boyutlarını çözümlmek gereklidir.

2.3. İnanç Temelli Müzik Düşüncesinden Sekülerleşmiş Müzik Algısına

Yüzyıllar boyu inanç ve kültürlerini kırsal alanlarda kapalı toplum modeline dayalı olarak yürüten Aleviler, 1960'larda kentleşme sonrası yaşanan ekonomik, politik ve sosyolojik etkenler ile birlikte hızlı bir değişim ve dönüşüm sürecinin içerisine girmiştir. Bu değişimleri tetikleyen toplumsal süreçlerden biri olan sekülerleşme, Alevilerin soyutlanmaları neredeyse imkansız olan inançsal değerlerini bu yeni duruma göre uyarlamalarına neden olmuş ve geleneksel yaşantıyı derinden etkilemiştir (Subaşı, 2005: 80). Sekülerleşme, doğüstü alanın toplumsal gücünün geçmişe göre azalmasıdır (Ertit, 2019: 319). Bu tanımdan yola çıkarak Aleviler için sekülerleşme kentleşme ile başlamış ve kentleşmeyle birlikte meydana gelen toplumsal farklılaşma, toplumsal örgütlenme ve eğitim olanaklarının artmasıyla da sekülerleşmenin gelişmesini sağlamıştır (Giddens, 2010: 461). Değişen bu koşullar altında yeni kuşaklarda Alevi kimliğine dayalı kolektif bellek inşasında inanç yerine statü, ideoloji veya sınıfsal pozisyon gibi moderniteye özgü rasyonel değerler almaya başlamıştır (Geçgin, 2018: 554). Dolayısıyla geleneksel yapı da değişen bu durumlar karşısında daha makul, kabul edilebilir şekilde yeniden yorumlanarak daha sembolik bir yapılanma şekline girmiştir. Yaşanılan tüm bu sürecin Aleviliğin günümüzdeki varoluş biçiminin arka planını oluşturduğunu söyleyebiliriz. Bu bağlamda dedelik-ocaklık kurumundan, sözlü kültürel yaşantıları ve müzik pratiklerine kadar pek çok geleneksel uygulamanın değiştiğini ve Alevilerin bu koşullara yönelik yeniden oluşum ve örgütlenme sürecine girdiğini söyleyebiliriz. 1960'lı yıllardan 1980'lere kadar devam eden zaman aralığında pek çok ideolojik ve toplumsal olgunun içine çekilen Alevi geleneği, kent merkezlerinde örgütlenip günümüzün yaşantısındaki yerini alana kadar çeşitli kriz dönemleri atlatmıştır. 1970'li yıllarda kimlik vurgusuna kayan hızlı bir dönüşüm gündeme gelirken, sosyalist ve Marksist düşünceler gibi modern ideolojilerin Alevi toplumuyla temasa geçmesi, krizi daha da derinleştirmiş (Yıldırım, 2018: 82), Alevilerin o dönemde neredeyse yok olduğu söylemlerini yaygınlaştırmıştır (Massicard, 2007: 70). 1980'lerin başında ise Aleviliğin kamu bilincinde neredeyse unutulduğu düşünülürken o dönemde yaşanan pek çok sosyolojik ve politik etkenler Alevi bilincinin yeniden keşfedilmesiyle sonuç bulmuştur. Bu konuyu farklı düzeylerde farklı etkenlerle açıklayan Çamuroğlu; olaya sosyolojik açıdan baktığımızda ilk etkenin kentleşme ve kentleşme sürecinde yaşanan modernleşme eğilimlerinin vurgusuna değinmiştir. Kentlerde eğitim görmüş

Alevilerin sayılarındaki artış dolaylı olarak bir Alevi burjuvazisinin ortaya çıkmasına ve yeni bir toplumsal tabakanın oluşmasına neden olmuştur. 1970’li yıllarda kendini solun yanında bulan Alevi gençleri 1980’lerin sonuna gelindiğinde Doğu Avrupa’da sosyalist bloğun çökmesiyle kendilerini yeniden Alevi olarak tanımlamaya ve kimlik mücadelesinden örgütsel ve siyasal yapısına kadar pek çok konuda Aleviliğin kamusal zeminde tartışılan bir konu olmasına öncülük etmişlerdir (Çamuroğlu, 2003:96-97). Dolayısıyla bütün bu yaşanan sosyolojik-politik süreçlerin sonucunda yaklaşık yirmi yılı aşkın süredir kentlerde yaşayan ilk Alevi kuşakları da 1980’li yılların ortalarında yeniden toparlanmaya ve kimliklerini ifade edecek yeni kanallar aramaya başlar (Salman, 2017: 43). Bu yıllar Aleviliğin yeniden keşfi olarak nitelendirilen ve birçok sosyolog ve müzikolog tarafından “*Alevi uyanışı*” olarak ifade edilen yıllardır (Çamuroğlu, 2003: 96; Erol, 2015: 142; Mustan, 2008: 41). Alevi uyanışı, Alevilerin kültürel ve inançsal pratiklerinin belli bir dönem kesintiye uğradıktan sonra yeniden canlanması anlamına gelir (Mustan Dönmez, 2008 : 41). Özellikle 1990’ların başında başlayan Alevi uyanış hareketi, “*geleneksel kurumları ya da dinsel elitleri tarafından değil, batılı eğitim almış Alevi elitlerince, modern medya araçları, seküler örgütlenme formları (dernekler, vakıflar), konserler, sahneye taşınan geleneksel ritüeller, konferanslar ve yayınlar aracılığıyla gerçekleştirilmiştir*” (Vorhoff 1998:233). Bu ifadeden yola çıkılarak Reha Çamuroğlu’nun da belirttiği gibi; Alevi uyanışının görünen ilk işaretleri, Alevi dergileri ve gazetelerinde Alevilik hakkında yazılan çok sayıda yayının ortaya çıkması ve Türkiye’nin her yerinde derneklerin kurulması olmuştur (Çamuroğlu, 2003: 96). Bu doğrultuda modernleşme döneminde başlayan yazılı kültür dinamiği, Alevi uyanışıyla birlikte hız kazanmış, örgütlenme pratikleriyle ve kurumsallaşmayla birlikte daha belirgin hale gelmiştir. Dolayısıyla yazılı yayınların artışı Aleviliğin kamusal alanda daha görünür olmasını sağlamış aynı zamanda Alevi kimliğinin tanınma ve ifade çabalarında önemli rol oynamıştır. Başka bir deyişle Alevilik bugün, gizlilik yerine açıklığa yönelmekte, kentsel ortamlarda örgütlü bir yapı içerisinde yazılı kültüre doğru evrilen bir dönüşüm süreci yaşamaktadır. Yaşanan bu dönüşümün Alevi geleneğindeki birçok yapıyı etkilediği gibi aynı zamanda cem ritüelleri ve ritüel içinde gömülü olan müziğinde kentsel ortamdaki örgütlenmeye paralel olarak bir değişim süreci içinde olduğu aşıkardır (Erol, 2005: 65). Geçmişte dini geleneksel kaidelerle şekillenen cem ritüelleri, günümüzde modern Aleviliğin yeni ifadeleriyle farklılaştığını ve özellikle cem ritüelinin soyut içeriğinden dernekler ve vakıflar altında daha somut mekana kaydığını

söyleyebiliriz. Bu yeni mekan içinde icra edilen müzik ibadetten ziyade Alevi kimliğinin canlanan varoluşunun ana sembolü olarak dikkat çekmektedir (Yıldırım, 2012: 147). Çünkü içeriğindeki mana yüklü dinsel yapı tamamen bir işlev değişikliğine uğramış ve kentlerde Alevi kimliğinin tanıtımı ve ifadesi için yapılan folklorik bir yapıya bürünmüştür. Bu doğrultuda Alevi geleneğini folklorlaştırma ve bir kültür ifadesi olarak sunma çabası beraberinde geleneksel yapının özündeki derinliğin kaybolmasına ve zamanla cem ritüellerinin mana dünyasının etkisini yitirmeye başladığını söyleyebiliriz. Cem ritüelleri içerisinde ruhsal arınmanın ve tanrı-evren ve insan arasında kurulan bağın önemli bir kanalı olan müziğin de bu durumdan etkilendiğini ve günümüzde yeni gereksinimlere cevap verecek şekilde değiştiğini söyleyebiliriz. Özellikle günümüzde kentlerde dernek ve vakıf çatısı altında yapılan kültürel organizasyon ve faaliyetlere baktığımızda müziğin hem Alevi uyanışıyla hem de kentsel ifadelerle dönüşüm sürecine girdiğini ve artık ritüel içerisindeki gizlilik konumundan farklı olarak halka açık etkinliklerle kimlik birliğini sağlamak adına daha görünür hale geldiğini söyleyebiliriz. Dolayısıyla müzik kentleşen ve modernleşen ortamda inanç bağlamından uzaklaşarak geçmişin gelenek algısındaki anlamını yitirmiş ve farklı bir içerikle anlam bulmuştur.

Yüzyıllar boyu Anadolu'nun farklı bölgelerinde farklı semah figürleri ve deyişleriyle kendini gösteren cem ritüelleri, çeşitlilik içeren bir müziksel mirasla kent ortamına gelmiş, dernek ve vakıflarla sağlanan Alevi örgütlenmesinin bir sonucu olarak zamanı, yeri ve ne için yapılacağı önceden belirlenen “bir örnek” uygulamalar haline gelmiştir (Erol, 2005: 67). Dolayısıyla ibadet düşüncesinden uzaklaşıp görünürlük kazanan ritüeller ve müzik pratiklerinde içeriksel dönüşümü yansıtan en dikkat çeken noktalardan biri tek tipleşme olmuştur. Günümüzdeki bu yönelim cem ritüelini saatlerce hatta bütün gece süren geleneksel köy cemi anlayışından uzaklaştırmış, bunun yerini ise kentsel alanların kurumsal mekanlarındaki standart cem ritüelleri almıştır (Massicard, 2007:171). Görünüm olarak standartlaşma cem ritüelinin içerisinde yer alan semahlardan müziksel repertuvara kadar birçok konuda da değişim yaşanmasına sebep olmuştur. Geleneksel ortamda inanç düşüncesinden beslenen müzik anlayışı müziksel beceriden ziyade zakirin yaratımlarıyla beslenen doğaçlama unsurların ön planda olduğu bir düşünceyi sergiler. Fakat günümüzde gelinen noktaya baktığımızda cem ritüelinin müziksel akışının hazır bir repertuvarla, müzik deneyimi olan eğitilmiş ve nota bilen bir zakir tarafından yürütüldüğü

görülmektedir. Ayrıca dernekler tarafından düzenlenen konserler, festivaller ve anma günlerinde semahın ve müziğin geleneksel bağlamı dışında sunulması ile dedenin ve zakirlerin sahnede görünür olmasını sağlamış ve dolayısıyla bu durum cem ritüeli hizmetleri olan semah ve zakirin icra ettiği müziğin teatral bir gösterim haline gelmesine neden olmuştur (Ersal, 2019: 268). Kırsal kesimlerde isteyen herkesin gündelik kıyafetleriyle doğaçlama yaptığı semahın günümüzdeki uygulamalarına baktığımız zaman aslında bu durum daha net gözler önüne serilmektedir. Çünkü semah bir eğlence değil, kutsal varlığın gücünü temsil yoluyla canlandıran, onu kutlayan, uluyan bir vecd, bir ibadettir (Bozkurt, 2008: 32). Dolayısıyla gösteri şeklinde önceden hazırlanan provalarla icra edilen günümüz semahlarının anlam ve içeriğinin bu manayı taşımadığını söyleyebiliriz. Herkesin belli bir ritme uymakla birlikte, iç duygusunu izleyerek, görece serbest hareket ettiği bir köy ceminden farklı olarak, günümüz semahları belirli koreografilerle sahneye konmuş ve estetikleştirilmiştir (Massicard, 2007: 226). Bu doğrultuda İnanç ve müzik ilişkisinin amaçladığı manevi değer ve normlar geleneksel amacı dışına çıkararak kurgusal bir işleyiş haline gelmiştir. İbadet düşüncesinden uzaklaşarak farklı bir manada anlam bulan cem ritüelleri bugün kent ortamında geleneği yaşatmanın ve kolektif kimlik bilincinin akılda kalmasını sağlamanın sembolik araçları haline dönüşmüştür. Değişen tüm bu koşullar içerisinde ritüellerin önemli bir parçası olan müzik de artık Alevi kimliğinin değişimlerine kılavuzluk eden ve kimlik dinamiğinin yansıtılmasında önemli bir araç olmuştur. Bu çerçevede Alevi cem ritüelleri ile özdeşleşen müziksel pratiklerin (Erol, 2005: 60) inanç düşüncesinden uzaklaşarak sekülerleşen bir müzik ifadesi şekline büründüğünü söyleyebiliriz. Özellikle günümüzde cem ritüellerinin *kırsal-kentsel* ve *geleneksel-modernlik* arasındaki farklılıklarına odaklandığımız zaman kentsel ifadenin ve beraberinde sekülerleşmenin getirdiği yeni durumlar karşısında müziksel pratiklerin uğradığı değişim dikkat çekicidir. Kentleşme ile başlayan bu değişim 1990’larda ticari kitle medyası ve müzik endüstrisinin gelişmesiyle daha farklı bir boyuta taşınmış ve müziğin Alevi kültürel kimliğinin bir temsil aracı haline gelmesine neden olmuştur. Değişen tüm bu durum ve koşullarda cem ritüeline gömülü olan müzik bu törenlerden ontolojik olarak ayrılmış ve bambaşka bir bağlamda deneyimleyerek (Erol, 2018:117-121) konserlerde, festivallerde ve kültürel organizasyonlarda icra edilmeye başlanmıştır. Bu festivaller ve konserlerde popülerleşen Alevi sanatçıları deyişleri seslendirmeye başlamış ve böylece kent ortamındaki Alevi birliğinin en önemli ifade araçlarından biri müziğe

dayalı etkinlikler olmuştur. Özetle tüm bu değişen koşullar Alevi müziğinin niteliğini sosyo-dinsel bir kimliğin temsilinden etno-politik bir kimliğin temsiline taşımıştır (Erol, 2018: 200).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGU VE YORUMLAR

3.1. Alevi Kültür Dernekleri Mersin Cemevi Şubesinde Genel Yapılanma

Türkiye’de 1950’li yıllarda başlayan ekonomik, politik ve sosyal değişimin zorunlu olarak yarattığı köyden kente göç olgusu, pek çok etnik grubu etkilediği gibi Anadolu Alevilerinin de önemli bir kısmını oldukça etkilemiştir. O dönemlerde kırsal alanlarda yaşayan Aleviler özellikle geçim sıkıntısı ve siyasal hayatın getirdiği zorluklardan dolayı kentlere göç etmişlerdir. Yüzyıllar boyu kırsal alanlarda kapalı toplum modeline uygun bir yaşam süren Aleviler, göçle birlikte yeni bir deneyim alanı olan kente tutunma çabalarının bir sonucu olarak belirli mahallelerde gettolaşmışlardır. Göç sonrasında yaşanan bu mekânsal değişim kimliklerin yeniden sorgulandığı ve inşa edildiği bir süreci içermektedir. Dolayısıyla toplumsal, kültürel ve inançsal olarak Ortodoks inanç sistemi karşısında farklı bir görünüm sergileyen bu gelenek için hemşehrilik ve gettolaşmak, kimliklerinin sürdürülmesi ve yeniden inşa edilebilmesi sürecinde ilk en önemli adım olmuştur. Böylelikle Aleviler göç sonrası kentin modern yaşam tarzı karşısında kendi kültürlerinden uzaklaşmamış aksine çeşitli kentsel alanda geliştirilen kurum ve mekanizmalarla kimliklerini yeniden keşfetmişlerdir (Keskin, 2007: 4-7). Bu doğrultuda kentlere göç eden Aleviler birlik ve beraberlik sağlamak adına şehirlerde kurulan dernek ve vakıf aracılığıyla örgütlenerek bir araya gelmektedirler. Türkiye’nin en çok göç alan şehirlerinden biri olan Mersin ili de Anadolu’nun farklı yörelerinden Alevilerin yoğun olarak göç ettiği kentlerden birisidir. Kentte ağırlıklı olarak Sivas, Malatya, Erzurum, Elbistan, Bingöl ve Tunceli den göç eden Aleviler yaşamaktadır. Mersin iline göç eden Aleviler de diğer şehirlerde olduğu gibi inanç ve pratiklerini yaşatabilmek adına 1992 yılında kurulan ilk adı *Hacı Bektaşî Veli Kültür Merkezi* olan ve daha sonra 2009 yılında adı *Alevi Kültür Dernekleri Mersin Cemevi* olarak değişen dernekte bir araya gelmektedirler. Daha önce şehir merkezinde küçük bir binada hizmet veren dernek, 2005 yılında İstemihan Talay Caddesi Limonluk Mahallesi’nde inşa edilen 3 katlı yeni binasında yaklaşık 1500 kişilik kapasitesiyle hizmet vermeye başlamış ve şehrin en büyük cemevlerinden birisi olmuştur. Derneğin son resmi kayıtlarına göre ise aktif olarak 7000 civarı üyesi bulunmaktadır.

Çalışma kapsamındaki *Alevi Kültür Dernekleri Mersin Cemevi*, Alevi geleneğinin Mersin'deki yapılanmalarından biri olmakla birlikte kökeni farklı yörelere ve ocaklara bağlı Alevilerin kültürel birlik ve beraberlik amacıyla toplandığı, geleneğe dair çeşitli uygulamaların ve ritüellerin yürütüldüğü bir dernek vasfını taşır. Dernek kapsamında cem ritüeli, cenaze hizmetleri, nikah erkânları gibi inançsal etkinlikler dışında ayrıca kültürel organizasyonlar, sempozyumlar, bilgilendirme panelleri ve çeşitli konserler düzenlenmektedir. Özellikle nevruz ve aşure etkinliklerine Mersin Alevi halkının büyük ilgi gösterdiği ve bu etkinliklere büyük bir coşkuyla katıldıkları görülmüştür. Yılın belli zamanlarında Alevi inanç ve önderlerinin ölüm yıldönümlerinde anma törenleri gerçekleştirilir. Ayrıca tarihsel süreç içerisinde Alevilere karşı yapılan Maraş, Sivas, Çorum gibi katliamları hem hatırlamak hem de kaybedilenleri anmak ve birlik beraberlik vurgusu yapmak adına anma törenleri yapılır. Alevi Kültür Dernekleri Mersin Cemevi dedesi Erdoğan Sevin Alevi olsun olmasın herkesin cemlere ve yapılan kültürel etkinliklere katılabileceğini belirtmiştir (Kişisel Görüşme, 14.12.2018). Fakat dedenin ve diğer inanç kurulu üyelerinin bu söylemlerine rağmen derneğin söz konusu etkinliklerine yoğun olarak Tunceli, Malatya, Sivas, Elbistan, Erzurum ve Muş'tan Mersin'e göç eden Alevilerin katıldığı ifade edilmiştir. Böylece kent ortamında örgütlenmenin bir getirisi olarak farklı yöresel kökenden gelen Alevilerin günümüz yaşantısına adapte olmuş bir biçimde farklı motivasyonlarla yeniden inşa edilmiş bir Alevi birliği sunduğunu görürüz. Geleneksel yapılanma anlayışından uzak ancak günümüz koşullarının bir getirisi olarak ön plana çıkan pek çok etkinlik ve organizasyonun dernek kapsamında süreklilik kazanan uygulamalar haline dönüşmesi, bu uygulamaların geleneksel Aleviliğin pratiklerine eklenmesi, hatta değişen ve dönüşen çeşitli niteliklerle Alevi kültürel birliğinin bu dernek kapsamında yeniden inşa edilmesi söz konusudur. Kadın kolları ve gençlik kolları gibi yapılanmaların ortaya çıkması, bu yapılanmalar kapsamında konser ve organizasyonların tertip edilmesi, semah ve bağlama gibi pedagojik kurslarda eğitimci ya da katılımcı olma, ibadetleri etkin öğrenme ve etkin katılıma yönelik faaliyetler düzenleme, öğrencilere burs verme gibi geliştiren projeler, dernek yapılanmasının sağladığı kurum kültürünün bir göstergesidir. Dolayısıyla gelişen yeni koşullarda değişen yönleriyle cem ritüelleri ve Aleviliğin geleneksel hizmetlerine ek olarak çeşitli kültürel organizasyonların, sempozyumların, panellerin, yayın çalışmalarının, konser ve şenliklerin hayata geçirildiği bu Alevi birliği,

Türkiye'nin pek çok kent merkezinde olduğu gibi Mersin Cemevi'nde de benzer bir dernek örgütlenmesini ortaya koymuştur.

3.2. Geçmiş ve Günümüz Ekseninde Alevilik

Yüzyıllar boyu kırsal bölgelerde kapalı toplum modeli içinde yapılanmış olan Alevilik, 20. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren göç, kentleşme ve modernleşme gibi pek çok etkiyle bir değişim dönüşüm sürecine girmiştir. Kentleşmeyle birlikte geleneksel kurumlarının birçoğunu terk etmek zorunda kalan Alevilerin, bugün kent ortamında varlığını sürdürebilmesi için geleneksel yapılarının birçoğunu yeni durumlara göre adapte etmesi ve modern koşullara göre yeniden düzenlemesi gerekmiştir. Dolayısıyla bu yeni durum karşısında Alevi geleneği toplumsal kurumlarından, inançsal uygulamalarına ve Aleviliği yansıtan felsefi düşüncelere kadar pek çok alanda geçmişe oranla daha dışa dönük bir gelenek imajı sergilemektedir. Bu doğrultuda bugünün gelenek algısını yansıtan bu çerçeve aslında bizlere köy Alevileri ve kent Alevileri arasındaki önemli farklılıkları da sunmaktadır. Kırsal hayat şartlarının zorlukları ve o dönemin siyasal baskılarıyla kendilerine özgü yaşam stratejileri geliştiren Aleviler bugün ise yeni bir deneyim alanı olan kentlerde de bu defa geleneğin aktarımının sağlanması ve yaşatılması için aynı şekilde farklı stratejiler üretmektedir. Bu özellikleri sayesinde günümüze kadar aktarılan bu gelenek kent ortamında karşılaştıkları tüm yeni durumlar karşısında kendilerini yeniden tanımlamaya, dini ve sosyal yaşamlarını gözden geçirmeye başlamışlardır. Kent yaşamında köyünden ve buna bağlı olarak rehberinden ayrı kalan Aleviler, uzunca bir süre kentlerde birey olarak var olmaya çalışmış daha sonra Alevi uyanışının yarattığı yeni koşullar sayesinde örgütlenme arayışına girmiş ve cemevi, dernek ya da vakıflar bünyesinde inanç ve pratiklerini yaşatmaya devam etmişlerdir (Çıblak Coşkun, 2010: 223). Fakat bu geleneğin sözlü geleneksel yapıları, ritüel merkezli yaşamları, yaş ve cinsiyetin belirleyici olduğu ataerkil yapı, güçlü kolektif dayanışma ağları, kırsal geleneksel değerler sistemi ve sosyal yapıları cemaat tipi bir topluluğun cemiyet tipi bir topluluk içinde yeniden yapılanışının tipik örneklerindedir (Şahin, 2012: 41). Dolayısıyla bu durum Alevi geleneğinin tamamen ortadan kalktığı anlamını taşımamakla beraber, geçmişteki Alevilik algısıyla günümüz Aleviliğinin arasındaki anlamsal içeriğine yön veren dinamiklerin değişimine işaret etmektedir. Ortaya çıkan durum toplumsal yapının çözülmesi değil, değişmesi anlamına gelir. Bu doğrultuda çözülen şey toplumsal yapı değil geleneksel toplumun bütünlüğüdür (Kongar, 2006:

242).Tüm gelişmiş modern toplumların en modernleşmişinde bile gelenek bir rol oynamayı sürdürür ancak kimliğini yalnızca modernliğin düşünömselliğinden alır (Giddens, 1994: 40). Dolayısıyla günümüz modern koşulları içerisinde kendilerini farklılaşan semboller üzerinden tanımlamaları, kendi geleneksel değerlerini de bu semboller üzerinden anlamlandırarak devam ettirme çabaları; hem geçmişe gönderme yapmak hem de dün ile bugün arasında bağ kurarak kültürel bir ortaklık yaratmak açısından son derece önemlidir (Soylu Bağçeci, Şenol Atıcı, 2020: 372). Araştırma kapsamında ziyaret edilen Alevi Kültür Dernekleri Mersin Cemevi dedelerinden biri olan Erdoğan Sevin (Kişisel Görüşme,14.12.2018), farklı yöreden Alevilerin özellikle birlik beraberlik sağlamak adına bu dernek çatısı altında bulunduğunu ve buradaki faaliyetlere düzenli olarak katılım sağladıklarını ifade etmiştir. Yapılan gözlemlerde ve kişisel görüşmelerde Mersin’de ki Alevilerin dernek kapsamında yürütölen cem ritüellerine oranla kültürel organizasyonlara daha çok ilgi duydukları ve katılım sağladıkları görölmüştür. Dernek eski zakiri Ahmet Talipoğlu (Kişisel Görüşme, 19.08.2019), Mersin’de üç yüz bine yakın Alevinin yaşadığını fakat genel olarak cem törenlerine katılımın sayıca az olduğunu ifade etmiştir. Bu çerçevede geleneksel Alevilikte kutsal değerler ve inanç düşöncesi doğrultusunda yürütölen cem ritüellerinden ziyade günümüzde sekülerleşmenin bir yansıması olan ve kültürel birlik amacıyla yapılan faaliyetler söz konusudur. Bu durumun sebebinin yüzyıllar boyu saklanmak ve gizlenmek zorunda kalan Alevilerin 90’lar da başlayan uyanış iklimiyle kent ortamlarında daha görünür olmak istemelerinden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Çünkü onlar artık kent ortamında özgürce örgütlenebilmekte, kimlik ve kültür devamlılığı için bu tür organizasyonlara daha çok ilgi göstermektedirler. Dolayısıyla Alevilikteki değişen bu durumlar geleneğin devamlılığını ortaya koymakla birlikte günümüz kent ortamında modernleşen ve küreselleşen yeni dünyanın bir parçası olarak kültürel ve toplumsal yapılanmadaki yerini almıştır. Bu doğrultuda Aleviliğın toplumsal kurumlarından geleneksel yapılarına, ritüellerine ve kültürel aktarım biçimlerine kadar geçmişin uygulamaları bir dönüşüm sürecine girmiş ve özellikle kent merkezlerinde örgütlenen cemevleri söz konusu değişimleri yansıtarak geçmişe oranla farklılaşan uygulamalarla varlığını inşa etmiştir. Ağırlıklı olarak geleneksellik ve modernlik ikilemine oturmuş olan değişimler, tabloda kavramsal olarak sunulmuş ve geleneğinin yeniden biçimlenişinin anlaşılması açısından vurgulanmıştır. Fakat bu değişimler geçmiş ve günümüz ekseninde yer alan keskin zıtlıkları ifade etmekten ziyade geleneksel örgütleniş biçiminin yeni

yapılanışının hangi doğrultuda şekillendiğini ifade etmek amaçlıdır. Örneğin geçmişte Alevi geleneğinin sözlü kültürel aktarımla varlığını sürdürmüş olması bu geleneğin yazılı mirasının olmadığı anlamına gelmemelidir. Diğer bir taraftan günümüzde de bu aktarımın sadece yazılı kültüre dayalı olarak devam ettiğini söylemek yanlış olacaktır. Ahmet Taşğın (2013: 112) *Dile Gelen Alevilik* isimli çalışmasında Alevi-Bektaşî edebiyatının sözlü kültüre dayalı olduğunu ve yazılı kültürle beraber yeniden biçimlendiğini işaret etmiştir. Bu bağlamda modernleşmeyle birlikte hem sözlü kültür hem de yazılı kültür bir arada olmakla beraber bu süreç giderek yazılı kültür lehine genişlemiştir (Taşğın, 2013: 112). Benzer bir şekilde zakirliğin geçmişte sadece kültürel bellekten beslenen bir müzik düşüncesini yansıttığını söylemek mümkün olmayacağı gibi günümüzde de bu geleneğin sadece repertuar üzerinden yürüdüğünü söylemek mümkün değildir. Dolayısıyla tablodaki maddeler farklı bağlamlar üzerinden ele alındığında her iki kategoriye de giren özellikler olabileceği gibi bazı alanları maddeleştirmek dahi sorunlu görünebilir. Bu nedenle tablo, 1950’li yıllara kadar olan süreçte özellikle kırsal alandaki kültürel yapının getirisi olan koşullar ile 1960’lı yıllardan sonra göç tesiriyle kent merkezlerinde kurumlaşan, sekülerleşen ve kültürel kimliği önceleyen koşulların bazı sonuçlarını ortaya koymuştur.

Tablo 1. Geleneksel Aleviliğin Günümüz Koşullarında Yeniden Biçimlenişi

	Geleneksel Alevilik	Günümüz Aleviliği
Mekansal Dönüşümler	Kırsal Mekan	Kentsel Mekan
	Ocaklık Sistemi ve Dedelik Kurumu	Dernek ve Vakıflar
	Meydan Evi (Kırklar Meydanı)	Cemevi, Temsil Mekanları (Salonlar, kültür merkezleri, açık konser alanları)
Kültürel Aktarımdaki Dönüşümler	Sözlü Kültür	Yazılı Kültürle Yeniden Biçimleniş
Eğitsel ve Örgütsel Dönüşümler	İçkin İbadet Anlayışı	Kültürel Kimliğin Devamlılığı
	İbadet Anlayışında Doğaçlama	İbadet Anlayışında Temsil
	Ayin-i Cem	Cem Ritüelleri
	Usta-çırak ilişkisi	Kurs Merkezli Eğitim Anlayışı
	Kapalı Toplum Örgütlenmesi	Toplumsal Örgütlenmede Kültürel Temsil Odaklı Dışa Yönelim
Müziğe İlişkin	Zakirlik	Müzisyenlik

	İcrada Doğaçlama, Performans ve Yaratım	İcrada Notasyon
	Kültürel Bellek	Repertuvar
	İnanç ve İbadet Odaklı Müzik Anlayışı	Gösteri Odaklı Müzik Anlayışı
Anlamsal Dönüşümler	Mana	Meta

Geleneksel Aleviliğin yüzyıllar içerisinde şekillenmiş olan ritüelik uygulamaları, hizmetler, geleneksel pratikler gibi somut yansımaları, Alevi kimliğini besleyen varlık bilinci ve algısal bütünlüğün uzantılarıdır. Bu nedenle kent ortamında değişen ve dönüşen noktaların aslında şekilsel uygulamaların nasıllığı ya da neliği üzerinden değil de niteliği ve anlamsal zemini üzerinden yürüdüğünü kabul etmek, dönüşümün tetiklediği dinamiklerin derinliğinin anlaşılması açısından önem içerir. Bu nedenle mekânsal ya da fiziksel şartlar gibi somut koşullarda yaşanan değişimler aslında bir ritüelin şekilselliğinin farklılaşmasından ziyade söz konusu ritüele yüklenen anlamsal derinliğin ve inanç düşüncesinin farklılaşmasıyla bağlantılıdır. Değişim ve dönüşüm söz konusu olduğunda şekilsellikten ya da fiziksel koşullardan önce anlam gelmelidir. Mersin Cemevi kapsamında yapılan araştırma süresince ön plana çıkan en belirgin konulardan biri de mekana ya da toplumsal statüye dayalı fiziksel değişimlerin, aslında Alevi olma bilincini değiştirdiği ve geçmişteki Alevilik anlayışıyla günümüzdeki Alevilik anlayışı arasındaki farkın giderek açıldığı üzerinedir. Görüşmeler kapsamında ifade edilen hususlar geçmişin ritüelleri ile günümüzün uygulamaları arasındaki farkı ortaya koymaktadır. Örneğin Mersin Cemevi kapsamında yapılan ritüelleri ifade etmek için kullanılan “birlik cemi” ifadesi, geçmişin cemlerini anlatmak için kullanılan “gerçek cem” ifadesi, geçmiş ve günümüz algısında ortaya çıkan farklılığın bir örneğini sunar. Dernek etkinliklerine katılım sağlayan ve Sivas kökenli bir Alevi olan Sedef Yılmaz (Kişisel Görüşme, 31.01.2020), “*gerçek cem yapılacak olsa iki saatte anlatmaya yetmez, gerçekler canlandırılrsa insanlar da iştahla gider. Böyle bir cem şafak atana kadar devam eder*” şeklindeki söylemleriyle Mersin Cemevi kapsamında yapılan cemlerin gerçek bir cemi yansıtmaktan ziyade kültürel birliğin bir temsili olan bir pratiği yansıttığını ifade etmiştir. Dolayısıyla gerçek olmaktan uzak olarak tanımlanan bu cem ortamları, inanç ve ibadet odağından uzaklaşmış ancak günümüz Alevilerine geleneğin adap ve

erkânının öğretilmesi misyonunu taşıyan kültürel eğitim sahaları olarak anlam bulmuştur. Söz konusu bu cemlerde 12 hizmet sembolik olarak yerine getirildiği, cemler musahipli olsun olmasın hatta Alevi olsun olmasın herkesin rahatlıkla katılabildiği tanıtım cemleri olduğu için bunlara genel olarak “kısır cem” adı da verilmektedir (Çıblak Coşkun, 2010: 231). Mersin cemevinde yapılan cemlerin kısır cem olarak tanımlanan niteliklerle birebir örtüştüğü görülmektedir. Kent koşulları, geçim sıkıntısı, ulaşım ve daha buna benzer pek çok sebepten dolayı cemlerin içeriğinin değişmesi ve daha kısıtlı bir anlayışla yürütülüyor olması dernek üyeleri ve yöneticiler tarafından da ifade edilmiştir. Mersin Cemevi dedesi Erdoğan Sevin (Kişisel Görüşme, 03.02.2021), köy ortamındaki bir cem ile kent ortamındaki bir cemin farklılığına dikkat çekmiş, geleneksel köy cemlerinin manevi bir anlayışla yürütülen batını içerikli olduğunu açıklamıştır. Dolayısıyla Elise Massicard’ın (2007: 223) deyimiyle dernekler, ibadetten ziyade eğitsel işlevin ve Alevi birliğinin sağlanmasını öncelemektedir. Bu doğrultuda cem, dinî olduğu kadar kültürel yeniden inşa çabalarının konusudur.

3.2.1. Mersin Cemevi’nde Geleneğin Aktarımı

Alevi geleneği kutsalla bağ kurma adına geliştirdikleri ritüelleri ve toplumsal yapı içinde oluşturdukları aktarım mekanizmaları sayesinde yüzyıllar boyu varlığını korumuş ve günümüze kadar ulaşan örnekleri ortaya koymuştur. Bunlardan en önemlisi olan dedelik ve ocaklık kurumları geleneğin aktarımını sağlarken aynı zamanda toplumsal düzenin sağlanması açısından da son derece önemlidir. Ancak geleneğin aktarımında toplumsal yapının bir gereği olarak benimsenen ve kabul gören sözlü kültür, geleneksel yapının doğasıyla uyum içinde olan ve her alandaki işleyişi sağlayan yegâne unsurdur. Sözlü kültür doğası gereği canlı dinamik bir aktarım sürecini içerir ve gelenek içindeki muhabbet ortamlarında bilgiyi oluşturur, aktarır ve bilginin anlamlı kılınmasını sağlar. Dolayısıyla bu ortamlar Alevi geleneğinin mistik yönünü besleyen sözlü kültürün şifahi olarak yaşatıldığı alanlardır (Işık, 2011: 147). Aşıkların dilinden doğaçlama olarak icra edilen her söz geleneğin bilgisini taşıyan ve aktarımına yardım eden bir süreci içermektedir. Ritüeller ve sohbet meclislerinin içerisinde gelişim gösteren ve hatta Alevi yaşantısının her alandaki deneyim sahalarında önemli bir aktarım kanalı haline dönüşmüş sözlü müzik türleri, geleneğin kadim mirasının taşıyıcısı haline gelmiştir. Aşığın deyişleri üretirken kullandığı sözcükler kadar bütün jest, mimik, tonlama ve tekrarlar çeşitli anlamları temsil eder.

Bu doğrultuda Alevi geleneğinde diğer şifahi sözlü kültür geleneklerinde olduğu gibi mistik bilgi tecrübeyle öğrenilir (Eliade, 2003: 159). Mistiğin yaşadığı deneyim saklı olan, batın olanın bir görünümüdür. Dolayısıyla batını bilginin anlamlandırılması, diğer akli bilgilenme biçimlerinden farklı olarak, bir bütünlük fikri ile oluşturulmuş bir ortamı zorunlu kılar. Bu bahsedilen bütünlük ortamı Alevi geleneğindeki cem ritüelleri içerisinde ya da ev ortamlarında gelişen muhabbet ortamlarıdır. Batını bilginin aktarımında cem ritüellerinin yanı sıra kültürel davranış ve yaşayış yolları, geleneksel bilginin gündelik yaşamdaki paylaşım biçimi, adap, erkân, usûl ve yöntemlerle sağlanan toplumsal yasalar ve işleyiş, bütünsel bir vazife görür. Ancak bütün bu toplumsal işleyiş ve kültürel kuralların oluşmasındaki en temel güdüleyici etken bu geleneğin temelinde var olan batını düşünce ve Tanrı bilgisine ulaşma amacıdır. Dolayısıyla toplumsal düzenin yapılanması ve uygulanmasının en temel kaynağı mistik ve soyut düşünceyi yansıtan inanış biçimidir. Sosyokültürel yaşamın kutsal kaynakları olan inanç düşüncesi salt ibadet ya da inanç pratiği olmanın çok ötesine uzanan geniş bir kavramsal içeriğe sahiptir (Şahin, 2008: 270). Bütün toplumsal kurum, yaşayış ve işleyişine yön veren bilgi derinliğinin aktarımı da yaşamsal deneyimler aracılığıyla sözlü bilginin devinimsel ve dinamik yapısından gücünü alarak devamlılığını sağlamıştır. Günümüze gelindiğinde yaşamsal deneyim sahalarının değişime tabi olması, hayat koşulları, mekânsal, ekonomik ve sosyal statüye dayalı dönüşüm süreçlerinin geleneksel kültürleri etkilediği düşünüldüğünde Alevilik gibi sözlü aktarım kanallarıyla varlığını sürdürmüş bir geleneğin derinden etkilenmiş olması ve ciddi bir dönüşüm sürecine girmesi elbette kaçınılmazdır. Çünkü artık bilgi mirası kuşaktan kuşağa devredilmezken farklı bir konumu olan bir toplumsal pratikle gerçekleştirilir. Dini öğretilerin yazıya dökülmesi, medya ve kitle iletişim kanallarının devreye girmesi, yaşayan bir inanç düşüncesini sistematik ve nesnelleştirilmiş basılı metinler topluluğuna dönüştürebilir (Olsson, 2003: 265). Bu doğrultuda kırsalda okuma yazma bilmeyen Aleviler için dedenin sözlü aktarımları ve maneviyatı önemliyken günümüz koşullarında eğitim görmüş okuryazarlığı olan bir Alevi için dedenin söz gücü eskisine oranla etkisini yitirmiştir. Alevi Kültür Dernekleri Mersin Cemevi kapsamında yapılan faaliyetlerin dönüşüm, değişim odağında ve kavramsal bir çerçevede analiz edilebilmesi adına görüşmeler kapsamına alınan akademisyen, sosyolog ve aynı zamanda kendini bir Alevi olarak tanımlayan Bülent Kara (Kişisel Görüşme, 16.01.2020), seküler aklın, ticaretin ve ekonominin getirdiği bir başkalaşma olduğunu ve bu başkalaşmanın kuşaklararası aktarımı

zorlaştırdığını ve kuşaklararası çatışmalara neden olduğunu ifade etmiştir. Yaşanan tüm bu dönüşümlerin ve değişimlerin sebeplerinden sayabileceğimiz göç olgusu, kentleşme ve siyasi şartlar o dönemlerde özellikle dede-talip ilişkilerinin kopmasına ve dedelik kurumun sorgulanmasına neden olmuştur. Geleneksel Alevilikte son derece önemli olan ocaklık ve dedelik kurumları, geleneksel Alevi yaşantısında salt dinsel hizmetlerini gören bir kurum olmakla kalmamış, nesilden nesile aktarımını sağlayan, toplumsal organizasyonunun düzenlenmesini ve yaşanan sorunların çözümünü üstlenen önemli rollere sahip olmuştur. Dolayısıyla bu kurumların sorgulanır hale gelmesi dedeler ve talipleri arasındaki aktarım mekanizmasının kopmasına ve göçle birlikte başlayan toplumsal çözülmenin kent ortamlarında daha da gözle görülür hale gelmesine neden olmuştur (Yaman, 2010: 541). Mersin Cemevi eski zakiri Ahmet Talipoğlu (Kişisel Görüşme, 19.08.2019), Türkiye’de sosyalizmin tırmandığı 1970’li yıllarda Dedeler ve Alevi gençleri arasındaki çatışmadan bahsetmiş ve Mersin Tarsus Çamalan köyüne gelen Dedelerin “gerici” olarak nitelendirildiğini ve bu nedenle köyden gönderildiğini ifade etmiştir. Bugünün düşüncesiyle dedeleri köyden göndermenin doğru bir tavır olmadığını ve bu yanlış karar hakkındaki değerlendirmelerini Ahmet Talipoğlu şu ifadelerle açıklamıştır: “*Dedeleri köyden göndermeseydik şimdi Alevilikte bu kadar kopmazdı*”. Tarihsel süreçte Alevilerin yaşadığı pek çok dönüm noktasında olduğu gibi bu dönemlerde yaşanan Alevi gençlerinin sağ-sol ideolojik kamplaşmasının sonuçları özellikle dedelik kurumunun son derece zayıflamasına neden olmuştur. Fakat kentleşmeyle birlikte uzunca bir süre neredeyse unutulmaya yüz tutmuş bu gelenek bütün dünyada etnik ve dinsel kimliklerin ön plana çıktığı 1980’li yılların ikinci yarısından itibaren başlayan ve günümüzde de halen devam eden yeniden yapılanma sürecine girmiştir (Çamuroğlu, 2003: 96). Pek çok akademisyen ve yazar tarafından Alevi uyanışı olarak tanımlanan bu yeniden yapılanma sürecinde tüm toplumsal ve sosyal kurumlarıyla pek çok yol kat etmiş Alevilik günümüzde daha modern ve daha görünür bir imaj çizmektedir. O dönemlerde inançlarını ve inançlarının uygulayıcısı olan dedeleri acımasızca eleştiren Alevi elit kesim, bu uyanış ikliminde artık eleştiren noktada değil tam tersi geleneklerine ve dini kalıplarına sahip çıkan tarafta olmaktadır. Tüm bu gelişmelerle birlikte Aleviler dernek, vakıf, cemevi gibi çeşitli isimler altında faaliyet gösteren kurumlar şeklinde hızla örgütlenmeye başlamış ve böylece kurumsal alanda daha görünür bir profil çizmeye başlamıştır. Bu durumda dedelik kurumunun geleneksel işlevlerinin bir bölümü yeni koşullar ve toplumun yeni gereksinimleri doğrultusunda

ya yok olmuş ya da dönüşerek yaşamayı sürdürme eğilimine girmiştir (Yaman, 2010: 552-553). Kristina Kehl Bodrogi (1996: 57), göç ikliminin etkisiyle otuz yıllık kopukluktan doğan boşluğu doldurmanın mümkün olmadığını ve halen faal durumdaki dedelerin de genç, eleştirel kuşaklara kendilerini otorite olarak kabul ettirmesinde ciddi zorluklar olduğunu açıklamıştır. Bu gibi tesirler neticesiyle inşa edilen günümüz dernek ve vakıflarındaki dedelik hizmeti geçmişteki otoritesiyle varlığını koruyamasa bile bugün dedelik makamı, Aleviler için hem manevi yönden hem de geleneğin yaşatılması adına önemli bir noktadadır. Bu noktada Anadolu'nun pek çok kent merkezinde olduğu gibi Mersin ilinde de farklı yöresel kökenlerden gelen pek çok Alevinin bu dernek çatısında bir araya gelmesi, değişen yaşam koşulları ve kent ortamının getirileri gibi pek çok yeni mesele geleneksel Alevilik anlayışıyla bugünün dünyasında Alevi olmak arasındaki farklılıkları ortaya koymaktadır. Burada etkilenen en temel unsurlar mistik ve batını düşüncenin seküler akılla belirli oranda yer değiştirmesi, ocaklık sisteminin işleyişi, dede-talip hizmetinin geçerliğini yitirmesi, geleneksel bilginin modern düşüncenin akıl süzgecinden geçen bir kapsama varlık bulması olarak nitelendirilebilir. Söz konusu bu durumda ön plana çıkan temel konu, geçmişe oranla birlik ve beraberlik bağlarının zayıflaması ve kültürel bağı yaşatabilmenin önüne geçen gündelik ve yaşamsal pratikler olmuştur. Dolayısıyla geleneksel bilgiyi algılama, farkındalığına ulaşma ve deneyimsel bir yaşam tecrübesi haline dönüştürmeye engel olan bugünün dünyasının yaşam koşullarından kaynaklanan bir çokselsliliğin var olması, geçmişe oranla etkisini yitirmiş bir kimlik bilincinin ve yetersiz bilgi birikiminin sebepleri olarak ön plana çıkmaktadır. Bu problem, Mersin Cemevi üyeleri tarafından dillendirilen belirgin temalardan biri olmuş ve geleneğin yaşatılması, aktarılmasının önündeki güncel bir engel olarak ifade edilmiştir. Geçmişte farklı ocaklarla bağı olan Alevileri dikkate alarak birlik ve beraberlik bağlarının daha da kuvvetlendirilmesinin öneminden zakir Taner Açıkalın (Kişisel Görüşme, 29.01.2020) şu ifadelerle bahsetmiştir: *“Buraya gelen Alevilerin kökenlerinin kayıt altına alınması ve hangi ocaklara bağlı olduğunun bilinmesi, gerektiğinde bu ocakların Dede'lerinin davet edilmesinin faydalı olacağını düşünüyorum”*. Mersin Cemevi dedesi Erdoğan Sevin ise (Kişisel Görüşme, 03.02.2020) derneğe gelen Alevilerin birçoğunun hangi ocağa bağlı olduklarını dahi bilmediklerini ifade etmiş ve çok sayıdaki dernek üyesi üzerinden böyle bir uygulamanın yapılmasının güç olduğunu belirtmiştir. Söz konusu bu durumda dedeler kendi talipleri dışında farklı ocaklara ait kişilere de dedelik yapmaktadır. Bu

doğrultuda artık dede talip düzeni kalıtsal bir ocaklık tanımlamasından çıkıp bireylerle mekan arasında bir ilişki biçimine doğru evrilmektedir (Yıldırım, 2018: 87). Dolayısıyla da “Ocak dedesi” yerine “cemevi dedesi” tabiri telaffuz edilmeye başlanmıştır. Yapılan kişiler görüşmelerde de bunu doğrular nitelikte görüşülen kişilerin sıklıkla “cemevi dedesi” tabiri kullandıkları görülmüştür. Erdoğan Sevin Mersin Cemevi’nde geçmişin değer ve normlarını yansıtan bir Alevi bilinci ve bunun uzantısı olan bir dede-talip ilişkisi oluşturabilmenin kent ortamında kolay olmadığını, taliplerin pek çoğunun şehir dışında olduğunu ve bu yüzden talipleriyle cem içerisinde doğrudan doğruya bir muhabbet ortamına giremediklerini ifade etmiştir. Bazen telefonla iletişim kurduklarını, bazen de dede olarak gittiği yerlerde taliplerini topladığını, muhabbet ortamlarının kurulduğunu, bu ortamlarda Alevi yolunun ve bu yolun esaslarının unutulmaması için öğütler verdiğini söylemiştir. Dolayısıyla yapılan tüm uygulamalar geleneğin değer ve yargılarını yaşatabilmek ve yeni nesillere aktarabilmeyi amaçlamaktan ziyade bu geleneğin yol ve erkânının unutulmasını engellemek üzerine olduğu söylenebilir. Dolayısıyla Alevilikte geleneğin aktarımı açısından günümüze taşınan dönüşümlerin Mersin Cemevi’ndeki görünüşleri, genelde kendini dede-talip ilişkisinin zayıflaması, ritüellerin kısılması, içeriğinin değişmesi, daha görünür bir şekilde açık alanlarda icra edilmesi ve standartlaşması gibi belirtilerle kendini göstermiştir. Dernek kapsamında yapılan etkinliklerde ve şenliklerde semahların görsel bir kültürel faaliyet şeklinde sunulması, Alevi halkını çekmek için popüler sanatçıların bulunduğu konserlerin düzenlenmesi gibi göstergeler, Mersin Cemevi’ndeki faaliyetlerin daha çok kimliği yaşatma ve görünür kılma amacı taşıdığına işaret etmektedir.

3.2.2. Görünürlük Kazanan Bir Alevi Birliğinin Temsili: Mersin Cemevi

Pek çok tasavvuf geleneğinde öğretilerin katmanlı derinliği ve sembolik bilginin felsefi niteliğiyle bağlantılı olarak “sır” yapısını gözlemlemek mümkündür. Ancak Alevi geleneğinin tarihsel serüveninde gizlilik anlayışı, toplumsal şartların bir getirisi olarak azınlık olmanın ve toplumsal ötekileştirmenin etkisiyle daha belirgin bir biçimde gözlemlenmiştir. Bu doğrultuda Anadolu coğrafyasının pek çok yöresel bölgesinde gelişim gösteren Alevi birliği, inanç bağlamında farklılıklara daha kapalı, daha içe dönük ve geleneksel bilgiyi paylaşma adına daha temkinli bir tavır sergilemiştir. Alevilerin Selçuklu ve Osmanlı yönetimi içindeki tarihsel konumlanışları genellikle bir dışlanmayla özdeşleştirilmiştir. Öyle ki bu bağlam her

zaman Alevilerin kendilerini gizlemelerini, periferide bir sır topluluğu olarak yaşamlarını sürdürmelerini zorunlu kılmıştır (Subaşı, 2005: 145). Yüzyıllar boyu varoluş anlayışını bu sistem üzerine geliştiren Alevi geleneği bugün geçmişteki içe kapalı bir topluluk yapısından ya da tarihsel olarak bir tepki hareketi görünümünden farklı olarak kamusal alanda kendine çağdaş bir yer aramakta olan toplumsal ve kültürel bir harekettir (Erol, 2018: 106). Tarihsel şartların sosyal, politik ve ekonomik hayat koşulları gizlilik anlayışını gerektirirken 1990'lı yıllara kadar gelişim gösteren kentsel ve göçe dayalı sosyal hareketlilik dışa yönelimi tetikleyen sebepleri ortaya koymuştur. Toplumsal ve siyasal koşullar insan gücü ve sermaye ile birleştikçe Alevilerin kamuoyu önüne çıkışı da kolaylaşmıştır (Subaşı, 2005: 158). Kamuoyu önüne çıkışın kurumsal altyapısını dernek ve vakıflar oluştururken bu kurumlaşma anlayışının getirisi olarak Aleviliğin geleneksel pratiklerinin toplum önüne çıkması kimlik bilincine dayalı bir sahiplenmenin göstergeleri olmuştur. Öyle ki pek çok kent merkezinde geleneğin yeniden formüle edilmesi ve grup tarihinin yeniden yorumlanması geleneğin icadına varıncaya dek merkezi örgütsel görev haline gelmiştir (Kehl Bodrogi, 1996: 56). Aleviler kentlerde öncelikle ilk ihtiyaç olarak özgün ibadet mekanları olan cem evlerini kurmuşlardır. Geleneksel Alevilikte cemlerin belirli bir mekanda değil, büyükçe bir evde veya bir misafirhanede yapıldığı göz önünde bulundurulduğunda, kent merkezindeki cemevlerinin büyük ölçüde yeni bir icat olduğu ortadadır (Massicard, 2007: 173). Bugün Mersin Cemevi, cem ritüelleriyle, cenaze hizmetleri, aşevi, mutfağı ve kütüphanesi gibi pek çok mekanıyla belirli bir düzen içerisinde kurulmuş bir yapıdır. Esasında cemevlerinin geleneksel Aleviliğin en temel amacı olan “kâmil insan” yetiştirmeye yönelik bir amacı varken (Üzüm, 2013: 394), bugün pek çok kent merkezinde olduğu gibi Mersin Cemevi'nde de Alevilerin hem sosyal hem inançsal hem de kültürel birliğini sağlama açısından bir araya geldiği bir mekan halini almıştır. Bu noktada yıllarca ritüellerini kent merkezlerinde gizlikle yürütmeye çalışan Aleviler artık büyük bir açıklıkla Mersin Cemevi'nde bir araya gelebilmekte ve kültürel faaliyetlerden inançsal uygulamalarına kadar halka açık bir şekilde icra etmektedir. Yapılan kişisel görüşmelerde bu noktaya değinen Sedef Yılmaz (Kişisel Görüşme, 31.01.2020), 1953 yılında Mersin'e göç ettikleri zaman diliminde cem ritüellerinin gizlilikle yürütüldüğünü ve bu gizliliğin toplumsal bir baskının neden olduğu korku ve endişelerden kaynaklandığını açıklamıştır. Bugün gelinen noktada bu korku ve endişelerin büyük bir oranda

azaldığını ve dışa dönük uygulamalarla Alevilerin Mersin Cemevi'nde bir araya gelebildikleri görülmektedir.

Bu dernekte cem ritüellerinin gerçekleştirebilmesinin yanı sıra kültürel organizasyonlar ve konserlerle de görünürlük kazanan bir Alevi birliği söz konusudur. Özellikle bu tür etkinliklerde konserlere ve popüler sanatçılara yer verilmesi görünürlük kazanan bir kimlik bilincini desteklerken Alevi olmayan kesimin de dikkatlerini dernek üzerine çekmektedir. Mersin Cemevi zakiri Mustafa Talipoğlu (Kişisel Görüşme, 21.08.2019), bu kültürel organizasyonlar için “*amma inançsal amma kültürel yine de bir çatı altında olalım*” ifadesiyle kent merkezinde bir olmanın öneminden bahsetmiştir. Fakat geleneksel Alevi kodlarında birlik olmak inançsal bir söylemken günümüzde bu birlik çağrısının kent merkezlerinde değiştiğinin ve kimlik bağlamında bir söyleme dönüştüğünü ifade edebiliriz. Geleneksel Aleviliğin değişen ve dönüşen pek çok yapısında olduğu gibi müziksel pratiklerinde de bu dönüşümlerin izlerini görmekteyiz. Bugün Mersin Cemevi'nde düzenlenen organizasyonlar, konserler ve şenliklerde Alevi müziğini içeren sözlü türlerin geleneksel bağlamından uzak bir anlayışla icra edilmesi, inanç düşüncesine hizmet eden bir misyondan ziyade görünürlük kazanan bir birliğin toplum önündeki duruşunu ifade etmeye aracılık etmiştir. Aleviliğin kamusal alana çıkışında da büyük payı olan Alevi sanatçıları ve onların yaptığı albümler Alevilerin hem seslerini yükseltmesine hem de cesaretlenerik daha görünür olmalarına katkı sağlamıştır. Benzer bir temayı Alevi festivalleri bağlamında inceleyen Mark Soilelau, kamuya açık olarak düzenlenen bu festivallerde yer alan çeşitli müzik gösterileri ve cem ritüellerinin, Alevi kimliğinin yeniden biçimlenmesinde rol aldığını belirtir (Özdemir, 2016: 41). Kamusal alana çıkmadan önce Alevi müziği kendi kültürel pratiğinin bir icrası olarak geleneksel bilgiyi yansıtan ve batını-tasavvufi düşünceyi dillendiren bir unsur olsa da bu geleneksel bağlam modern düşünce ekseninde inşa edilen popüler tavrın önüne geçememiştir. Ancak Alevi müziğinin 1990'lı yıllardaki hızlı yükselişini Mustafa Talipoğlu (Kişisel Görüşme, 21.08.2019), yeniden canlanan ve birlik iklimini ateşleyen bir dönüm noktası olarak nitelendirmiş ve bu iklimin günümüze dek süren etkilerinden bahsetmiştir. Bu etkiler ise geleneksel yapıya ve bu yapının pratikleri olan müzik icralarına farklı bir cephe açmış, bu doğrultuda geçmişin uygulamaları günümüz dünyasında yeni anlamsal içeriklerle, kültürel bir evrim dahilinde varlığını koruyabilmiştir.

3.3. Zakirlik Kimliğinin İnşası

Geleneksel Alevilikte kültürel belleğin yaratılmasında, aktarılmasında ve yaşatılmasında kilit bir rolü olan zakirlik geleneği, uzun bir gizliliğin ve saklanmanın ardından özellikle Alevilerin kentlerde görünür olmaya başlamasıyla birlikte, araştırmacıların ve yazarların çalışmalarında ele aldığı önemli bir konu haline gelmiştir. 1990'lı yıllardan itibaren Aleviliğin pek çok boyutu görünürlük kazanmakla birlikte burada en dikkat çeken konular ritüelik uygulamalar ve zakirlik geleneği olmuştur. Yeniden inşa olan bir Alevi birliğinin kent ortamındaki görünürlük çerçevesi olan cem ritüelleri ve müzik pratikleri, günümüz anlayışındaki Aleviliğin kimlik vizyonu olarak nitelendirilebilir. Diğer bir taraftan zakirlik geleneğinin kent ortamına adapte olmuş bu yeni yorumu, hem kimliğin tekrardan canlanmasına hizmet etmiş hem de kendi kimliğini ötekileştiren kesim karşısındaki duruşunun da bir temsili haline dönüşmüştür. Zakir, sadece inançsal kutsiyete sahip bir kimlik bilinciyle kutsal öğretileri sözlü müzik türleri kanalıyla aktaran bir misyon taşıyırken günümüzde bunun yanı sıra Aleviliğin toplum önündeki duruşunun ve kültürel birliğin temsili olarak anlam bulan bir icracıdır. Zakirliğin 2000'li yıllardan itibaren bu noktaya evrilmesindeki en büyük etkenler dernek çatısı altındaki kurumsallaşma anlayışı ve kent ortamına adapte olma politikalarının bir sonucu olan standardizasyon çalışmalarıdır. Bu çalışmalar geleneksel Aleviliğin korunmasına yönelik bir çaba içerirken aynı zamanda kurumsal yapılanmalara uyum sağlamanın bir getirisi olan dinamizmi de içerir (Özdemir, 2016: 129). Kentlerde Alevilerin bu dinamizmi geleneksel anlayışın yapısında pek çok şeyi değişip dönüştürdüğü gibi zakirlik kurumunun geleneksel özelliklerinin de değişime uğradığı açıkça görülmektedir. Özellikle kent merkezlerinde dernek vb. vasıflarla kurulmaya başlanan cem evlerinde cem törenlerinin yapılmaya başlanmasıyla yeniden bir dede ve zakir kimliğine ihtiyaç duyulmuştur. Söz konusu bu durum yeni kuşak zakirlerin yetişmesine zemin hazırlamış ve cemevlerinde saz kursları gibi eğitimsel faaliyetlerle bu açıklık giderilmeye çalışılmıştır. Gelenek Alevilikte zakirin yetişmesi için ön koşul olan kutsal icranın yapıldığı kutsal zaman ve mekanlar iken, günümüzde kentlerde yerini müzik eğitimi almış sazı ustaca çalan yeni genç kuşak zakirlere bırakmıştır. Çalışma kapsamında yapılan kişisel görüşmelerde Mersin cemevinde görev alan zakirlerin genel itibarıyla usta çıraklık ilişkisine dayalı bir öğrenme sürecinden sonra zakirlik hizmetine başladığı görülmektedir. Bu zakirlerden biri olan Taner Açıkalın (Kişisel

Görüşme, 29.01.2020) zakirliği kendi gibi aşık ve zakir olan babasından el alarak öğrendiğini, daha sonraları Aşık Ummani'nin yanında geçirdiği 8 yıllık bir sürenin ardından bu işi yapmaya başladığını belirtmiştir. Mersin cemevinde uzun yıllar zakirlik yapan Mustafa Talipoğlu (Kişisel Görüşme, 21.08.2019) ise amcası ve babasıyla birlikte cemlere katıldığını, zakirliği usta çıraklık ilişkisiyle öğrendiğini ve bu yolun öğretilerini katıldığı muhabbet ortamlarındaki dedelerden ve pirlere öğrendiğini belirtmiştir. Fakat her ne kadar zakirliği usta-çırak ilişkisine dayalı öğrenmiş olsalar da kurumsallaşan bir gelenek içerisinde yaratılan hiyerarşi içerisinde yer almamaları düşündürücü bir konudur. Söz konusu geleneksel hiyerarşinin cemevlerinde etkili olmadığına bir göstergesi olarak dedenin bağlı olduğu ocaktan ve her türlü mürşitten bağımsız olarak cemevine atanması gösterilebilir. Bu durumda sabit bir kimlik kazanan dede, cem ritüellerine rehberlik etmeyi bilmesi koşuluyla kurumsal bir profile bürünür. Zakirin cemevlerindeki konumu ise geleneksel bağlamından farklı olarak değişkenlik içermekte, geçmişin kutsal misyonunu taşıyan bir görevden ziyade icra faktörünün yerine getirmesi yeterli görünmektedir. İbadetin zakir gibi diğer önemli kişileri, evvelen bilgi aktarımında ve törenlerin yönetiminde merkezi bir yer işgal etmelerine karşın günümüz kent merkezlerinde kurulan cemevlerinde devreden çıkarılmış oldukları görülmektedir (Massicard, 2007: 174). Dernek kapsamında yapılan gözlemlerde 2019 ve 2021 yıllarını kapsayan zaman dilimi içerisinde cem ritüellerine katılım sağlayan zakirlerin değişikliği gösterdiği görülür. Farklı zamanlarda farklı zakirlerin cem ritüellerini yürütmeleri dernekte bir zakirlik kurumunun netlik kazanmadığını göstermektedir. Geleneksel zakirliğin kentlerde yürütülemediğini düşünen Erdal Erzincan (2013: 38-39), günümüzde değişimlerden etkilenmemiş ve geleneksel uygulamaları yürüten kırsal kesim Alevilerine dayalı alan çalışmalarının yapılması gerekliliğine dikkat çekmiş, böylece eski koşulların yeniden hatırlanmasının ve bu doğrultuda yeni nesillerin yetiştirilmesinin mümkün olduğunu belirtmiştir. Zakir Taner Açıkalin (Kişisel Görüşme, 29.01.2020), Erzincan'ın dikkat çektiği geleneksel değer ve normlara uygun bir zakirlik hizmetinin Mersin Cemevi kapsamında yürütülemediğini belirtmiş ve bu sebeple özel bir kurs merkezi bünyesinde gelecek nesil için geleneksel anlayışa hakim olan zakirler yetiştirdiğini ifade etmiştir. Kurs merkezli eğitim anlayışının bir yansıması olan bu durumun dernek kurumsallığının standart işleyişinden, dernek yönetiminin kısıtlayıcı bakış açısından ve kent koşullarına uygun kısa cemler düzenlenmesi gerekliliğinden kaynaklanan bir zemini olduğunu belirten Açıkalin,

kurs merkezinde zakirliğin otantik icra eğitiminin niteliğine ve zakirlik misyonunun geleneksel eğitim anlayışına uygun devam ettirme çabalarını ifade etmiştir.

3.4. İnanç ve Müzik İlişkisi Kapsamında Zakirlik Misyonu

Manevi bilgiyi içselleştirme adına bir deneyim sahası sunan cem ritüelleri ve zakirlik hizmeti, toplumsal, kültürel ve hukuki işlevselliğinin yanında en temel hareket noktasını inanç ve müzik birlikteliğinden alır. Yaratılma anının yeryüzündeki yansıması olan bu ritüelde müziğin, sözün yaratıcısı ve aktarıcısı olan zakir icralarıyla bu anın canlandırılmasına yardım eder. Diğer on iki hizmetlerin tamamı canlandırma esasına dayalı eylemleri içerir ve cem ritüeli ile ilgili bir mitolojik kökene gönderme yapar. Bu noktada, ritüelin anlam bulması ve sonraki kuşaklara aktarılabilmesi zakirin kutsal sazı ile icra ettiği mitolojik ve tasavvufi bakımdan açıklayıcı olan sözlü müzik türleri ile mümkündür (Akın, 2019: 100). Dolayısıyla bu süreçte geleneği yaşatan ve aktaran konumuyla önemli bir misyonu olan zakirlik, yaratımlarıyla ve icrasıyla da töreni çok farklı bir noktaya taşımakta ve kişiye müziğiyle manevi bir destek sağlamaktadır. Bu noktada Geleneksel Alevilikte önemli bir konumu olan zakir, ritüel içerisinde telli kuran olarak adlandırılan sazı ile Hak kelamını aktaran kişi olarak kabul görmüştür. Hak kelamı olarak kabul edilen şiirlerin yaratıcıları zakirler ve yaratım ortamları ise cem ritüelleridir ve inanç kuralları gereği cem ritüelleri ve Ehl-i Hak meclisleri dışında icra edilmeleri yasaktır (Akın, 2016: 103- 105). Zakirlik geleneğine ilişkin tüm bu veriler geleneğin icra ve aktarım ortamının cem ritüelleri olduğunu göstermesinin ötesinde, yaratım bağlamının da bu ritüeller olduğuna işaret etmektedir (Akın, 2016: 18). Zakirin inanç önderliği misyonunun değişime uğradığı günümüz koşullarında bu hizmet değişen geleneksel, mekânsal ve örgütsel koşullara adapte olmuş, toplumsal bir görünürlük kazanarak günümüzde yaşatılan kimlik bilincinin bir göstergesi niteliğine bürünmüştür. Kuşkusuz bu yeni yönelim Zakir kimliğini geleneksel yapıdan uzaklaştırırsa da kentleşmeyle hız kazanan Alevi kimliğinin toplumsal alanda bir yer kazanmasına destek veren en etkili araç yine zakirler ve cem ritüelleri olmuştur. Günümüzde zakirlik hizmetinin yürütüldüğü ortamların niteliği bu geleneğin inanç düşüncesiyle ve ibadet odağıyla ne kadar ilgili olduğunun da belirleyici bir unsuru olmuştur. Kentleşmeyle geleneksel icra ortamından uzaklaşan zakir değişen şartlarla birlikte yeni mekanlarda yeni durumlara adapte olmuş bir kimliğe doğru evrilmektedir. Kırsal alanlarda icraya yönelik zakirlerin rolleri daha inanç odaklı ve doğaçlamaya dayalı bir misyon üstlenirken kent

merkezlerindeki cem evlerinde kısaltılan cem ritüelleri içerisinde sıkışmış bir icraya mecbur bırakılmışlardır. Hatta bu ritüeller içerisinde adeta Alevi inancının sembolü haline gelmiş olan görsel ve müziksel öğeleri ön plana çıkararak inancın ritüelik yapısını koreografi şeklinde düzenleyerek inanç mensubu ya da inanç dışından kimselere kültürel organizasyonlar çerçevesinde sunmaya başlamışlardır (Akın, 2016: 22). Dolayısıyla zakirler geçmişte gizlilik içinde yürüttükleri hizmetlerini günümüzde halka açık seküler ortamlarda icra etmekte ve semah hizmetlerine deyişleriyle eşlik etmektedirler. Alan çalışması kapsamında yapılan görüşmelerde Mersin cemevinde sürdürülen zakirlik geleneğinin inanç ve müzik bağlamında ne konumda olduğuna ilişkin öne çıkan en önemli konu kentleşmenin getirdiği etkilerle süresi kısalan cem ritüelleri içerisinde zakirin yaratımlarını ve performansını tam anlamıyla icra edemedi üzerine olmuştur. Bu konu üzerine Mersin Cemevi eski zakiri Taner Açıkalın (Kişisel Görüşme, 29.01.2020) ritüel içerisinde geçen icralarının kısa tutulması konusunda problem yaşadığını ve zakirlik görevini istediği şekilde yürütemediğini ifade etmiştir. Bu noktada eleştirilerini ve düşüncelerini ifade eden zakir bu nedenle geleneksel değerlere sahip çıkacak yeni nesil genç zakirleri yetiştirdiğini ve gittiği cem ritüellerine onları da götürerek usta çıraklık eğitimi dayalı bu geleneği öğrenmeleri konusunda mücadele ettiğini de ifade etmiştir. Bülent Akın (2016: 24), yeni nesil zakirlerin bir yandan geleneksel olanı muhafaza etmeye çalıştıklarını diğer taraftan da değişen koşullara ayak uydurmak adına kurumsallaşan ve bu yönde güncelleme denemeleri yapan bir anlayışla geleneksel yapıyı tamamen göz ardı eden bir anlayışla hareket ettiklerini ifade etmiştir. Bu bilgiyle örtüşen bir biçimde Taner Açıkalın'ın zakirlik hizmeti adına yürüttüğü çalışmaların Akın'ın ifade ettiği bilgiyle örtüştüğü görülmekle birlikte günümüz koşullarında bu geleneğin temsilcilerinin benzer bir ikileme karşı karşıya kaldıkları açıktır. Diğer bir kişisel görüşmede ise Mersin Cemevi zakiri Mustafa Talipoğlu (Kişisel Görüşme, 21.08.2019) ev ortamlarında katıldığı cem ritüelleri ve dernek kapsamında yapılan ritüelleri karşılaştırdığında ev ortamlarında yapılan ritüellerin daha inanç odaklı ve Tanrı aşkını içerdiğini bu yüzden icralarda daha çok doğaçlamanın yer aldığını ve ritüelin o anki yaşanan aşkla ilerlediğini ifade etmiştir. Ancak dernek kapsamında yürütülen cem ritüellerinde hazır bir akışın olduğunu ve orada bu akışın dışına çıkamadığını belirtmiştir. Bu ifadelerden yola çıktığımızda zakirin söz ve müziğini besleyen geleneksel cem ortamlarının günümüzde dernek kapsamında tam anlamıyla yaşatılmadığı söylenebilir.

3.4.1. Zakirlikte Doğaçlama, İcra Tekniği ve Dağar

Zakirlik misyonu, tasavvufi-batini düşünce ve müzik birlikteliğiyle ilişkili bir inanç önderliğini ortaya koymuş ve bu gelenek kapsamında müziğin niteliği ve diğer bütün unsurlar zakirin hizmet ettiği kutsal vazifenin birer göstergeleri haline dönüşmüştür. Zakirin “kut”u içinde barındıran ve kutsal olanı dillendiren vasıfları, temsil ettiği müziğin, çalgının ve seslendirdiği şiirlerin de kutsalın parçaları olmalarına neden olmuştur. Bu nedenle zakir, yaratıcının yaratımlarına mazhar olan bir kişi olması nedeniyle icrasıyla, yaratımlarıyla, ritüeldeki etki alanıyla, kutsalın taşıyıcılığını yapan bir köprü vazifesi taşır (Ersal, 2019:31). Dolayısıyla müziğin yaratım bağlamı Alevi düşüncesinin kutsal söylemlerini ifade eden, Tanrı, insan ve evren ilişkisini dillendiren, zikri destekleyen ve insanı manevi bir iklimde taşıyan bir anlayışla varlık bulmuştur. Zakirin ezgisel yaratıcılığı ve doğaçlama kabiliyeti, ritüellerin inanç düşüncesini destekleyen serbest bir ayin meclisi anlayışıyla sürdürülüyor olması gibi faktörler müziğin hangi niteliklerle ön plana çıktığını ve hangi sınırları taşıması gerektiği gibi konulara da açıklık getirmiştir. Bu konular müziğin icra stilleri, karakteri ya da teknik konular üzerinden açıklanabilecek özelliklerden ziyade zakirin yaratımını ve doğaçlamayı önceleyen bir müzik düşüncesinin yansımalarını taşır. Ayhan Erol (2018: 104), Alevi müzisyenlerin pratiklerindeki en belirgin kuralın doğaçlama faktörü olduğunu belirtmiş ve zakirin çok çeşitli tonal ve ritmik modeller yaratmada geniş bir etkinlik alanı olduğunu açıklamıştır. Bu çerçevede zakirlik geleneğinde müziğin nitelikleri doğaçlamaya dayalı bir esneklik taşımış ve bu esneklik farklı yörelere göre değişen müziksel bir zenginliği de beraberinde getirmiştir. Bir icracı kimliğinden ziyade inanç önderi kimliğini yansıtan zakir, sözleri ezgileyerek kolektif bilgiyi dillendiren bir vasa sahip olduğu için toplumsal bir bağlam taşır. Bu nedenle zakirin yeteneği ve icra kapasitesine yönelik beceri eksikliği gibi bir beklenti toplumsal açıdan söz konusu olmamış ve diğer taraftan zakirin sadece icraya dayalı becerileri de yüceltilmemiştir. Dolayısıyla zakirler geçmişten devraldıkları edebi müzik formlarını, icra özelliklerini ve edep erkânı öğrenerek gerek usta malı seslendirerek gerek kendi üretimlerini gerçekleştirerek olgunlaşır ve bu kültüre, bu yola hizmet eder (Oral, 2018: 57). Zakirlik hizmetinin virtüözite ya da üstün icra kapasitesiyle bağlantılı olmadığını gösteren bu durum, zakirin müziğinde en belirgin özelliğin sözün aktarımını ve

manevi iklimi besleyen misyona uygun yapıda, doğaçlamaya dayalı esnek bir karaktere işaret eder.

Çalışma kapsamında yapılan kişisel görüşmeler doğrultusunda Mersin Cemevi zakirlerinin bu konudaki ortak görüşleri doğaçlamanın ritüel içerisindeki önemi üzerinde olmuştur. Derneğin eski zakirlerinden olan ve iki oğlunu da zakir olarak yetiştiren Ahmet Talipoğlu (Kişisel Görüşme, 19.08.2019) uzun yıllar kendi köyü olan Tarsus Çamalan'da zakirlik yaptığını ve eskiden herhangi bir nota olmadan doğaçtan çaldığını, hatta ritüellerde aşka gelen katılımcıların o ana özel dörtlükler yarattıklarını, kendisinin de bu dörtlüklere cevap vererek cem törenini kara düzen yürüttüğünü ifade etmiştir. Buna benzer bir görüşle Taner Açıkalın (Kişisel Görüşme, 29.01.2020) geleneğin mitsel hikayelerini iyi bilen zakirlerin cem sırasında herhangi bir dosyaya gerek kalmadan ritüeldeki deyişleri unutmadan icra edebileceğinden bahsetmiştir. Dosyaya bakarak çalmanın ritüel içerisinde karşılıklı iletişimi bozduğunu ve dolayısıyla dosyayla yada hazır bir repertuvarla törenin maneviyatının bozulacağını ifade etmiştir. Gözlerini kapatarak aşk ile okuduğunda zaman zaman kendinin ritüel içerisinde doğaçlama yaptığını bu anlayışın da zakirlik geleneğinde “giydirme” olarak adlandırıldığını belirtmiştir. Yine dernek kapsamındaki cem ritüellerinde zakirlik yapan Çiğdem Akdoğan dedenin direktifleri doğrultusunda seslendirilecek olan deyişlerin önceden belirlendiğini, hatta bu deyişlerin bir dosya içerisinde hazır hale getirildiğini, popüler deyişlerin ilk tercihler olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla böyle bir yaklaşımın cem ritüellerinde benimsenmesi doğaçlamaya engel teşkil etmekte ve programlı bir işleyişe de zemin oluşturmaktadır. Geline nokta daha öncede değindiğimiz gibi değişen bir geleneğin içerisinde zakirlik misyonunun da değişimlere maruz kaldığı ve doğaçlamaya dayalı icrasının günümüz koşullarındaki standartlaşan cem ritüelleri içerisinde giderek zayıfladığı görülür. Ancak diğer bir taraftan zakirin icra kapasitesinin sınırlarında bir gelişme olduğu, görünür olmanın ve halka açılmanın getirilerinden birinin de icra becerilerindeki etki alanının genişlemesi olduğunu söylemek mümkündür. Halka açılmanın ve görünür olmanın bir sonucu olarak nitelendirilebilecek bu durum, zakir profilini toplum nezdinde ön plana çıkarmış ve zakirler uyanış ikliminin en dikkat çekici karakterleri haline gelmiştir. Özellikle 1990'lı yılların uyanış iklimiyle birlikte yeniden formüle edilen cemler, yerel Alevi müziksel deneyimleriyle uyumlu bir müziksel çeşitliliğe dayandırıldı ve cem törenlerindeki müziksel pratikleri, giderek

artan bir biçimde uyanışçı bir popüler dağarla yer değiştirmeye başladı (Erol, 2018: 105). Alevi uyanışıyla birlikte bir yandan müzik alanında Alevi kimliğini ön plana çıkartan bir duruş sergilenirken diğer yandan kamusal alanda Alevi kimliğinin en çok vurgulandığı ortamlar olan ve sayısı giderek artan Alevi etkinlikleri gerçekleştirilmeye başlanır. Özellikle Arif Sağ, Musa Eroğlu, Yavuz Top, Erdal Erzincan ve Sabahat Akkiraz'ın 90'lı yıllarda yapmış oldukları albümlerin içerisinde yer alan deyişler, Aleviler için hem toplumsal alandaki varlığın bir sembolü olmuş hem de bugünün zakiri için vazgeçilmez bir dağarı da meydana getirmiştir. Mersin Cemevi kapsamında yapılan tüm pratiklerde popüler dağarın tercih edilmesi de aynı uyanışçı düşüncenin yansımaları olarak nitelendirilebilir. Ceme gelen insanların bu deyişlere aşina olmaları, eşlik edebilmeleri gibi gerekçelerle tercih edildiği pek çok görüşme kişisi tarafından dile getirilmiş, ayrıca bu deyişlere sadece cemlerde değil aynı zamanda nevrüz ve aşure etkinlikleri gibi kültürel organizasyonlarda yer verildiği de görülmüştür. Popüler dağarın icra edilmesinin yanı sıra günümüzde Alevi kimliğiyle ön plana çıkmış ve bu müziği icra eden popüler sanatçıların da dernek kapsamındaki etkinliklerde konser verdikleri görülmüştür. Örneğin Güler Duman, Arzu Şahin, Sevcan Orhan, Mustafa Özarlan, Grup Çığ ve Kardeş Türküler bu isimlerden bazılarıdır. Mersin Cemevi'nde ritüellerde ve diğer kültürel organizasyonlarda görev alan zakirlerin icra pratikleri, ağırlıklı olarak kısa sap bağlama üzerinden gerçekleştirilirken zaman zaman geleneksel icra anlayışını yansıtabilmek için "dede sazı" da tercih edilmektedir. Ritüellerde yer alan iki zakirden biri düz mızrap çalarken diğeri de şelpe tekniğiyle icraya katılım sağlamaktadır. Burada ses çeşitliliğinin yarattığı ahenge vurgu yapan Mustafa Talipoğlu (Kişisel Görüşme, 23.04.2020) "*arada mızrap olmayınca ben daha çok aşka geliyorum, 'pençe' vuruşuyla ağaçla beden, ellerim haşır neşir oluyor*" sözleriyle manevi iklimi tarif etmiş ve üç telli dede sazının tınıları vesilesiyle geleneksel icra anlayışını yakalayabildiklerini açıklamıştır. Ancak kısaltılmış bir cem ritüelinde 12 hizmetin deyişlerini bile tam anlamıyla icra edemeyen zakirlerin doğaçlamaya açık bir etkinlik alanı olmadığı aşıkardır. Ancak dışarıdan bir tesirle zakirlere icrayı kısaltmalarını ya da bitirmeleri yönünde gelen direktifler olduğunu ve bu durumun da doğaçlama için gerekli konsantrasyonun sağlanamamasına ve tedirginlik ortamının meydana gelmesine neden olduğunu Mersin Cemevi'nde göreve alan bütün zakirler belirtmiştir. Zakirin icrasında ve ibadet ortamında olması beklenen doğaçlamaya dayalı inanç ve müzik etkileşiminin önüne geçen bu tür yaklaşımlar, geçmişin anlayışıyla günümüz

koşullarının getirileri arasındaki farklılaşmanın belirginleşmesinde etkin rol oynayan faktörlerdir.

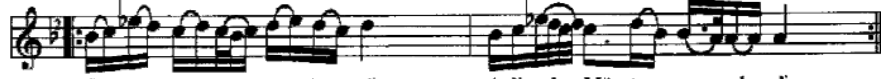
Yöresi : Malatya
Kaynak : -

Derleyen : Arif Sağ
Notalayan : Salih Turhan

BUGÜN BİZE PİR GELDİ (DÜVAZ-İ İMAM)

1. Bugün bi ze Pir gel di Gül le ri te ze gel di
2. Pâdi şâ h'ım ka ra dan Hak' tur bi - zi ya ra dan
3. A li bi zim Şâ hu muz Kâ be kıb le gâ hu muz

O nü st ra Kam be r'i A li el - Mür te za gel di
Ben Pi r'im den vaz geç mem Bin yıl geç se a ra dan
Mi' raç ta ki Mu ham med O bi zim Pâ di şa h'ı muz

1. Eyvallah Şâ hum ey val lah Hak lâ i lâ he il lal lah
2. ...
3. ...

Eyvallah Pî rim ey val lah A dı gü zel dir gü zel Şah

Şekil 1. Nota Örneği¹ (Bugün Bize Pir Geldi)

Arif Sağ'ın derlediği ve Salih Turhan'nın notaya aldığı *Bugün Bize Pir Geldi* isimli tevhidin yukarıdaki versiyonu, uyanış iklimiyle popüler olmuş, Arif Sağ'ın sunmuş olduğu bir ezgi karakterini yansıtır. Bu versiyon bugün pek çok cem ortamında zakirler tarafından en çok tercih edilen nota örneğidir. Diğer bir taraftan bütün icraların birbirleriyle birebir aynı ezgisel yapıyı yansıtması, aynı süslemeleri ve icra tekniklerini sergilemesi beklenemez. Alevi geleneğinde müziğin en belirgin özelliklerinden birisi sözlerin aynı olması ancak müziğin küçük ezgisel farklılıklarla birbirinden ayrılan çeşitlemeleri içermesidir. Bu durumda icra edilen pek çok sözlü müzik türünün ezgisel ya da tartımsal farklılıklar içerdiği görülmekle birlikte bu icraların pek çoğu popülerleşen Alevi dağarının yansımalarını taşımaktadır. TRT'den geçmiş ya da orada yetişmiş çekirdek uyanış önderleri grubunun popülerleştirdiği

¹ Derleyen: Arif SAĞ
Notaya Alan: Salih TURHAN

repertuar ile yenilikçi üslup, uyanış döneminin en önemli karakteristiği olmuştur (Erol, 2015: 131).

BUGÜN BİZE PİR GELDİ
DUVAZ-I İMAM

Notaya Alan
Mine Şenol ATICI

Bu gün bi ze pir gel di Gül le ri te ze gel di
A li bi zim şa hı mız Ka be dir der ga hı mız
ö nü sı ra gam be ri A li yel mür te ze gel di
Mih raç ta ki mu ham med O bi zim pa di şa hı mız
Ey val lah şa hm Ey val lah Hak la i la he il lal lah A dı gü zel dir gü zel şah
Ev val lah öi rim Ev val lah

Şekil 2. Nota Örneği² (Bugün Bize Pir Geldi)

23.05.2019 tarihli birlik ceminde zakir Kazım Baran tarafından seslendirilen *Bugün Bize Pir Geldi* isimli tevhid, Arif Sağ'ın derlediği nota örneğinden farklı olarak daha yalın bir icra karakterini ortaya koyarken sözlerin aynı olduğu görülür. Alevi müziğinde bugüne kadar yapılan araştırmalarda genel olarak değişecek olanın içerik değil melodinin değişimi üzerine olduğu görülmüştür. Kentleşme ve modernleşmeyle çalgısal oturtum, ezgi, müziği öğrenme biçimi, paylaşma, üretme gibi faktörlerin değiştiğini ve bu değişimlerin Alevi müziği için tehdit değil bir gelişim ve zenginlik olduğu söylenmektedir (Mustan Dönmez, 196). Söz konusu bu durumu zakirlerin icra pratiklerinden, icralarını seslendirme biçimlerine, sosyal medya kullanmaları, bağlamayla icra ettikleri deyişleri yine sosyal medya aracılığıyla geniş kitlelere ulaştırma çabaları bu zenginliğe verilecek örneklerdendir. Her ne kadar zakirlerin otantikliğe bir dönüş isteğinde olması onları dede sazı gibi farklı çeşitlemelere yönlendirse de cem ritüeli içerisinde sıklıkla kısa sap bağlama çaldıkları görülür. Mersin Cemevi'nde de ağırlıklı olarak kısa sap bağlama tercih eden zakir Mustafa

² Notaya Alan: Mine ŞENOL ATICI
Kaynak Kişi: Kazım BARAN

Talipoğlu (Kişisel Görüşme, 23.04.2020), Arif Sağ ve Tolga Sağ gibi sanatçılardan oldukça etkilendiğini ve dolayısıyla cemlerde de aynı ambiyansı kurmak ve yansıtmak istediğinden kısa sap sazı tercih ettiğini belirtmiştir. Mersin Cemevi’de gerçekleşen ritüeller mekânsal açıdan incelendiğinde zakirin cem sırasında yaptığı icrasının dinamiklerini etkilemesi bakımında önemli olduğu görülmüştür. Çünkü geleneksel köy evinde gerçekleşen cem ritüellerine baktığımız zaman ortamın daha samimi, yerlere minderler konularak oturulan, ayakkabısız girilen bir ev ortamı niteliği taşıırken Mersin Cemevi’nin cem salonunun mekansal açıdan aynı ambiyansı taşımadığı görülür. Mersin cemevinin cem yapılan salonu genişçe bir meydan olmakla birlikte post makamı için ayrıca sahne görünümünde yerden yüksekte bir alan mevcuttur. Bu alanda zakirlerin ve dedelerin oturacakları yer önceden bellidir. Zakirlerin icraları sırasında mikrofon ve ses sistemleri kullandığı ve bu aletler içinde ayrıca bir alan oluşturulduğu görülmüştür. Baştan sona müzik icrası ile yürütölen cem törenlerinin asıl ihtiyacının akustik bir ortamı olması gerekirken bu ihtiyaçların cem evlerini inşası sırasında düşünölmemesi dolayısıyla cem evlerinde icra sırasında mikrofon anfi gibi tekniksel elektronik cihazların kullanılmasını gerekli kılmıştır. Söz konusu bu durum zakirlerin otantik bir hava ile cemleri icra edememesine sebep olmaktadır. Bu konu hakkında Mustafa Talipoğlu (Kişisel Görüşme, 21.08.2019), kalabalık bir halkla cem yaparken seslerini duyurabilmek adına cihaz kullandıklarını ifade etmiştir. Ancak önemli olanın söz olduğunu ve sözlerin müzikle bastırılmadığı sürece bu durumun onlara dezavantaj yaratmadığını da belirtmiştir. Banu Mustan Dönmez bu konuyu makalesinde dile getirmiş ve zakirin ifadesiyle örtüşür bir biçimde geleneksel söz üreticiliği olan ozanlık ve mahlas geleneğine zarar gelmedikten, bağlamanın kutsiyeti ortadan kalkmadıktan ve sözler üzerinde yaz boz tahtası gibi oynanmadıktan sonra tüm bu çağdaş yeniliklerin alevi müziğinin yararına olacağını söylemektedir (Mustan Dönmez, 197). Buraya kadar bahsettiğimiz zakirlerin icra pratiklerindeki tüm bu dönüşümler göç ve kentleşme ile başlayıp daha sonra uyanış iklimiyle devam eden bir süreci kapsamaktadır. Dolayısıyla tüm bu nedenler geleneğin geleneksel yapısındaki birçok olguyu etkilediği gibi bu etkilenmelerin meydana getirdiği değişim ve dönüşümler dolaylı bir şekilde cemdeki icra pratiklerine kadar sirayet etmiştir. Zakirlerin icra pratiklerini etkileyen çalgı seçimleri, çalgıyı kullanımı, repertuvar seçimi, katılımcılar, dedeyle olan etkileşim ve cemin mekânsal değişimine kadar her bir unsur zakirin icra pratiklerini etkilemekte ve devamlı bir şekilde de günümüz koşullarında kendini güncelleyerek yenilemektedir.

3.5. Mersin Cemevi'nde Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Zakir

Anadolu'da yapılanmış manevi örgütlenmelerin yaslandığı batınlık, ezoterizm ve tasavvuf düşüncesi gibi öğretilerin içeriklerinde temel yönelim, insanın ruhsal ilerleyişi, manevi bilgiye ulaşması ve Tanrı-insan ilişkisinde ilahi bir yol kat etmesi üzerinedir. Bu noktada hiçbir ayırım gözetmeksizin her birey potansiyel olarak manevi yükselişe bir aday olarak kabul edilir ve milliyet, ırk, dil vs. gibi pek çok sosyal ve kültürel etkenin ötesinde insan olmanın ortak paydasında birleşmek esas anlayıştır. Bu doğrultuda Tanrı'nın tecellisi olarak kabul edilen insan, hiçbir ayırım gözetmeksizin ve cinsiyetine bakılmaksızın kutsaldır (Salman, 2016: 175). Bu yapılanmalardan biri olan Alevilikte ise söz konusu anlayış, diğer örgütlenmelere oranla daha eşitlikçi bir yapıyı yansıtmakla birlikte özellikle bu eşitlikçi tutum toplumsal cinsiyet rolleri açısından belirginleşmiştir. Alevilik üzerine yoğunlaşan literatürün büyük bir çoğunluğunda söz konusu eşitlik söyleminin yoğunlukta olduğu ve Aleviliğin Anadolu'da gelişim gösteren diğer manevi yapılanmalardan bu yönüyle ayrıldığı ifade edilmiştir. Ancak geleneğin tarihsel gelişim serüveninden günümüze kadar olan bütün yaşamsal pratikleri ve geleneksel uygulamalar söz konusu olduğunda bu eşitlikçi tutumun hangi oranda deneyimsel ve yaşamsal alana aktarıldığı muğlak bir konudur. Bu noktada Alevilik farklılıkları örten, ayrıştırıcı olmaktan ziyade birleştirici olmayı vurgulayan katmanlı ve metaforik bir bilgi dağarını günümüze taşıırken bu öğretilerin yaşamsal pratiklere ve inançsal uygulamalara olan yansımaları aslında bu konu bağlamında çeşitli çelişkilerin varlığını da ortaya koyar. Dolayısıyla özellikle Alevilikte ön plana çıkan bu eşitlikçi söylemin hem geleneksel Alevilikte hem de günümüzdeki uygulamalardaki varlığı tartışmalı bir noktada yer alır. Pek çok yazar Alevilikte kadının çok saygıdeğer bir yeri olduğunu, dini toplantılarda kadının erkeğin yanında yer aldığını ve dolayısıyla geleneksel Alevilikte kadın-erkek eşitliğinin ön planda olduğunu vurgulamaktadır (Melikoff, 1993: 49). Yine benzer bir ifadeyle Battal Pehlivan (1997: 31); Alevi düşüncesinde kadın ve erkeğin tartışmasız eşit olduğunu belirtirken her ikisinin de aynı derecede Tanrı'ya yakın olduğunu ve bu sebeple cem ayinlerinde birlikte yer alıp semah döndüklerini ifade etmiştir. Diğer bir taraftan Alevi töresinde erkeğin birden çok kadınla evlenememesi, boşanma yasağı gibi toplumsal kuralların kadını korumaya yönelik olduğunu, fakat günümüzde değişen yaşam koşullarıyla birlikte bu kuralların günümüzdeki uygulanabilirliğinin tartışmalı olduğunu da belirtmiştir. Rıza Zelyut *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik* (1991:

181) isimli kitabında bu konuyu birlik üzerinden ele almış ve kadın erkek eşitliğinin Alevi geleneğinde birliği doğurduğunu ifade etmiştir. Alevi kadınının iş içinde ve savaşta bile erkekle omuz omuza olacak kadar eşit bir noktadayken son zamanlarda Alevi düşüncesinin unutulmasıyla birlikte kadının da bu konunun unutulmaya yüz tuttuğunu ifade etmiştir. Kadın-erkek eşitliğini ifade eden yazarların yanı sıra Alevi kadınının sünni yapılanmalara oranla daha fazla hak sahibi olduğunu ancak bu durumun ataerkil yapıyı kırmaya yetmediğini açıklayan araştırmacıların sayısı da oldukça fazladır. Kehl Bodrogi'ye göre kadının sosyal ve dini yaşamdaki yeri, sadece sünni kesimle değil Ehl-i Hak haricinde Ön Asya'daki diğer ezoterik inanç topluluklarıyla karşılaştırıldığında da kayda değer niteliktedir. Ancak Alevilerde dini hiyerarşi içerisinde görevlerin sadece baba soyu üzerinden aktarılma kısıtlaması olmasa Alevilerin ibadet yaşamında kadın eşit haklara sahip olduğu söylenebilirdi. Bu durumda dindeki kadın erkek eşitliğinin toplumsal yaşamda tam anlamıyla karşılığını bulmadığı da ifade edilmiştir. (Kehl Bodrogi, 2017: 203). Cinsiyetin belirsizleştiği roller “ana” (dedenin eşi) ve “bacı” karakterlerinde kendini gösterirken bunun dışında dul kadınların 12 hizmet görevi üstlenememesi, cem ritüellerinde kadınların kurban kesememesi, ancak vekalet yoluyla kesebilmesi, çiftler arasında yapılan musahiplikte erkeğin sözünün geçmesi gibi kurallar Alevilikte ataerkilliği ortaya koyar niteliktedir (Açer, 2019: 40). Geleneksel koşullarda kadının toplumsal yaşamdaki konumlandırılışı hakkındaki fikir ve görüşler bu şekildeyken kent ortamında yeniden inşa olan Alevi birliğinde kadının rolü üzerine olan konular da tartışmalı bir noktadadır. Kentsel alanlara göç eden Alevilerin bu büyük hareketi Alevi inanç kültür ve toplumsal yaşamının hemen her alanında toplumsal dönüşüm olarak adlandırılacak düzeyde değişiklikler içerir. Bu büyük dönüşümden toplumsal cinsiyet rollerinin ve buna dayalı ilişkilerin pay almaması mümkün değildir (Salman, 2016: 169). Bugün Alevi kadınları kendi hayatlarında daha özgür seçimler yapabilirken bu geleneğin yeniden canlanma, tanıtma ve şekillenme sürecinde pek çok erkek yazar dikkat çekerken bu araştırma sürecine dahil olan Alevi kadınların sayısının kısıtlı olduğu görülür (Vorhoff, 2013: 274). Dernek ve vakıf çatıları altında kadın kollarının kurulması ve faaliyete geçmesi, kadın temalı organizasyonlar, panel ve sempozyumların yapılması gibi faaliyetler günümüz Alevi birliğinin dikkat çeken hareketleri olarak ön plana çıkarken böyle bir çabanın varlığının dahi cinsiyet rollerinin dağılımındaki eşitsizliği ortaya koyması söz konusudur. Hawkesworth'tan aktaran Burcu Yıldız (2013: 37) cinsiyetin kültürde var olan çeşitli asimetrikleri

aydınlatacak bir araç olarak görülemeyeceğini, aksine böyle bir tavrın asimetriyi kabul ettiren ve haklılaştıran bir ifadesi olduğunu açıklar. Kent merkezlerinde yapılanmış pek çok dernekte olduğu gibi Mersin Cemevi'nde de kadın kollarının kurumsal işleyişin bir parçasıdır. Kadın kolları üyelerinin derneğe fayda sağlamak adına yürüttüğü kermes, yardım konserleri, sivil toplum kuruluşlarıyla yürütülen ortak çalışmalar, yayınlar ve kadın temalı sempozyumlar gibi faaliyetler eşitlik söylemlerini vurgularken aynı zamanda kadına dair konuların düşünömsel olarak ötekileştirilmesine ve kadın-erkek ayrımının pekiştirilmesine de kapı aralar. Mersin Cemevi kadın kollarının 10-11 Kasım 2018 yılında düzenlediği kadın konulu sempozyum bu durumu açıklayan en net örnektir. Sempozyum kapsamındaki katılımcıların sadece kadınlardan oluşması, derneğin diğere üyelerinin ve yönetim kurulunun sempozyuma iştirak etmemesi, kadın konuşmacılar, kadınlardan oluşan semah ekibi ve kadın akademisyenlerin katılımıyla bu etkinliğin sınırlandırılması gibi hususlar söz konusu etkinlikte eşitlikçi söylemlerin anlam bulmasından ziyade ötekileştirilen bir kadın temasına vurgu yapar. Bu durumda Mersin Cemevi kapsamında kadınlar farklı kurumlar ve düzeylerde kendilerini ifade ve temsil imkanı bulabilirken aynı zamanda dernek kurumsallığı altında ötekileştirilen bir misyon kazanarak ataerkil yapılanmanın farklı bir formdaki görünümüne ortak olmaktadır. Diğere bir taraftan cem ritüellerindeki cinsiyet rollerinin dağılımına bakıldığı zaman geleneksel Alevilikte “ana” ve “bacı” olarak kodlanan kadın figürü ön plana çıkmakta ve kadınlar süpürgeci, sakacı, lokmacı gibi görevler üstlenmiştir (Açer, 2019: 41). Cem ritüellerinde zakirlik, aşıklık ya da ozanlık gibi misyonlar söz konusu olduğunda hem geleneksel yapılanmada hem de günümüz örneklerinde kadın figürlerin sayıca çok az olduğu görülür. Mersin Cemevi'nde zakirlik yapmış ve kültürel etkinliklerde bağlaması ve icrasıyla yer almış olan Çiğdem Akdoğan (Kişisel Görüşme, 03.02.2020), kadrolu zakir olarak dernek kurumsallığına katılmak istediğini ancak mutfak ve temizlik işlerine yönlendirildiğini ifade etmiştir. Muhabbet ortamlarında yaşamsal deneyimlere dayalı olarak yürütölen bir öğrenim sürecinden geçmediğini ifade eden Çiğdem Akdoğan, hem kadının sosyal konumunun erkek egemenliği taşıyan bu ortamlara uygun olmadığı gerekçesiyle hem de günümüz yaşam koşullarının bir getirisi olarak bu ortamlardan uzak kalışı nedeniyle icra tekniklerini ve Alevi müziği repertuvarını kendi çabalarıyla öğrendiğini ifade etmiştir. Kamusal alanda zakir olarak kendine yer bulamayan Çiğdem Akdoğan, dijital ortamları kullanarak, yerel radyo ve Tv kanallarındaki çeşitli programlara katılım sağlayarak

kendisine bir icra ortamı oluşturmuştur. İcra stilini göz önünde bulundurduğumuzda ise Çiğdem Akdoğan'ın vokal icrasındaki ses sahası ve erkeksi okuma üslubuna yakın olması dikkat çekicidir. Pek çok kadın zakir için aynı icra stili ve okuma üslubunun geçerlilik taşıdığı görülmekle birlikte bu durumun sebebinin belirlenen tonlar, ses genişliği ve icra stilinde erkek egemen bir icra geleneğinin kadınlar cephesinden özgünlük kazanamadığını gösterir niteliktedir (Çınar, Karahasanoğlu ve Şenel, 2008: 49).

3.6. Mersin Cemevi'nde Cem Ritüelleri ve Müzik Pratikleri

İnanç öğretilerinin ve kültürel bilginin deneyime dönüştüğü yaşamsal sahalarda olan cem ritüelleri, geleneksel koşullarda hem bir aktarım aracı olmuş hem de insanın manevi gelişimini destekleyerek ruhsal arınma ve yükseliş amacına hizmet etmiştir. Ancak cem ritüellerinin bu kültürel ve manevi bağlamı, geleneksel yapılanmayla anlam kazanmış, inanç ve ibadet odağındaki geleneksel düşüncenin getirileriyle somutlaşmıştır. Dolayısıyla günümüz Alevi örgütlenmeleri ile geçmişin köy cemaatleri arasındaki farklılıklar odağında konuyu değerlendirmek ve cem ritüellerine dair dönüşen her konunun altındaki nedenleri söz konusu farklılıklarda aramak gereklidir. Geçmişten günümüze dönüşen konular öncelikli olarak geleneksel örgüt anlayışının değişmesiyle tetiklenmiş, bu doğrultuda her kültürel yapılanmada olduğu gibi Alevilikte de yeni durumlara adapte olabilecek şekilde uygulamalar dönüştürülmüş ve anlamsal olarak içerik de dönüşmüştür. Anlamsal olarak içeriğin dönüşüme uğramış olması, bu geleneğin somut pratiklerinde bir değişim olması beklenmeksizin bütün kültürel yapının yeni anlamsal kodlarla varlık bulduğu bir durumu ortaya koyar.

Dönüşümleri tetikleyen durumların içeriğine bakıldığında arka planda bir ikilem ya da çatışmanın varlığı dikkat çekicidir. Geleneksel-modern, kırsal-kentsel, inançsal-seküler gibi pek çok ayırım bugünün Aleviliğinde gelinen noktanın sebeplerini teşkil etmiştir. Bunlar arasında ilk olarak mekânsal değişimlerin yaşanması, kırsal-kentsel çatışmasını tetiklediği gibi gelenekle modernizmin de karşı karşıya gelmesine sebep olan bir unsur olmuştur. Dolayısıyla kentleşme ile yeni bir ortama adapte olmaya çalışan Aleviler, ilk etapta gizlilik içerisinde cemlerini yürütmeye çalışmış ve daha sonra uygun ortamların oluşmasıyla kurumsallaşarak dernekler çatısı altında kurulan cem evlerinde ritüellerini gizlilik yerine büyük bir açıklıkla yürütmeye başlamışlardır. Müzik üzerinden inşa edilen yaşam alanları olarak

da düşünölebilecek cemevleri, Alevi kültürel kimliğinin aidiyetini onayan davranışların kentlerde yeniden canlandırıldığı, sosyal yaşamda duyulan gereksinimleri de karşılayacak bir tasarımıdır (İyit, Ergun, 2007: 326). Dolayısıyla bu yeni mekan geleneğın yeni bir icadı olarak kent merkezlerinde geleneğın aktarımını sağlamak adına yeni kurumsal ve iletişim araçları geliştirerek bugünün dünyasındaki yerini almıştır. Rıza Yıldırımına göre (2018, 87), kent hayatı dinsel pratiklerde daha somut esaslara dayalı kurumsal yapılar ve mekânsal temeller gerektirir. Alevilerin bu taleplerine karşılık gelecek yapılar ise kent merkezlerinde kurulan cem evleridir. Bu durumda geleneğın inançsal vurgusunun soyuttan somuta doğru bir mekânsal simgeye kayması, Alevi toplumunun dinsel ve sosyal kurumsal işleyişleri üzerinde de bir değışim ve dönüşüm başlatmıştır. Mersin Cemevi'nde yapılan gözlemlerde bu durumun örneklerini dede talip ilişkileri, musahiplik cemlerinin yapılmaması, Alevi olsun ya da olmasın herkesin cem ritüellerine katılabilmesi vb. gibi uygulamalar üzerinden görölmektedir. Geleneksel köy cemleri kışın tarla işleri bittiğinde ve dedenin köyde konakladığı sırada yılda bir sefer yapılır ve sabahlara kadar sürer (Melikoff, 2011, 25). Kırsal da cemlerin yapılışı köylünün gereksinimlerine göre düzenlenir. Ayrıca cemin yapılacağı yer ve zaman, gizlice ve sözlü olarak duyurulur, zakir cemdeki deyişleri deneyimi dahilindeki müziksel kalıplarla doğaçlama seslendirir ve semahı isteyen herkes gündelik kıyafetleri ile dönebilir (Erol, 2005: 189). Fakat Mersin Cemevi'nde cemlerin ne zaman ne için yapılacağı dernek merkezi ve cemevi yönetimi belirlemektedir. Cemler her ayın son perşembesi yapılmakta, süresi iki saati geçmemekte ve cemin olacağı tarih ve saat hem mesaj yolu ile hem de sosyal medya aracılığı ile yazılı bir şekilde dernek üyelerine duyurulur. Bu örnekler üzerinden özellikle cem ritüellerinin diğerkent merkezlerinde olduğu gibi Mersin Cemevi'nde de büyük bir dönüşüm geçirdiğı gerçektir. Dolayısıyla birbirini etkileyen bu dinamiklerinde cem törenlerinin başat unsuru olan müziğı de etkilemesi kaçınılmazdır. Özellikle Aleviler kentleşme ve modernleşme ile geleneksel sözlü kültürünü de kentsel merkezi örgütlenme içinde yazılı kültüre doğru dönüştürme süreci yaşamaktadır (Erol, 2005: 188). Alevilikte sözlü kültür ve müziğın iç içe geçmiş olduğu, müzik ve söz birlikteliğı sayesinde öğretilerin bugüne kadar korunup yaşatıldığı düşünöldüğünde (Şenol Atıcı, Soylu Bağçeci, 2019: 377) bu değışim ve dönüşümlerin cem ritüellerini yakından ilgilendirdiğini, bu doğrultuda da cemlerdeki müzik pratiklerinin buna bağılı olarak bir değışim süreci yaşadığı ortadadır. Dernekte yapılan cem ritüellerinin müziksel pratiklerine baktığımız zaman ise bütün bir

literatürden bize yansıyan geçmişin gelenek algısı ile Mersin Cemevi'nde yapılan ritüeller arasındaki müziksel pratikteki farklılıklar dikkat çekicidir. Mersin Cemevi'nde zakirlik hizmeti yürüten Mustafa Talipoğlu usta çıraklıktan gelme bir zakir olarak büyümüş, bu hizmeti köy ortamındaki cemlerden, Mersin'de ev ortamında katıldığı Aşıklar'dan görerek yaşayarak öğrenmiş bir zakirdir. Dernek kapsamında yapılan cem ritüellerine ve kültürel organizasyonlar olan nevruz ve aşure etkinliklerinde icrasıyla katılım sağlamaktadır. Yapılan kişisel görüşmede Mustafa Talipoğlu (Kişisel Görüşme, 21.08. 2019), ev ortamındaki cemlerde daha doğal bir ibadet anlayışıyla ve zakirlerin yaratımlarıyla şekillenen bir atmosfer olduğunu; Mersin Cemevi'ndeki cemlerde ise hazır bir repertuar ve işleyişle ritüellerin gerçekleştirildiğini ve bu akışın dışına çıkılmadığını ifade etmiştir. Dolayısıyla bu durum dernek ortamındaki müziksel pratiklerin dönüşümünü örneklemektedir. Ancak burada müziğin dönüşümünü salt pratikler üzerinden açıklamak ve müziğin bu gelenek kapsamındaki varlık sebeplerini değerlendirmemek doğru olmayacaktır. İnanç, ritüel ve müzik üçgeni pek çok geleneksel yapıda beraberce anlam bulan ve tek başına anlamlarını yitiren konulardır. Bu doğrultuda Alevilik için cem ritüelleri inanç bağlamının yanı sıra geleneksel ve toplumsal yapıyı bir arada tutan, kültürel yaşantının anlamsal içeriğini, kimlik bilincini pekiştiren pratikleridir. Emile Durkheim (2006: 259), törensel sözleşmenin insanlar açısından çifte bağlayıcılığı olduğunu açıklamış ve sözleşme taraf yapılan Tanrı ya da temsilcileri olması durumunda bu bağlayıcılığın daha da artacağını vurgulamıştır. Mersin Cemevi'nde yapılan ritüeller söz konusu bağlayıcılık ekseninde değerlendirildiğinde doğaçlamaya, icra tekniklerine ya da sözlü müzik türlerinin müzikal niteliklerine dayalı her konu, toplumsal yapıdaki çözümlerin birer göstergesi haline dönüşmüş olduğu görülür. Cemlerin kısa tutulması, doğaçlama ve icraya dair yaratımların neredeyse ortadan kalkması, geleneksel Aleviliğin inanç düşüncesinden kaynağını alan doğal ortamının yitirildiğine bir göstergedir. Dolayısıyla standartlaşan bir müzik yapısı geleneksel değer ve normların da yaşayan bir gelenekten programlaşan bir geleneğe evrildiğinin kanıtları olmuştur. Zakir Taner Açıkalın (Kişisel Görüşme, 29.01.2020), dernek kapsamında yapılan cemlerin bir amacı olmadığını şu ifadelerle açıklamıştır: “*Yapılan şeyde aşk yok onu görüyorum. Görgü cemi mi? Değil, ikrar cemi mi? Değil, Dardan indirme cemi mi? Değil, Musahip cemi mi? Değil. Kısır cemi altında sadece yapmış olmak için yapılıyor. On iki hizmet sırasıyla geçiyor, deyişler belirli bir sırayla icra ediliyor. Böylece bir amacı olmayan cem de duygu vermiyor*”. Cem ritüelinin asıl

amacı kişinin aslına erebilmesi, özünü dara çekip benliğinden sıyrılabilmesi, ölmeden önce ölüp mavevi yolculuğun anlam dünyasını kavrayabilmesidir (Salman, 2019: 270). Ritüellerde kişinin vecd haline gelip farklı bir zaman boyutuna geçmesine aracılık eden unsur ise müziktir. Müziğin kutsal sözleri ritmik tekrarlarla kişiye hatırlatması bir zikir ortamının oluşmasına ve kişinin benliğinden sıyrılarak trans haline geçmesine yardım etmektedir. Fakat değişen koşulların bu dernek kapsamındaki müziksel icraları kısaltması ve standart bir biçimde gösteri formatı ile sunulması cemin asıl amacı olan maneviyatın sağlanmasının önüne geçmektedir. Günümüzde ise kent koşullarında seküler bir yaşamdan etkilenen Alevilerin birçoğunun cem ritüelinin içeriğini ve asıl manasının ne olduğunu bilmediğini Zakir Mustafa Talipoğlu (Kişisel Görüşme, 21.08.2019) şu şekilde tanımlamıştır; “*Kimisi var gerçekten aşkla gelip törene katılmakta ama kimisi var konser izler gibi oturup sadece seyrediyorlar. Dolayısıyla bu durumda etkileniyorum ve konserlerde çalar gibi icra ediyorum dedişleri.*” Geleneği yansıtan manevi değerlerin cemlere gelen bazı kişiler tarafından içselleştirilmediği ve cem töreninin anlam dünyasını bilmedikleri çok açık bir şekilde ifade edilmiştir. Dolayısıyla cem törenlerinin bir konser havasında yapılması, zakirin müzik yaratımlarını da etkilemektedir. Sözlü kültürün taşıyıcıları olan zakirlerin günümüzde notalanan müziği çalmaları, hazır repertuarı okumaları, cem törenlerinin doğasını bozmakta ve törene temsili bir boyut kazandırmaktadır. Mersin Cemevi dedesi Erdoğan Sevin (Kişisel Görüşme, 03.02.2020), yüzyıllar önce uygulanan Alevi ritüelinin günümüz kent koşullarında yapılamayacağını bu nedenle de özden ayrılmadan geleneğin modern koşullara göre kendini adapte etmesi ve uyarlaması gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca Mersin Cemevi’nin sadece ibadetlerin yürütüldüğü bir ortam olmadığını çok yönlü işlevlerinin olduğunu konferanslar düzenlendiğini, anma etkinliklerinin yapıldığını, Alevi kültürünün ve inancının yaşaması ile ilgili kültürel etkinlikler ve konserler düzenlendiğini belirtmiştir. Emile Durkheim’a göre (2005: 64) ibadet mekanları, bireyleri bir arada tutan ve ortak inanç duygusuyla dayanışmayı sağlayan mekanlardır. Kentleşme, küreselleşme gibi toplumsal süreçlerin etkisiyle kent merkezlerinde örgütlenen kurumlardan biri olan Mersin Cemevi, farklı yöresel kökenlere sahip Alevilerin bir araya geldiği bir dernek olarak söz konusu değişimlerin yansımalarını taşımakta ve yapılan faaliyetler manevi örgütlenmenin ritüelik pratiklerinden ziyade kültürel temsil imajına daha yakın duran organizasyon, tören ve konser etkinliklerini içermektedir. Bilgiye ulaşma ve arınmanın deneyimsel sahaları olan cem ritüellerinde, zakirlik geleneğinde ve müzik

icralarında varlık bulması beklenen doğaçlama faktörünün dernek kapsamında yapılan uygulamalarda yer almaması, Tanrı, insan ve evren ilişkisini yansıtan bir ruhsal gelişimden ziyade koreografik ve programlı işleyişin eşlikçisi olan bir müzik algısının göstergesi olmuştur.

3.7. Semahların Dönüşümü

Cem ritüellerinin ayrılmaz bir parçası olan semah geleneği sadece Alevi olanların katılabileceği dinsel törenlerin parçasıydı ve bir “dans” olarak değil, ayine ait bir “hizmet” olarak görülüyordu. Ancak göç, kentleşme ve modernleşme gibi pek çok unsurun gelenekte yarattığı radikal değişiklikler, Aleviliğin görünmezliğinin sona erdiğini güçlü bir biçimde teyit eden göstergelerdir. Bu göstergelerden biri olan semahlar, Alevi uyanışı ile birlikte kamusal alanda görünürlük kazanarak geleneğin en önemli simgelerinden biri haline gelmiştir (Dinçer, 2004: 1-2). Dolayısıyla kentlerde ötekileştirilen bu gelenek için semahlar kimliğin dışa tanıtılması adına önemli bir araç olmuştur. Söz konusu bu durum semahları, cem ritüellerinden soyutlayarak ibadetin parçası olmaktan çıkartıp sadece Alevi kimliğini ve birliğini temsil eden bir gösteri haline dönüştürmüştür. Semahlar her ne kadar geleneksel bağlamından kopmuş olsa da, kentlerde yaşayan Aleviler için bu durum yeni kanalların açılmasına vesile olmuştur. Geleneksel ortamında kişinin deneyimleriyle olgunlaşarak öğrendiği semah, günümüzde dernekler kanalıyla açılan semah kurslarında öğrenilmekte ve bu kurslara genel olarak Alevi gençlerinin ilgi gösterdiği görülmektedir. Böylelikle kurslara katılan Alevi gençleri hem semahları öğrenmekte hem de Alevi kimliğine sahip çıkmaktadır. Ayrıca bu uygulamalar bir aidiyet duygusu geliştirmeyi, bir kimliği ifade etmeyi, kendini kolektif bir mirasın taşıyıcısı ve aktarıcısı olarak görmeyi destekleyen çalışmalardır (Massicard, 2007: 228). Mersin Cemevi’nde uzun bir süredir semah dönen ve aynı zamanda semah eğitmeni olan Nezahat Dağeri (Kişisel Görüşme, 29.01.2020), gençlerin bu kültürün mirasçıları ve taşıyıcıları olduğunu dolayısıyla dernek kapsamında gençleri ve çocukları bu yönde eğittiklerini, semah kursları verdiklerini ifade etmiştir. Ayrıca çocukları kurs hazırlığından geçirerek cemlere aldıklarını ve orada da bu işi deneyimleme şansı kazandıklarını belirtmiştir. Ancak semahların günümüzdeki öğretim metoduna bakıldığında geleneksel anlamıyla Alevi olan bir bireyin yetişmesiyle günümüz koşullarında semah dönen bir bireyin yetişmesi arasında pek çok farklılıklar vardır. Geleneksel bağlamını yitirmiş olan Alevilik, kent ortamına adapte olup yeni yaşam

düzeniyle varlığını sürdürmeye başladığı dönemlerden itibaren geleneksel öğretim yöntemleri yerine kurs merkezli bir öğretim anlayışı ön plana çıkmıştır. Bu durumda inanç ritüelindeki döngüsel varlık anlayışının en dikkat çekici noktalarından biri olan semah dönmenin bu manevi anlayıştan da bir nevi kopuşu söz konusu olmuştur. Çünkü geçmişe oranla daha kısıtlı ve dağınık işleyen bir anlayışın parçası olan semah dönme geleneği, Tanrı'yla, tabiatla ve tüm kozmolojiyle bağlantı kurmanın bir yolu olma amacını standartlaşan cem ritüelleriyle, kostüm, koreografi anlayışıyla ve seyircilerin izlediği bir gösteri olma boyutuyla yitirmeye başlamıştır. Geçmişte Semah dönmenin hizmet ettiği amaç, kutsal varlığın gücünü temsil yoluyla canlandıran, onu kutlayan, uluyan bir vecd, bir ibadettir. Evrendeki kutsal düzene koşut olarak evrensel devinimin insanda temsili sırrı bir ifadesi olan oyundur (Bozkurt, 2008: 32). Ancak standartlaşan semahın gösteri boyutuyla ön plana çıkması, vecde ulaşan ve ilahi sırlara vakıf olan insanın içinde bulunamayacağı bir tabloyu ortaya koyar. Köy ritüelinde tüm cemaat herkesin kendi isteğine veya dedenin ve törenin düzgün cereyan etmesinden sorumlu gözcünün buyruklarına göre semah döner. Buna karşın Mersin Cemevi'nde düzenlenen ritüellerde çoğunlukla bu konuda uzmanlaşmış ve eğitimden geçirilmiş bir ekiple dönülür. Yapılan gözlemlerde semah dönenlerin özellikle orta yaş ve gençlerden oluştuğu ve tek tip kıyafetlerle semahı icra ettikleri görülmektedir. Ayrıca ritüel öncesi zakirle bir araya gelinerek önceden provalar yapılmaktadır. Oysaki gerçek semahı tüm doğallığıyla ve özülle icra edebilenler günümüzde halen yaşlılardır. Bu konuya ilişkin düşüncelerini Nezahat Dağeri (Kişisel Görüşme,29.01.2020) şu sözlerle ifade etmiştir; “ *Semah hizmeti bitince en son serbest semah oluyor işte orada görüyorsunuz gerçek semahı. Şekilsiz, figürsüz gönülden istedikleri gibi dönüyorlar. Bizde figürler var ama yaşlıların semahları figürsüz asıl semah odur işte.*” Dernek üyeleri ile yapılan görüşmelerde de yine bu konuya örnek teşkil edecek ifadeler yer verilmiş. Bu kişilerden biri olan Elif Emici (Kişisel Görüşme, 04.02.2020), kendi köyünde yapılan cem ritüellerinde köyün ileri gelenleri olan yaşlıların kalkıp semah döndüğünü ifade etmiştir. Günümüzde benimsenen semah anlayışı bu ritüele katılan kişilerle izleyiciler arasında bir ayrımı da tetiklemiştir. Geleneksel cemlerde kamusal ayinlerdekinin tersine hiç kimse izleyici olarak adlandırılmazdı, Dolayısıyla ayine katılan herkes, burada meydana gelen inanç ritüelinin bir parçasıydı. Bu doğrultuda semah dönenlere diğer insanlar alkış tutabilir ya da aşk ile Allah nidaları zikredilebilirdi (Dinçer, 2004: 65). Mersin Cemevi'nde ritüel öncesi müziğinden, figürüne ve kostümüne kadar provası yapılan

bu semahlar gerçek bir zikir anlayışından uzak ve sadece belirli koreograflerle tektipliğe vurgu yapan bir gösteri formatındadır. Bu konu hakkında Mersin Cemevi dedesi Erdoğan Sevin (Kişisel Görüşme, 03.02.2020), aslında semahlarda kılık kıyafetlerde bir kural olmadığını ancak kurumsallaşan bu geleneğin bir görünürlük kazandığını bu nedenle dışarıya bir birlik ve beraberlik yaratma açısından hem figürlerde hem de kılık kıyafetlerde tek tipleşmeye gittiklerini belirtmiştir. Önemli olan edep, erkân ve Alevileri bir arada tutan “öz” olduğunu vurgulayan Sevin, farklılıkları bertaraf edebilmenin bir yolu olarak bu düşünceye başvurduklarını ifade etmiştir. Kent merkezlerinde standartlaştırılmış ve simge haline yükseltilmiş bu tarz kültürel özelliklere başvurmak, daha geniş bir nüfus kitlesine ulaşılmasını ve dışarıya daha olumlu bir imaj verilmesini sağlar (Massicard, 2007: 228). Mersin Cemevi’nde de Alevi kimliğinin tanıtımı ve aktarımı adına kültürel etkinlikler, nevrüz şenlikleri ve aşure etkinlikleri yapılmakta ve bu etkinliklerde semahlar dönülmektedir. Nezahat Dağeri (Kişisel Görüşme, 29.01.2020), ayrıca dernek kapsamında olmayan farklı etkinliklerde de semah döndüklerini, bunun folklor gibi çok doğru olmadığını fakat bu kültürü yaymak, aşlamak ve derneğe gelmeyen Alevilere ulaşmak adına katıldıklarını belirtmiştir.

SONUÇ

Müziğin ifade gücüyle manevi aktarımın aynı anlamsal zeminde bulunduğu Alevi geleneğinde, cem ritüellerinden zakirlik geleneğine ve manevi bilginin taşıyıcısı olan sözlü müzik türlerine kadar pek çok pratik varlık bulmuş ve bu pratikler bâtını düşüncenin felsefi kodlarını taşıyan kültürel ve geleneksel araçlar olarak hizmet görmüştür. Bugün kırsal varlık alanından kentsel ortamlara doğru evrilen bir düzene ve dünya sisteminin hızla dönüşüm gösteren koşullarına adapte olmanın sonuçlarıyla karşı karşıya olan bu geleneğin elbette müzik, semah ve pek çok kültürel pratiklerine yüklenen anlamların geleneksel bağlamıyla farklılaşması kaçınılmazdır. Bazı örgütsel yapılanmaların kentsel alandaki sergilediği imaj söz konusu olduğunda bugün varlık gösteren bütün müzik pratiklerinde dönüşen konuların batını ve tasavvufi öğretilerin dernek ortamlarının seküler ve kurumsal işleyişi içerisinde çözülmesiyle bağlantılı olduğu görülür. Dolayısıyla geçmişte inanç ve müzik birlikteliğinden kaynağını alan cem ritüellerinde ve zakirlik geleneğindeki bütün anlamsal çözümler de kentlerde oluşturulan örgütsel anlayışın bu pratiklere kaynaklık etmesiyle bağlantılıdır. Geçmişin gelenek algısının geldiği bugün ki durumda, kırsal mekanlardan kent merkezlerine, gizlilik anlayışından kurumsallaşan bir görünürlüğe, sözlü aktarım geleneğinden yazılı aktarım geleneğine, zakirlik geleneğinden müzisyenliğe, müziğin icrasında ise serbest bir ayin meclisinden hazır bir repertuvara doğru evrimleşen bir süreç söz konusudur. Dolayısıyla bu durum cem ritüelleri ve onun ayrılmaz bir parçası olan müziğin anlamsal içeriğinin değişmesine zemin hazırlamakta ve manevi bilgiyi içeren anlamsal deneyimin de sembolik uygulamalarla bir şekilselliğe bürünmesine neden olmaktadır. Kent merkezlerinde örgütlenen söz konusu kurumlardan biri olan *Alevi Kültür Dernekleri Mersin Cemevi*'ndeki uygulamalara baktığımız zaman Alevi geleneğinin inançsal uygulamaları olan cem ritüelleri ve onun ayrılmaz bir parçası olan müzik ve semah geleneğine kadar pek çok uygulamanın kurumsallaşmanın etkisiyle kimlik bilincini yansıtan birer araç haline dönüştüğü görülür. Kurumsallaşma ve Alevilik inancını standartlaşan pratikler üzerinden yaşama deneyimi geleneksel Alevilikten tamamen farklı bir yapıyı ortaya çıkarmıştır. Bu yapı geleneksel olanı tümünden reddetmemekle beraber modern koşullar içinde yedirerek pratiklerin sürdürülmesinde etkili olmuştur. Ritüelleri yöneten ve yönlendiren dede ve zakirlerin geleneksellikten farklı ancak günümüz koşullarına adapte olacak bir anlayışı benimsemiş olması, Mersin Cemevi'nde uygulanan cemlerin geleneksel

uygulamalardan uzak olduğu görüntüsünü bize sunmaktadır. Özellikle icraya yönelik unsurlar, tören içerisindeki müziksel uygulamalar, semahların belirli bir koregrofiyle sunulması, ceme katılan kişilerin izleyici konumda olmaları, zakirin önceden hazır bir işleyişle cemi yürütmesi ve bunun gibi pek çok değişim ibadetin tek tipleşerek standart hale gelmesinin göstergeleridir. Ayrıca zakirlerin cem dışında icrada bulunmaları, cemlerin halka açık şekilde icra edilmesi semahların kültürel organizasyonlarda sergilenmesi gibi pek çok uygulama, Aleviliğe ait inançsal özelliklerin dışa taşındığı bir inşa olarak karşımıza çıkmaktadır. Aleviler bugün her ne kadar kentleşme ve modernleşme ile bir değişim dönüşüm süreci içerisinde olsalar da onların değişmeyen tek gerçek yönü kimlikleri ve inançları için hak arayış talepleridir. Dolayısıyla bu durumda geçmişin geleneksel değer ve normlarının kaybolduğu ve günümüz koşullarında geleneğin içinin boşaldığı bir yozlaşma olarak düşünülmemelidir. Modernleşme ve kent hayatının getirilerine karşı yeni bir oluşum ve yeni bir uyarlamayla kültürel varlığını sürdüren bir gelenekle karşı karşıya olduğumuzun göstergesidir. Bu yeni oluşum bize müziğin inançsal bağlamı dışında kullanıldığını gösterirken ayrıca Alevi müziğinin popülerleşerek geleneğin kimliğini ve aidiyetini onayan bir konuma geldiğini de işaret etmektedir. Dolayısıyla geleneğin yeni bir icadı olan cem evlerindeki müzik icrasının da ibadetten ziyade Alevi kimliğinin kent ortamlarındaki canlanan varoluşun ana sembolü olarak konumlanmaktadır. Gelinen bu noktada Alevi geleneğinin temel dinamiklerinin farklı yaşam koşullarıyla yer değiştirdiğini ve yaşanan bu değişimlerin sonuçlarını da Mersin Cemevi'ndeki uygulamalarda görmek doğal bir neticedir.

Yüzyıllar boyu kimliklerini saklamak zorunda kalan Alevilerin günümüzde bir kimlik arayışında oldukları ve bu kimlik eksenli düşünce sisteminin getirileri olan yeni yapılanmaların, uygulamaların ve daha genel bir ifadeyle değişimlerin geleneksel öğretileriyle ve felsefi düşünceleriyle çeliştiği çok net bir şekilde görülmektedir. Ancak yapılan derinlemesine görüşmelerde özellikle geleneksellik ve modernlik ikileminin yarattığı krizlerin aşamadığı hatta değişimlerin görmezden gelinerek kabul edilmemesi gibi gelenekselci bir tavrın olduğu da görülmüştür. Dolayısıyla geleneksellik ve modernlik ikileminin yarattığı sonuçlar gün geçtikçe büyümekte ve görmezden geldiği sürece de bu sorunun daha da artacağı ve Alevilerin gelenekselden gitgide uzaklaşmasına sebep olacağı ortadadır. Dolayısıyla Aleviliğin

yeni krizlerle nasıl baş edeceği sorusu da gün geçtikçe merak uyandırmakta ve bu alanda çalışacak olan araştırmacılara yeni çalışma odakları yaratacağı açıktır.

KAYNAKÇA

- Akdeniz, Serap. (2011). "Alevi Müzik Uyanışı Bağlamında İzmir Yamanlar Alevi Göçmenlerinin Müzik Pratikleri". Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Müzik Bilimleri Anabilim Dalı, İzmir.
- Akın, B. (2016). *Zakirlikten Aşıklığa Aşık Niyazi*. (1. Basım). Ankara: Barış Kitap.
- Akın, B. (2016). *Zakirlik Geleneğinin Değişen Yaratım ve İcra Ortamı Zakirlikten Aşıklığa Aşık Niyazi*. Ankara: Barış Kitapevi.
- Akın, B. (2016). Ehl-i Haklarda Kelamhanlık Geleneği ve Kelamhan Defterlerinin Geleneğin Korunması ve Aktarımındaki Rolü "Hüma Kuşu Yere Düştü Ölmedi". *Milli Folklor Dergisi*. S.111, (100-115).
- Akın, B. (2017). *Diyarbakır Yöresi Alevi Ocakları: Tarih İnanç ve Gelenek*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Akın, B. (2019). Kültürel Belleğin Kutsal Taşıyıcıları: Alevi Cem Zakirleri, *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, s.3, (93-109).
- Aktay, Y. (2011). *Türk Dininin Sosyolojik İmkânı*.(4. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları
- Aktürk, H. (2015). Alevilik Araştırmalarında Self Oryantalist Tutum. *Ekev Akademi Dergisi*, 62, 51-67.
- Aydın, E. (2013). *Kimlik Mücadelesinde Alevilik*.(5. Basım). İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Benli, Y. (2016). *Bağlama resitali: Bağlama'da ileri icra niteliğinin, Alevi müziği ve kültürünün yaygınlaşmasına etkisi*, Yayınlanmamış Sanatta Yeterlilik Tezi, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- Berger, A. A. (2014). *Kültür Eleştirisi Kültürel Kavramlara Giriş*, (2. Basım), İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Birdoğan, N. (1995). *Anadolu Aleviliği'nde Yol Ayrımı*. (1. Basım). İstanbul: Mozaik Yayınları.
- Birdoğan, N. (2019). *Alevilik Anadolu'nun Gizli Kültürü*. (9. Basım). İstanbul: Kaynak Yayınları.

- Bozkurt, F. (2008). *Semahlar*.(2. Basım). İstanbul: Kapı Yayınları.
- Ceylan, Y. (2015). Yeni Bir Kimlik Hareketi: Anadolu Aleviliği. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13, 210-226.
- Çamuroğlu, R. (1994). *Günümüz Aleviliğinin Sorunları*. (2. Baskı). İstanbul: Ant Yayınları.
- Çamuroğlu, R. (2003). Türkiye’de Alevi Uyanışı., T.Olsson, E.Özdalga, C.Raudvere. (Editörler). *Alevi Kimliği*. İkinci Baskı. İstanbul. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, ss. 96-103.
- Çamuroğlu, R. (2008). *Değişen Koşullarda Alevilik*. (5. Baskı). İstanbul: Kapı Yayınları.
- Çetinkaya, Yalçın (1995), İhsan-ı Safa’da Müzik Düşüncesi, 1. Basım, İstanbul, İnsan Yayınları.
- Çıblak Coşkun, N. (2010). Sosyokültürel Hayattaki Değişimlerin Alevi Cemlerine Etkisi: Alevi Kültür Dernekleri Mersin Şubesi Örneği, *II. Uluslararası Tarihten Bugüne Alevilik Sempozyumu* kitabı içinde, (222-235). Ankara: Cem Vakfı.
- Çınar, E. (2006). *Aleviliğin Gizli Tarihi*. (7. Basım). İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi.
- Çınar, S., Karahasanoğlu, S., ve Şenel, S. (2008). Kadın Aşıkların Aşık Sanatı İçerisinde Toplumsal Rollerleriyle Konumlanma Problemleri. *İtü Dergisi*, 5(2), 45-56.
- Dedekargınoğlu, Hüseyin. (2010). “Dünkü ve Bugünkü Alevilik”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 56, 327-348.
- Dinçer, F. (2004). Günümüzde Semahlar ve Alevi Kimliği. *Dans Müzik Kültür Folkloru Doğru Çeviri Araştırma Dergisi* içinde.S. 65, (1-78).
- Dönmez, M. ve Hasan, Çelik (2018), “Alevilikte Cem İbadetine Yüklenen Anlamları ve Cem İbadetinin Manevi Makamları”, *Milli Kültür ve Araştırmaları Dergisi*, 2 (2), s.1-21.
- Dressler, M. (2009). İrene Melikoff’un Mirası: Metodolojiye Dair Bazı Düşünceler. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Dergisi*, 52, 13-20.

- Dressler, M. (2009). Mehmet Fuad Köprülü'nün Çalışmalarında Bektaşilik ve Aleviliğin Yeri. Gıyasettin Aytaş (Ed.), *III. Uluslararası Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu* içinde, (87-92). Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Durkheim, E. (2005). *Dini Hayatın İlk Biçimleri*. İstanbul: Ataç Yayınları
- Durkheim, E. (2006). *Sosyoloji Dersleri*. (1. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Eliade, M. (2003). *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*. (Çev. Ali Berktaş). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Erol A. (2005) 'Türk Halk Müziği Uyanışı (Revival) : Türkü Bar Örnek Olayı'. *Müzikte Temsil, Müziksel Temsil Kongresi Bildirisi, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, 6-8 Ekim*.
- Erol, A. (2005). Değişen Koşullarda Alevi Müziği. *Alevi Bektaşî Müzik Kültürü Sempozyumu* içinde, (187-196). Ankara: Akademi Matbaası.
- Erol, A. (2015). *Müzik Üzerine Düşünmek*. (2. Baskı). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Erol, A. (2018). *İslam, Alevilik ve Müzik*. (1. Baskı). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Ersal, M. (2009). Alevi Cem Zakirliği: Battal Dalkılıç Örneği. *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, 1, 188-205.
- Ersal, M. (2019). *Alevi Cem Zakirliği*. Ankara: Barış Kitapevi.
- Erseven. İ. C. (1996). *Alevilerde Semah*. (3. Baskı). İstanbul: Ant Yayınları.
- Ertit, V. (2019). *Sekülerleşme Teorisi (Sekülerleşen Türkiye'nin Analizi)*. (1. Baskı). Ankara: Liberte Yayınları.
- Erzincan, E. (2013). Alevi-Bektaşî Geleneğindeki Zakirlik Kurumunun Sorunları ve Yeni Zakirlerin Yetiştirilmesi. *Serçeşme Dergisi*.s.1, (38-39).
- Fubini, E. (2014). *Müzikte Estetik*. (Çev. Fırat Genç). Ankara: Dost Kitabevi.
- Geçgin, E. (2018). Kentleşme Sürecinde Alevilerin Toplumsal Bütünleşme Biçimleri ve Yeni Kimlik İnşası. Orhan Kurtoğlu, Ayşe Çamkara Erginer (Ed.), *IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde, 1. Cilt, (539-560) Ankara: Ankara Hacı Bayram Üniversitesi.
- Giddens, A. (1994). *Modernliğin Sonuçları*. Çev. Ersin Kuşdil. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Giddens, A. (1998). *Sosyoloji*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. (2010). *Sosyoloji Başlangıç Okumaları*. (Çev. Günseli Altaylar). İstanbul: Say Kitap.
- Gölbaşı, H. (2007). *Alevi-Bektaşî Örgütlenmeleri (Sosyolojik Bir İnceleme)*. İstanbul: Alev Yayınları.
- Gölpınarlı, A. (2017). *Alevi Bektaşî Nefesleri*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Güneş, Deniz. (2014). "Alevi-Bektaşî Kültürel Kimliğin İfadesinde Müzik, Zakir ve Bağlamanın Rolü". *Hünkar Alevilik Bektaşîlik Akademik Araştırma Dergisi*, 2, 55-67.
- Güray, C. (2011). *Bin Yılın Mirası Makamı Var Eden Döngü: Edvar Geleneği*. (1. Basım). İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Güray, C. (2012). *Bin Yılın Mirası Makamı Var Eden Döngü: Edvar Geleneği*. (1. Baskı). İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Güray, C. (2012). *Anadolu'daki İnanç ve Müzik İlişkisinin Sema-Semah Kavramları Çerçevesinde İncelenmesi*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları (Türk Din Musikisi) Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
- Güray, C. (2018), "Devirsel İbadet Modelleri Olarak Semah-Sema Uygulamalarının Tarihsel Kökenleri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 87, s.23-48.
- Gürtaş, İ., Çakmak, Y. (2015). *Kızılbaşlık, Alevilik, Bektaşîlik: Tarih- Kimlik- İnanç- Ritüel*. (1. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hegel, G. W. F. (2016). *Din Felsefesi Dersleri*, (1. Basım), İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Işık, C. (2011). *Alevi Bektaşî Geleneğinde Muhabbet: Ruhsal Bir Bilgi Ortamı*, *Milli Folklor*, s:89, 147-158.
- İyit, K., ve Ergun, L. (2007). *Sosyo-Kültürel Değişim Bağlamında Alevi Cem Törenleri: İzmir Limontepe Ehl-i Beyt İnanç Eğitim ve Kültür Vakfı Örneği. II. Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşîlik Bilgi Şöleni*, 321-334.

- Kahraman, Y. (2015). *Modern Türk Düşüncesinde Hermenötik*, (1. Basım), İstanbul: Tezkire Yayınları.
- Kaplan, A. (2020). Cem Ritüellerinde Kültürel Bellek Oluşturma. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 96, 117-144.
- Kehl Bodrogi, K. (1996). Tarih Mitosu ve Kollektif Kimlik, *Birikim Dergisi*.s.88, (52-63).
- Kehl Bodrogi, K. (2017). *Kızılbaşlar Aleviler*. (2. Basım). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Keskin, Z. (2007). *Kentsel İlişki Ağları İçerisinde Kimlik İnşası: Aleviler Örneği*. Yayınlanmamış yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Ankara.
- Khan, Sufi Inayat. (1994). *Müzik: İnsan ve Evren Arasındaki Köprü*. Çev. Kaan H. Ökten - Tuğrul Ökten. İstanbul: Arıtan Yayınevi.
- Kongar, E. (2006). Toplumsal Değişme: Kuramları ve Türkiye Gerçeği. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Korkmaz, E. (2013). *Dört Kapı Kırk Makam*. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- Korkmaz, E. (2014), *Alevi Felsefesi*, İstanbul, Pencere Yayınları.
- Köprülü, F. (1995). Bektaşiliğin Menşe'leri (çev. M. Yaman). *Cem Dergisi*, 52, 9-13. (Orijinal makalenin yayım tarihi, 1925).
- Massicard, E. (2007). *Türkiye'den Avrupa'ya Alevi Hareketinin Siyasallaşması*. Çev. Ali Berkay. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Melikoff, İ. (1993). *Uyur İdik Uyardılar*. (1. Basım). İstanbul: Cem Yayın Evi.
- Melikoff, İ. (2011). Kırklar'ın Cem'inde.(2. Basım). İstanbul: Demos yayınları.
- Metin Açer, T. (2019). Etno-Dinsel Bir Topluluğun Sınırlarını Belirleyen “Kadın-Erkek Eşitliği” Söylemi ve Pratikleri Çelişkiler: Alevi Kadınlar Üzerine Nitel Bir Çalışma. *International Journal of Social and Humanities Sciences (IJSHS)*, 3(3), (33-56).
- Mustan Dönmez, B. (2008). *Alevi Müzik Uyanışı Bağlamında İzmir Limontepe Alevi Göçmenlerinin “Müzik Pratikleri”*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz

Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Müzik Bilimleri Anabilim Dalı,
İzmir.

Mustan Dönmez, B. (2010), “Alevi Cem Ritüelinde Canlandırılan Kırklar Söylencesinin ‘Şiir-Müzik-Dans’ ile İlişkisi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3 (14), s. 191-199.

Mustan Dönmez, B. (2014). Alevi Müziğinin Geleceği: Sözlü Kültür Ürünlerinin Modern Dünyadaki Konumu ve Dönüşümü. Mehmet Yazıcı (Ed.), *Geçmişten Günümüze Alevilik 1. Uluslararası Sempozyumu* içinde,(s,189-203). Bingöl: Bingöl Üniversitesi.

Ocak, A. Y. (1992), *Osmanlı İmparatorluğu’nda Marjinal Sufilik: Kalenderiler (XIV. XVII. Yüzyıllar)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ocak, A. Y. (2003). Aleviliğin Çözüm Bekleyen İki Temel Problematiği: Tarih ve Teoloji. *Bilgi Toplumunda Alevilik*. Hazırlayan: İbrahim Bahadır. (1. Baskı). Ankara: Bielefeld Alevi Kültür Merkezi Yayınları, ss, 160-173.

Ocak, A. Y. (2013). Aleviliği Tarihsel, Sosyal Tabanı ile Teolojisi Arasındaki İlişki Problemine Dair. *Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye’de Aleviler Bektaşiler Nusayriler*. (4. Basım). İstanbul: Ensar, ss, 407-420.

Ocak, A. Y. (2018). *Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*. (13. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Olsson, T. (2003). Sonsöz: Ali Odaklı Mezheplerde Yazıya Geçirme. T.Olsson, E.Özdalga, C.Raudvere. (Ed.), *Alevi Kimliği*. İkinci Baskı. İstanbul. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, ss. 260-273.

Ong, W. (2014). *Sözlü ve Yazılı Kültür*. (Çev. Sema Postacıoğlu Banon). İstanbul: Metis.

Oral, M. (2018). *Anadolu Alevi-Bektaşî Aşıklık Geleneğinde Aşık Nesimi Çimen ve İki Telli Cura İcrası*. Yayımlanmamış Sanatta Yeterlilik Tezi, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Musikisi Ana Sanat Dalı, İstanbul.

Oytan, M. T. (1956). *Bektaşîliğin İç Yüzü*. (2. Baskı). İstanbul: Maarif Kütüphanesi.

Özbudun, S. (2014). *Antropoloji Gözüyle: Sınıf, Kültür, Kimlik Yazıları*. Ankara: Ütopya.

- Özdemir, Ulaş. (2016). *Kimlik, Ritüel, Müzik İcrası: İstanbul Cemevlerinde Zakirlik Hizmeti*. 1. Basım. İstanbul: Kolektif Kitap.
- Özmen, İsmail (1998), *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, 1. Basım, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, C.1-2.
- Pehlivan, B. (1997). *Alevi-Bektaşî Düşüncesine Göre Allah*, (4. Basım), İstanbul: Pencere Yayınları.
- Rençber, Fevzi (2018), *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilikte Cem ve Cem Evleri*, Şırnak, Şırnak Üniversitesi Yayınları.
- Sağır, G. (2019). *Modernleşme ve Kentleşme Sürecinde Alevilik ve Alevi Kimliğinin Değişimi: Aydın'da Alevi Kimliği Üzerine Bir Çalışma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Aydın.
- Salman, C. (2016). Sözde Özgürlük ve Özde Eşitlik Tartışmaları Işığında Kentte Kadın ve Alevi Olmak. *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*. s. 14, (163-198)
- Salman, C. (2017). Türkiye'de Göç ve Kentleşme Süreçlerinde Alevi Deneyiminin Yeri: Bir Dönemlendirme Önerisi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Özel Sayısı, 24-51.
- Salman, C. (2019). *Lamekandan Cihana Göç Kimlik Alevilik*. (1. Baskı).İstanbul: Dipnot Yayınları.
- Satır, Ömer Can. (2016). "Çorum ve Çevresinde Yaşatılan Zakirlik Geleneği". *Rast Müzikoloji Dergisi*, 3, (5), 1338-1356.
- Savaş, S. (2013). *XVI. Asırda Anadolu'da Alevilik*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Soylu Bağçeci, Fulya, Levendoğlu Öner, Oya ve Güray, Cenk (2016), *Metaforik Anlatımlarla Bezenmiş Bir Müziğin Dili Ney'i Anlatır, Müzik=Bilim+Sanat içinde*, Ankara, Yayınevi, s.35-55.
- Soylu Bağçeci, F., Şenol Atıcı, M. (2020). Alevilikte İnanç Temelli Müzik Düşüncesinden Kültürel Temsil Odaklı Müzik Algısına: Mersin Cemevi'nde Dönüşümün İzleri. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* , 96 : 365-384.

- Stump, A. K. (2020). *Vefailik, Bektaşilik, Kızılbaşlık Alevi Kaynaklarını, Tarihini ve Tarih Yazımını Yeniden Düşünmek*. (3. Baskı). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Subaşı, N. (2002). Türk Modernleşmesi ve Alevilik. *Folklor ve Edebiyat*, 8 (29), 91-121.
- Subaşı, N. (2002). Alevilik, Aleviler ve Modernleşme. *Birikim dergisi* 159, 87-94.
- Subaşı, N. (2003). Alevilik, Aleviler ve Modernleşme. *Bilgi Toplumunda Alevilik*. Hazırlayan: İbrahim Bahadır. (1. Baskı). Ankara: Bielefeld Alevi Kültür Merkezi Yayınları, ss, 175-189.
- Subaşı, Necdet. (2005). *Alevi Modernleşmesi, Sırrı Faş Eylemek* (1. Baskı). Ankara: Kitabiyat Yayınları.
- Subaşı, Necdet.(2010). *Alevi Modernleşmesi, Sırrı Faş Eylemek* (3. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Şahin, I. (2008). Dini Hayatın Ritmi: Ritüel ve Müzik, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*,s.2, (269-285).
- Şahin, İ. (2012). “Ocaktan Cem Evine Yapısal Bir Dönüşüm: İngiltere Alevi Kültür Merkezi ve Cem Evi Örneği”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 63, 39-58.
- Şener, C. (1991). *Alevilik Olayı Toplumsal Bir Başkaldırının Kısa Tarihçesi*. (12. Baskı). İstanbul: Ant Yayınları.
- Şener, C., İlknur, M. (1995). *Kırklar Meclisi'nden Günümüze Alevi Örgütlenmesi Şeriat ve Alevilik*. (1. Baskı). İstanbul: Ant Yayınları.
- Şenol Atıcı, M., ve Soylu Bağçeci, F. (2019). “Günümüz Cem Ritüellerinde Temsili Bir Dönüşüm”. *Niğde I. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi*, 374-380.
- Talas, M., Aksoy, N.D. (2009). Küreselleşme-Yerelleşme Çerçevesinde Türk Aleviliği. *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 51, 147-170.
- Taş, F. (2015). Kentlileşen Alevilik ve Değişen İbadet Mekanları. *III. Uluslararası Halk Kültürü Sempozyumu Kitabı İçinde*, Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Taşkın, A. (2013). *Dile Gelen Alevilik*. Konya: Çizgi Kitap Evi Yayınları.

- Tokalak, İ. (2017). *Ahilik Bektaşilik Alevilik ve Mevleviliğin Kökenleri*. (1. Baskı). İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Tokat, L. (2009). Dinin Sembolik Dili, *Milel ve Nihal İnanç Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, C:6, S:1, s.75-98.
- Uçar, Ramazan (2004), “Bir Fenomen Olarak Ayini-i Cem (Sosyolojik Bir Yaklaşım)”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, 7 (14), s.73-81.
- Üzüm, İ. (1997). *Günümüz Aleviliği*. (1. Baskı). İstanbul: İsam Yayınları.
- Üzüm, İ. (2009). *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*. (6. Basım). İstanbul: İsam Yayınları.
- Üzüm, İ. (2013). Günümüz Alevi Örgütlenmeleri ve Geleneksel Alevilikle İlişkisi. *Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye’de Aleviler Bektaşiler Nusayriler içinde*, (s, 353-395). İstanbul: Ensar.
- Varlık, A. (1997). *Allah Hedef Can Nokta*.(3. Basım). İstanbul: Can Yayınları.
- Vorhoff, K. (2013). Söylemde ve Hayatta Alevi Kadınına Kısa Bir Bakış. *Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye’de Aleviler Bektaşiler Nusayriler*. (4. Basım). İstanbul: Ensar, ss, 263-275.
- Yaman, A. (1998). *Alevilik Nedir?* (1. Baskı). İstanbul: Şahkulu Sultan Külliyesi Hilmi Dede Baba Araştırma Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları.
- Yaman, A. (2004). *Alevilik’te Dedelik ve Ocaklar, Dedelik Kurumu Ekseninde Değişim Sürecinde Alevilik*. İstanbul: KaracaAhmet Sultan Derneği Yayınları.
- Yaman, A. (2010). Alevilik’te Dedelik Kurumu. H. İ. Bulut. (Ed.). *Anadolu’da Aleviliğin Dünü ve Bugünü*. Birinci Baskı. Sakarya, Sakarya Üniversitesi Yayınları, ss. 541- 556.
- Yaman, A. (2018). Geleneksel Alevi Kaynaklarından Modern Literatürüne Aleviliğin Kökeni Tartışmaları. Hüseyin Dedekargınoğlu, Ahmet Taşgın. (Ed.), *Uluslararası Geçmişten Geleceğe Alevilik Sempozyumu içinde*, (s, 307-324). Ankara: Alevi İnanç Birliği Vakfı.
- Yıldırım, R. (2012). Geleneksel Alevilikten Modern Aleviliğe: Tarihsel Bir Dönüşümün Ana Eksenleri. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, 62, 135-162.

- Yıldırım, R. (2018). *Geleneksel Alevilik: İnanç, İbadet, Kurumlar, Toplumsal Yapı, Kolektif Bellek*. (2. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yıldız, B. (2013). Müzik Araştırmalarında Toplumsal Cinsiyet Çalışmalarına Türkiye Bağlamında Genel Bir Bakış. *Toplumsal Cinsiyet*. s.6, (30-44).
- Yılmaz, S. (2011). *Türkiye’de Cem Evleri Kurumsallaşmasının Alevi Kimliğine Etkileri ve Karaca Ahmet Sultan Dergahı Üzerinden Bir Alan Analizi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Yıldız Teknik Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, İstanbul.
- Yöre, S. (2011). Alevi Bektaşî Kültürünün Müziksel Kodları. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 60, 219-244.
- Zelyut, R. (1991). *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*. (5. Baskı). İstanbul: Anadolu Kültürü Yayınları.
- Zelyut, R. (2012). *Türk Aleviliği Anadolu Aleviliğinin Kültürel Kökeni*. (7. Baskı). Ankara: Kripto Yayınları.

KİŞİSEL GÖRÜŞMELER

- Talipoğlu, Ahmet. Kişisel Görüşme, 19.08.2019, Mersin
- Kara, Bülent. Kişisel Görüşme, 16.01.2020, Niğde
- Sevin, Erdoğan. Kişisel Görüşme, 14.12.2018, 03.02.2021, Mersin.
- Şenol, Halil. Kişisel Görüşme, 20.03.2020, Mersin.
- Talipoğlu, Mustafa. Kişisel Görüşme, 21.08.2019, 23.04.2021, Mersin.
- Açıkalın, Tamer. Kişisel Görüşme, 29.01.2020, Mersin.
- Akdoğan, Çiğdem. Kişisel Görüşme, 03.02.2021. Mersin.
- Dağeri, Nezahat. Kişisel Görüşme, 29.01.2021, Mersin.
- Yılmaz, Sedef. Kişisel Görüşme, 31.01.2021, Mersin.
- Emici, Elif. Kişisel Görüşme, 04.02.2021, Mersin.
- Yıldız, Dilek. Kişisel Görüşme, 14.04.2021, Mersin.

EKLER

Resim 1. Mersin Cemevi Dedesi Erdoğan Sevin, Mersin

Resim 2. Mersin Cemevi Eski Zakiri Ahmet Talipoğlu, Mersin

Resim 3. Mersin Cemevi Zakiri Mustafa Talipoğlu, Mersin

Resim 4. Mersin Cemevi Zakiri, iğdem Akdoğan, Mersin

Resim 5. Mersin Cemevi Üyesi, Elif Emici, Mersin

Resim 6. Mersin Cemevi Üyesi Sedef Yılmaz, Mersin

Resim 7. Mersin Cemevi Eski Zakiri Tamer Açıkalın, Mersin

Resim 8. Mersin Cemevi Zakirleri Onur Talipoğlu, Mustafa Talipoğlu, Cem Töreni

Resim 9. Mersin Cemevi Cem Töreni, Zakirler ve Dedeler

Resim 10. Mersin Cemevi Dış Giriş Kapısı

Resim 11. Cem töreni sırasında Çerağcı mumları yakarken

Resim 12. Cem Erkânı

Resim 13. 15.09.2019 Aşure Şenliği Kadın Semah Ekibi

Resim 14. 15.09.2019 Aşure Şenliği

Resim 15. 15.09.2019 Aşure Şenliği Güler Duman Konseri

Resim 16. Mersin Cemevi Bağlama Kurs Afişi

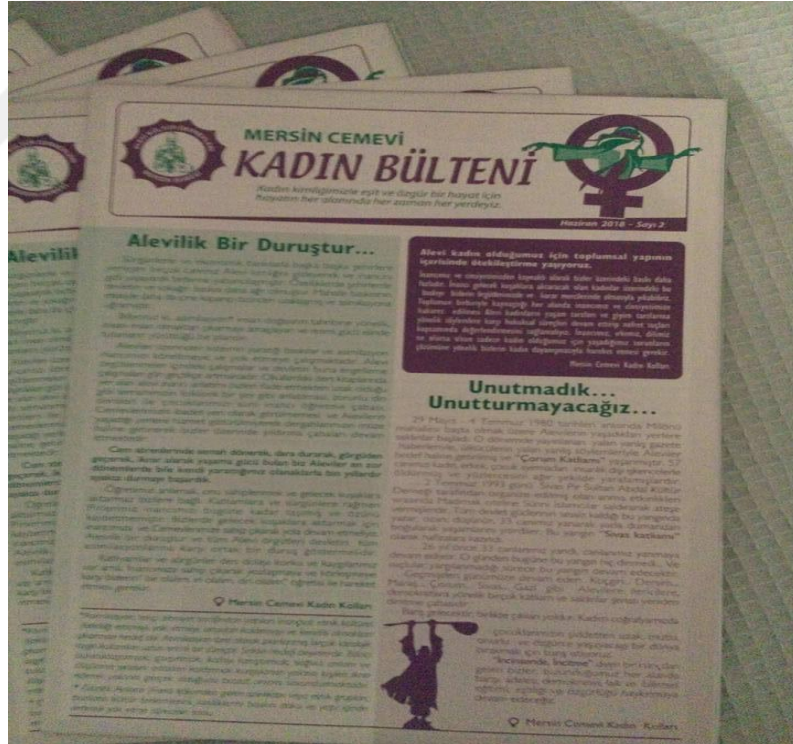
Resim 17. Mersin Cemevi Nevruz Etkinliği Duyuru Afışı

Resim 18. Mersin Cemevi Kadın Kolları Sempozyum Afışı

Resim 19. Kadın Kolları Sempozyumundan

Resim 20. Kadın Kollarının Çıkarıldığı Kadın Bülteni Dergisi

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı : Mine ŞENOL ATICI
Doğum Yeri ve Tarihi :
Medeni Hali :
İletişim Bilgileri :
(GSM) :

EĞİTİM

İŞ DENEYİMİ

YAYINLARI

Makaleler

Soylu Bağçeci, F., Şenol Atıcı, M. (2020). Alevilikte İnanç Temelli Müzik Düşüncesinden Kültürel Temsil Odaklı Müzik Algısına: Mersin Cemevi'nde Dönüşümün İzleri. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* , 96 : 365-384.

Bildiriler

Şenol Atıcı, M., ve Soylu Bağçeci, F. (2019). “Günümüz Cem Ritüellerinde Temsili Bir Dönüşüm”. *Niğde I. Uluslararası Kapadokya Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi*, 374-380.

Şenol Atıcı, M., Soylu Bağçeci, F. (2020). Metafiziksel Bir Aktarım Kanalı Olan Alevi Deyişlerinde İnanç ve Müzik İlişkisi, *VII. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu*, Niğde, 557-568.

